

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ

Journal of Anadolu Strategy

Cilt / Volume: 3 Sayı / Number: 2

ANASAM

Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi

2022 - Eskişehir

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ

Journal of Anadolu Strategy

Yayın Hayatında 2019 yılında başlayan ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ (ASD) Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda 2 defa yayınlanan hakemli akademik bir dergidir.

Anadolu Strateji Dergisi, Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi (ANASAM) bünyesinde çıkarılan bir yayındır.

Anadolu Strateji Dergisinde Türkiye'nin ve diğer ülkelerin küresel ve bölgesel alanda oynadıkları stratejik rollerini, bölgesel, ikili ve çok taraflı uluslararası ilişkilerini kapsayan siyasi, iktisadi, hukuki, tarihi, kültürel, sosyolojik, jeopolitik, stratejik ve güvenlik yapısına yönelik yüksek kaliteli özgün ve nitelikli makaleler, kitap tanıtımı ve eleştiriler yayımlanabilir.

Anadolu Strateji Dergisi Türkçe ve İngilizce yazılmış araştırma makalesi, derleme ve kitap yorumları türünden metinleri, derginin yazım kurallarına uygun hazırlanmış olması koşuluyla değerlendirmeye kabul eder. Değerlendirilmek üzere dergimize gönderilen metinlerin, daha önce yayınlanmamış, yayınlanmak üzere kabul edilmemiş ve yayınlanmak için değerlendirilme sürecinde olmaması gerekir. Değerlendirme sürecinde olan ve yayınlanan eserlerin sorumluluğu tümüyle yazar(lar)'a aittir. ANASAM-ASD online olarak yayınlanır ve değerlendirme süreci elektronik ortamda çift-körleme (double-blinded) yöntemiyle yürütülür.

Journal of Anadolu Strategy (ASD) which has been started in 2019, is a peer-reviewed academic journal that will be published 2 times a year in Jun and December.

Journal of Anadolu Strategy is a publication published by Anadolu University Strategic Research Center (ANASAM).

High quality original and qualified articles, book presentation and reviews which towards political, economic, legal, historical, cultural, sociological, geopolitical, strategic and security structure of Turkey and other countries and also covering strategic roles they play in regional and global areas, can be published in the Journal of Anadolu Strategy.

Journal of Anadolu Strategy accepts and publishes texts such as research articles, reviews and book comments written in Turkish and English, provided that the journal is prepared in accordance with the journal's writing guidelines. Manuscripts, which have been published previously, accepted for publication, or currently being considered for publication elsewhere will not be considered for publication. The authors are solely responsible for the ideas and opinions expressed in the articles, of which Anadolu University cannot be held responsible. The Journal of Anadolu Strategy is electronically managed, double-blinded journal from the submission of manuscripts to the publication.

Anadol Strateji Dergisi'nde yayımlanan tüm eserlerin yayın hakkı Anadolu Üniversitesi'ne aittir.
Anadolu University holds the copyright of all published material that appear in Journal of Anadolu Strategy.

Yazışma Adresi / Address: Anadolu Üniversitesi Anadolu Strateji Dergisi
Yunusemre Kampüsü 26470 Tepebaşı - ESKİŞEHİR

ANADOLU STRATEJİ DERGİSİ
Journal of Anadolu Strategy

Sahibi: Anadolu Üniversitesi adına **Rektör Prof. Dr. Fuat ERDAL**
Owner: On behalf of Anadolu University, Rector **Prof. Dr. Fuat ERDAL**

Görsel Tasarım ve Dizgi/Graphic Design & Typeset:
Kurumsal İletişim Koordinatörlüğü

Editör / Editor

Dr. Eser GEMİCİ

e-posta/e-mail: esergemici@anadolu.edu.tr

Dr. Güney Ferhat BATI

e-posta/e-mail: guneyferhat26@gmail.com

Yayın Kurulu / Editorial Board

- Prof. Dr. İbrahim KAYA** - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ - Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Uğur ÖZGÖKER - İstanbul Arel Üniversitesi
Prof. Dr. Erol KUTLU - Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Serkan DİLEK - Kastamonu Üniversitesi
Prof. Dr. Halim KAZAN - İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Himmet KARADAL - Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Prof. Dr. Hasret ÇOMAK - İstanbul Kent Üniversitesi
Doç. Dr. Erhan AKDEMİR - Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ARSLAN - Polis Akademisi
Doç. Dr. Mustafa KARACA - Anadolu Üniversitesi
Doç. Dr. Abdullah OĞRAK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Faruk KALAY - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Doç. Dr. Fahri ERENEL - İstanbul İstinye Üniversitesi
Doç. Dr. Deniz TANSİ - İstanbul Yeditepe Üniversitesi
Doç. Dr. Mehmet Emin ERENDOR - Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Gürsel Gür - Anadolu Üniversitesi

Danışma Kurulu / Advisory Board
Fuat ERDAL - Anadolu Üniversitesi
Hüsamettin İNAÇ – Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Uğur ÖZGÖKER – İstanbul Arel Üniversitesi
Erol KUTLU – Eskişehir Anadolu Üniversitesi
Serkan DİLEK – Kastamonu Üniversitesi
Halim KAZAN – İstanbul Üniversitesi
Himmet KARADAL – Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Hasret ÇOMAK – İstanbul Kent Üniversitesi
Abdullah OĞRAK – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Faruk KALAY – Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Fahri ERENEL – İstanbul İstinye Üniversitesi
Deniz TANSİ – İstanbul Yeditepe Üniversitesi
Mehmet Emin ERENDOR – Adana Alparslan Türkeş Üniversitesi
Adalet MURADOV -Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi
Ahmet YILDIRIM -Uluslararası Saraybosna Üniversitesi
Fadıl HOCA - Uluslararası Vizyon Üniversitesi
Kemal ŞENOCAK - Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Mustafa TÜMER - Kıbrıs Sosyal Bilimler Üniversitesi
Sergei ZAHARIA -Moldova Komrat Devlet Üniversitesi
Yusuf TEKİN - Hacı Bayram veli Üniversitesi
Abdullah EREN -Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
Feridun YILMAZ- Uludağ Üniversitesi
Jens Normann JØRGENSEN - University of Copenhagen
Michael BASIL - University of Lethbridge
Nejat DOĞAN - Anadolu Üniversitesi
Mehmet Levent YILMAZ- Polis Akademisi
Derda KÜÇÜKALP- Uludağ Üniversitesi
Philip J. KITCHEN - Brock University
Orçun İMGA- Polis Akademisi
Mehmet Zahid SOBACI- Uludağ Üniversitesi
Michael J. BAKER - University of Strathelyde
Ayşe Seymen ÇAKAR - Anadolu Üniversitesi
Metin ERDEM- Uludağ Üniversitesi
Tyler COWEN - George Mason University
Barış ÖZDAL- Uludağ Üniversitesi
Semra GÜNAY AKTAŞ - Anadolu Üniversitesi
Şebnem TOSUNOĞLU - Anadolu Üniversitesi
Sezgin KAYA - Uludağ Üniversitesi
M. Necdet TİMUR - Anadolu Üniversitesi
Mehmet Emin ALTUNDEMİR- Sakarya Üniversitesi
Cem IŞIK - Anadolu Üniversitesi
Memet ZENCİRKIRAN - Uludağ Üniversitesi
Murat ERCAN- Anadolu Üniversitesi
Oktay Emir – Anadolu Üniversitesi
Tony ROYLE - National University of Ireland
T. Volkan YÜZER - Anadolu Üniversitesi
Richard James HOLDEN - Leeds Metropolitan University
Adem ANBAR- Uludağ Üniversitesi
Theo NICHOLS - Cardiff University
Nevin GÖKSAL- Polis Akademisi

İÇİNDEKİLER / CONTENT

MAKALELER / ARTICLES

Turkey and Turkic-Speaking States

Türkiye ve Türk Dili Konuşan Devletler

Yerkebulan SAPIYEV 1-32

Koronavirüs Krizinde Avrupa Birliği Dayanışması

European Union Solidarity in the Coronavirus Crisis

Elif GÖRGÜ 34-46

Zorunlu Göç ve Soykırım Kavramları Çerçevesinde Çerkes Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi

Circassian National Independence Struggle within The Framework of Compulsory Migration and Genocide Terms

Atakan PELİT 47-54

Enerji Politikaları ve Güvenlik Bağlamında Doğu Akdeniz

Eastern Mediterranean within the Context of Energy Policies and Security

Dr. Öğr. Üyesi Murat Kağan KOZANHAN 55-76

Temel Bir İnsan Hakkı Olan Gıdaya Erişim: Covid-19 Krizinde Kent Gıda İlişisini 30 Büyükşehir Üzerinden Yeniden Düşünmek

Access To Food, A Fundamental Human Right: Rethinking The City-Food Relationship In The Covid-19 Crisis through 30 Metropolitans

Ayşe KAŞIKIRIK - Melek TOPRAK 77-88

Turkey and Turkic-Speaking States Türkiye ve Türk Dili Konuşan Devletler

Yerkebulan SAPIYEV*

Başvuru Tarihi: 27.04.2021

Kabul Tarihi: 22.01.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Abstract

The article examines Turkey's approach to the Turkic world and Turkic-speaking integration between six independent Turkic-speaking states globally: Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkey, Turkmenistan, and Uzbekistan. The article describes the creation of the Turkic integration's structures, such as the Turkic Council and its affiliated organizations, its activities aiming to strengthen peace and stability, advancing far-reaching collaboration, and unveiling the potential for stable improvement among the Turkic-speaking states. The article introduces the approaches of the post-Soviet, newly independent in 1991 Turkic-speaking countries, to Turkey's ideology concerning the Turkic-speaking integration between mentioned states. The article describes the inherently meaningful role of Nursultan Nazarbayev, the First President of Kazakhstan, to set up a Cooperation Council of Turkic Speaking States (Turkic Council) and other Turkic structures enhancing cooperation Turkic-speaking states. The article also demonstrates Nursultan Nazarbayev's personality as an influential and experienced political leader, an active initiator in the Turkic world, and his colossal authority in the Turkic community and the globe. In the first part, the emergence of the newly independent Turkic-speaking states is described. The second part is connected with Turkey's ideology to the Turkic-speaking states. In the third part, the Turkic Council and its affiliated organization's establishment and its activities are evaluated. In the fourth part, the unduly crucial role of Nursultan Nazarbayev, the First President of Kazakhstan, established a Turkic Council and its Affiliated Organizations, enhancing the Turkic world and Turkic integration other Turkic structures is evaluated and underlined.

Keywords: Turkey and the Turkic world, Turkic-speaking states, Turkic integration, Turkic Council, Nursultan Nazarbayev.

Özet

Makale, Türkiye'nin Türk dünyasına ve yaklaşımını ve dünyada Türk dili konuşan altı bağımsız devletler olan Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkiye, Türkmenistan ve Özbekistan arasındaki entegrasyonu incelemektedir. Makale, Türk Konseyi ve ona bağlı kuruluşlarının oluşturulmasını, barış ve istikrarı güçlendirmeyi amaçlayan faaliyetlerini, geniş kapsamlı işbirliğini ilerletmeyi ve Türk dili konuşan devletler arasında istikrarlı gelişme potansiyelini ortaya çıkarmayı anlatıyor. Makale, 1991 yılında yeni bağımsızlığına kavuşan Sovyet sonrası dönemlerin, Türk dili konuşan devletler arasındaki entegrasyona ilişkin Türkiye ideolojisine yaklaşımlarını tanıtıyor. Makale, Kazakistan'ın kurucu Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in bir Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi (Türk Konseyi) ve Türk dili konuşan devletlerin işbirliğini artıran diğer Türk yapılarını kurmadaki anlamlı rolünü anlatıyor. Makale ayrıca Nursultan Nazarbayev'in nüfuzlu ve deneyimli bir siyasi lider, Türk dünyasında aktif bir başlatıcı ve Türk topluluğu ve dünyadaki devasa otoritesi olarak kişiliğini göstermektedir. İlk bölümde, yeni bağımsız Türk dili konuşan devletlerin ortaya çıkışı

¹ İstanbul Aydın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Doktora Öğrencisi, yerkebulansapiyev@stu.aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0003-3366-7496

anlatılmaktadır. İkinci kısım, Türkiye'nin ideolojisi ile Türk dili konuşan devletlerle bağlantılıdır. Üçüncü bölümde Türk Konseyi ve ona bağlı kuruluşunun oluşumu ve faaliyetleri değerlendirilmiştir. Dördüncü bölümde, Kazakistan'ın kurucu Devlet Başkanı Nursultan Nazarbayev'in Türk Konseyi ve ona bağlı kuruluşlarını oluşturan, Türk dünyasını ve Türk entegrasyonunu diğer Türk yapılarını güçlendiren aşırı derecede önemli rolü değerlendirilmiş ve altı çizilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye ve Türk dünyası, Türk dili konuşan devletler, Türk entegrasyonu, Türk Konseyi, Nursultan Nazarbayev.

Introduction

Turkic-speaking countries and nations with a common rich history, language, culture, traditions adequately represent the Turkic ethnos in the world community of nations and peoples. Altai location is of great importance for the history of the Kazakhs and other peoples of Eurasia. From time immemorial, these majestic mountains decorated the lands of Kazakhstan and were also the cradle of the Turkic peoples. The Turkic world was born in the 1st-millennium middle, and a new milestone was reached in the Great Steppe here (Nazarbayev, 2018). Turks since ancient times lived in neighboring China in the east, India in the south, the Iran-Islamic World in the southwest, and European Civilization in the west. The relationship between the previous civilizations and the Great Steppe Civilization was sometimes in war and sometimes in peace (Erol, 2019). For many centuries, the Turks settled on the territory of Eurasia, created states.

The Turkic-speaking states play an essential role in the international relations system and influence the change in world politics. As the largest Turkic-speaking state in terms of population, Turkey is an active participant in world politics on a regional and global scale and has significant potential in the development of the Turkic world and Turkic integration.

After the Soviet Union's collapse, many academic studies have been done about the Turkic world and the integration among the following Turkic-speaking countries: Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkey, Turkmenistan, and Uzbekistan. These countries emerged after the dissolution of the Soviet Union in 1991. They were faced with a challenging dilemma from the geopolitical point of view: how states should be developed to balance the big and regional player's influence on the world political processes and international relations.

Understanding the ideology of Turkey concerning the Turkic-speaking countries and the Turkic world as a whole is possible and very practical if we consider and analyze Turkey's approach in parallel with the development of multilateral cooperation between Turkey and the rest of the Turkic-speaking countries after they gained independence in 1991. Multilateral cooperation, in this case, implies the interaction of Turkey and the Turkic-speaking countries within the framework of all-Turkic structures and organizations: Summits of the heads of the Turkic-speaking states since 1992 till 2010, Summits of Turkic Council since 2010, International Organization of Turkic Culture (TÜRKSÖY) since 1993, Parliamentary Assembly of Turkic Speaking Countries (TÜRKPAA) since 2008, Cooperation Council of Turkic Speaking States (Turkic Council) since 2009, International Turkic Academy since 2010.

Turkey recognized the newly independent afore-mentioned Turkic-speaking countries as the first in the world. In the most challenging years of independence, Turkey provided them with severe foreign policy support. Regular summit meetings have facilitated it. Close political ties have contributed to the deepening of economic and cultural cooperation. The newly independent Turkic states have consolidated their place of priority of Turkish foreign policy. Conversely, the emergence of the Turkic states as independent actors in Eurasia has deepened Turkey's strategic importance in an age of fundamental global transformations.

Since 1992, the Turkic-speaking states have been actively developing Turkic-speaking cooperation in a multilateral format. Over the past 30 years, various international organizations and structures have been created in the world: the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TİKA, 1992), the International Organization of Turkic Culture (TÜRKSÖY, 1992), the Yunus Emre Foundation (2007), the Parliamentary Assembly of Turkic Speaking Countries (TÜRKPAA, 2008), the Cooperation Council of Turkic Speaking States (Turkic

Council, 2009), the Turkic World Educational and Scientific Cooperation Organization (TWESCO, the International Turkic Academy, 2009), the Turkic Council International Secretariat (2010), and the Turkic Culture and Heritage Foundation (2012). The organizations mentioned above were established by understanding a common Turkic identity; their activities reflect the durability of this vision in Turkish foreign policy and the emergence of this vision in other Turkic states. If in the beginning, Turkey had initiated the establishment of international organizations between Turkic states, with time, other Turkic states, such as Azerbaijan and Kazakhstan, became active promoters of institutionalized cooperation. The prominent role of Kazakhstan in the establishment of the Turkic Council, TÜRKPA, and the International Turkic Academy is prominent (Somuncuoğlu, 2016: 98). Nursultan Nazarbayev has the most prominent role in the formation of the organizations mentioned above, so much so that he proposed the establishment of these organizations or hosted the establishment in his own country itself (Zorlu, 2020:83)

Created in 2009, the Turkic Council is a core structure of the Turkic-speaking integration. The Turkic Council has successfully promoted partnership and multilateral cooperation between the Turkic-speaking countries in various spheres: economy, education, science, transportation, tourism, and customs (Ulutaş, 2016:1).

The article's main scope (research question) is to examine Turkey's ideology to the Turkic world and Turkic-speaking state's integration, the crucial role of the Turkic Council and its affiliated structure's activities in enchanting collaboration among the Turkic-speaking states, and the colossal role of the First President of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, in strengthening cooperation between the Turkic-speaking states, foundation and creating the Turkic council and its affiliated organizations.

The article hypothesizes that without Turkey's approach to the Turkic world, the Turkic-speaking state's integration, and Nursultan Nazarbayev's efforts, the Turkic-speaking integration process's development could not have developed as well. As a methodology, the functional instrumental approach, which is a methodological basis for solving the determining research question using all the tools, will be used in the article. Due to the questions' specifics and complexity during the indirect work, systematic and corporative methods are used. The discourse analysis also is used.

This article analyzes the integration issues of the post-Soviet "Turkic republics" and Turkey within the framework of the Turkic integration, summits of the Head of Turkic-speaking states, Turkic Council, and the emergence of the Turkic factor in contemporary international relations. After the collapse of the Soviet Union, Ankara has made considerable efforts to rally the Turkic states, taking a central role in the integration process. Gradually, various interaction formats develop the summits of the heads of the Turkic states, the Parliamentary Assembly, and the summits of the Turkic Council. The step-by-step plans of the Turkic Council for the integration of the Turkic states may lead to the creation of a more influential Turkic factor in international relations.

The article's research is based on a wide range of American, European, Turkish, Kazakh, and Russian academic studies and sources. Simultaneously, the official announcements, statements, and sources concerning the Turkic world, Turkic council, and Turkic-speaking integration. Turkey's first sources and data and other Turkic-speaking states' organizations and agencies will be examined and researched. The books, articles and other sources of Turkic-speaking states history, foreign policy since gaining independence in 1991 until the current days also will be used. American, European, and Turkish politicians and academicians wrote the literature on Turkey's ideology to the Turkic world and Turkic-speaking integration: Bernard Lewis (Lewis, 1968), Marlene Laurelle and Sebastien Peyrouse (Laurelle & Peyrouse, 2013), Feroz Ahmad (Ahmad, 1993), Erik Jan Zürcher (Zürcher, 2014), the Former Prime Minister of Turkey Tansu Çiller (Çiller, 1996), the Former President of Turkey Süleyman Demirel (Demirel, 2003), Turkish academicians Gülay Kılıç, (Kılıç, 2009), Ziya Öniş (Öniş, 2004), Ufuk Ulutaş (Ulutaş, 2016), Seçkin Köstem (Köstem, 2016), Tümen Somuncuoğlu (Somuncuoğlu, 2016), Mehmet Seyfettin Erol (Erol, 2018, 2019), Murat Ekici (Ekici, 2020), Kürşad Zorlu (Zorlu, 2020, 2021), Russian academicians Sergei Koritskiy (Koritskiy, 2006), Irina Svistunova (Svistunova, 2009), Rafael Muhametdinov (Mukhametdinov, 2009), Stanislav Tarasov (Tarasov, 2012), Yelena Studneva (Studneva, 2015), Azerbaijani academician Sevinc Alieva (Alieva, 2008). The Kazakh politicians and academicians also wrote many works of literature on the Turkic world and Turkic-speaking integration:

President of the Republic of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev (Tokayev, 2001), First President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev (Nazarbayev, 2017, 2018), Kazakh politicians and academicians M.Kassymbekov (Kassymbekov, 2011), (Ismagambetov, 2014), (Manaspayev, 2015), (Baimanov, 2015), Maldibek & Dairabayeva, 2017).

The emergence of the newly independent Turkic-speaking states

Before the Soviet Union's dissolution, a difficult economic situation was observed in all Soviet republics. Industrial production declined, coal production decreased due to miners' strikes, foreign exchange reserves decreased, foreign lending to the Soviet economy increased, the Soviet ruble depreciated, store shelves were empty, essential food products in many regions of the Union were sold on coupons. The negative balance of payments in 1990 amounted to more than 17 billion USD (Nazarbayev, 2017: 24).

The entire economy of the Soviet Union was built in such a way that all the republics were interdependent in matters of supply of raw materials, production, and sale of goods, their transportation by rail and road, air and sea. Therefore, the Union's collapse threatened a complete rupture of economic ties between the republics, a collapse of the economy, a shortage of food and essential goods.

The deterioration of the economy of the Union republics could lead to difficulties in ensuring national and military security and vulnerability to external threats. Since May 1991, four Turkic-speaking countries, apart from Kazakhstan, have declared their independence. The world closely followed how the former republics of the Union gained state independence. The spirit of the impending disintegration of a large country was in the air. Among all the Turkic-speaking countries of the former USSR, Kazakhstan was the last to proclaim its independence on December 16, 1991. Turkey first recognized the sovereignty of Kazakhstan, like that of other Turkic-speaking countries in the globe. It has happened almost immediately; a few hours after the signing of the law on independence by President, and Kazakhstan's people highly appreciated this manifestation of Turkic solidarity" (Nazarbayev, 2017: 34).

First of all, the newly independent Turkic states were concerned with preserving the not-so-long-ago proclaimed independence, national and military security, socio-economic development, transferring the planned economy to a market economy. Foreign policy steps were especially difficult for the young states because they had to build their independent foreign policy. The difficulty was that these countries became sovereign not in a calm and stable environment in the world but in the context of changing geopolitics.

The collapse of the USSR directly influenced the change in the world order and had many consequences at the global and regional levels. It has not spared the Turkic-speaking countries either. Thus, in Azerbaijan, the tension associated with the Nagorno-Karabakh conflict increased. The Turkic-speaking republics of Central Asia were negatively affected by the internecine wars in Afghanistan and Tajikistan in 1992, which posed a threat to destabilize the Caspian and Central Asian regions.

From the first days of independence, the Turkic-speaking states have established mutually beneficial and friendly relations with all countries of the world. First of all, with the largest neighboring states - Russia and China (they are connected with these countries by membership and cooperation in the Collective Security Treaty Organization and Shanghai Cooperation Organization), the USA, the countries of Europe, South and Southeast Asia, as well as for fraternal Turkey with its first recognition in their independence in the world.

Before the dissolution of the Soviet Union, only a narrow group of Turkish people were interested in the so-called "Turks abroad." Not so numerous Turkologists and Turkish were interested in the culture and history of Turkic peoples. Turks were politically and emotionally attached to the Turkic peoples of the Soviet Union, so they had more romanticized than practical information about Turkic regions. Because of the Cold War circumstances, it was impossible to get precise information about the changes going on in the Turkic-populated areas of the USSR. Cold War politics had a significant influence on Turkish perceptions about the conditions of Turkic people within the Soviet Union (Somuncuoğlu, 2016:94-95).

Turkey's ideology to the Turkic-speaking states

Turkey is one of the critical countries of the Turkic World. The term "Turkic world" is based on the concept of "Turanism" and "Turkism" to designate the geographical area where the Turkic-speaking peoples lived. As early as 1839, Hungarian scholars used the word "Turan", an ancient Iranian name for the country to the north-east of Persia, to describe the Turkish lands of Central and Southeast Asia, and applied the term "Turanian" to a group of peoples and languages comprising Turkish and Mongol as well as Finnish, Hungarian, and others (Lewis, 1968:347). "There is a Turkish World today. Because there are traces of this Turkish World, just mentioned the traces of two hundred. 200 million people on an area of 11 million square kilometers are members of the Turkic World. The language they speak is Turkish, with a difference in dialect, if they listen a little well, understand each other, and they do not have trouble understanding" (Demirel, 2003:11).

At the end of the 19th century, Turkism, like the ideology of Islamism, replaced the concept of "Ottomanism" in the Ottoman Empire, although Turkism, and later Pan-Turkism, originated in the Russian Empire. The main ideologist of Turkism was Ismail Gasprinsky, a representative of Crimea. Towards the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth century, the movement towards Turkism received a political impetus from another source, the Russian Turks-Muslim Tatars and Turks from the Volga, Central Asia, Azerbaijan, and Crimea, numbers of whom were coming to live in the Ottoman Empire. Tatar intellectuals in Russia, led by the Crimean Gaspirah Ismail or Ismail Gasprinski (1841-1914), began a new kind of pan-Turkish movement, at first mainly cultural, then more and more political. Pan-Turkist ideas were also disseminated among the Turks in Turkey by emigres from the Russian Empire, such as Akçuraoğlu Yusuf (1876-1939), Ağaoğlu Ahmed (1869- 1939), and Hüseyinzade Ali (1864-1941) (Lewis, 1968:348, 349).

Scientific origin and ideology of the term "pan-Turkism."

Pan-Turkism is a political trend, a cultural-liberal movement of the Tatar intellectual community in the 1880s in the Russian Empire. This ideology is based on the idea of uniting the Turkic peoples and the creation of the Great Turan. One of the founders of the doctrine is the mentioned Ismail Gasprinsky afore. He understood Pan-Turkism as an ethnocultural community and cultural movement to achieve a greater degree of unity among the Turkic peoples throughout the world. He considered Muslim religious, cultural, and moral principles an essential component of the Turkic community. For this, he developed a single Turkic language (based on a simplified Turkish language with elements of the Tatar language) and called on the Turkic intelligentsia to make every effort to preserve the cultural identity of the Turkic peoples.

Gasprinsky's ideas aroused great interest among the intelligentsia in the Ottoman Empire. The ideology of the Turkic brotherhood, the Europeanization of the Turkic world was close to such representatives of the Ottoman intelligentsia as the publisher of the first Turkish secular newspaper "Tasfir-i Efkâr" İbrahim Şinasi, poet Ziya Gökalp, the compiler of the Turkish (Ottoman) language Ahmed Vefik Paşa. He was one of the first in scientific Turkic studies to put forward the idea of lexical commonality and root unity of the Turkish language and the Turkic peoples of Central Asia.

The scientific ideology of Pan-Turkism transformed over time into a practical plane and grew into political movements and associations in the Russian and Ottoman empires. The Kazan Tatar Yusuf Akçura took on a connecting bridge between the Pan-Turkist movements of the two empires. His article "Three Systems of Government", which was published anonymously in the Cairo newspaper "Turk" in 1904, became a kind of one of the manifestos of Pan-Turkism. He compared the concepts of Ottomanism, Pan-Islamism, and Turkism and singled out Turkism as the most promising and authentic way of uniting the Turks. Turkism, in his opinion, implies the integration of Turks, Turkic peoples, and other non-Turkic nations that identify themselves with the Turks from the Ottoman Empire to Asia and Eastern Europe. Akçura was a supporter of the creation of a political union of all Turkic peoples with a center in Turkey, published the newspaper "Türk Yurdu" and "Türk Ocağı". The main aim was to advance the national education and raise the scientific, social, and economic level of the Turks, who are the foremost of the peoples of Islam, and strive for the betterment of the Turkish race and language" (Lewis, 1968:350).

The Turkish poet Zia Gökalp was one of the most influential figures in the history of the development of the Pan-Turkist movement. In his book "Basic principles of Turkism", published in 1923, he laid the foundations of ideology and put forward creating an ethnocultural Turkic state - Great Turan. In his understanding, Great

Turan means Motherland. For the pan Turkist Ziya Gökalp in 1911, the term "Fatherland" was neither Turkey nor Turkistan but the vast land of Turan (Lewis, 1968: 358). He argued that the Turks have an ancient and rich culture. According to Gökalp, the Turkish nation had its own strong culture, which had become submerged within a medieval civilization partly Islamic / Arabian and partly Byzantine (Zürcher, 2014: 131).

He was a supporter of the purification of the Turkish language from Arabic impurities and bringing it closer to Turanian roots, and creating Turkish national culture. Ziya Gökalp and his circle advocated replacing Arabic and Persian grammatical elements in the language with Turkish ones and the discarding of 'superfluous' synonyms. However, unlike the purists, they accepted Arabic and Persian words that had become part of everyday language (Zürcher, 2014: 189).

He also argued for the unification of the nations of the Oguz branch of the Turkic ethnos. This theory, formulated by Gökalp, largely explains the position of Mustafa Kemal Atatürk, the first president of the Republic of Turkey, regarding Turkishness when the Turkish Republic was created. "Turkishness involved pride in the history and traditions of Anatolia ('the cradle of civilization'), both of which had to be rediscovered or even manufactured" (Ahmad, 1993:78).

Turkey's recognition of the Turkic-speaking state's independence and establishment of cooperation with them

The Turkic peoples are connected by shared history and traditions. The independence of the newly Turkic states that emerged in the post-Soviet space led to many geopolitical actors interested in expanding their influence in the post-Soviet area. Turkey was one of the meaningful and critical Turkic-speaking states in the world. Turkey's interests have focused on other Turkic-speaking states: Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Uzbekistan. All Turkic-speaking states has a shared history, culture, customs, art, and language with some differences in slight differences in pronunciation and spelling, excluding the alphabet.

It should be noted that the works and efforts of representatives of the Turkic-speaking nations, who immigrated to the Ottoman Empire from the Russian Empire and to Turkey from the Soviet Union, occupy a meaningful place in the formation of the modern Turkish language and literature. Social sciences such as linguistics and history were developed with Turkic intellectuals' valuable involvement who had emigrated from the Russian Empire and then Soviet Russia. According to the widespread understanding of Turkish linguists and historians, all Turks inside and outside of Turkey were part of a Turkish nation (Somuncuoğlu, 2016:96).

It is difficult to establish healthy relations between Turkey and the Turkic Republics without considering the Soviet past. Under the influence of the identity policies of the Soviet period, the nation-building process in the Turkic Republics was built on ethnic differences, and consequently, during the Soviet period, it became the norm for Turkic peoples within the Soviet Union to see each other more or less as "the other." Turkey's most outstanding contribution to the nation-building processes in the Turkic Republics can be made by trying to promote non-exclusionary understandings of each other (Somuncuoğlu, 2016:98).

Since the creation of the Soviet Union in 1922 due to 1985-1986th when the SU started to be open to the external world, the Turkic-speaking Soviet republics had not opportunities in gathering information about Turkey, the largest and only one independent Turkic-speaking state in the globe. The perestroika and glasnost reforms initiated in the Soviet Union by the First Secretary of the Soviet Union Communist Party Mikhail Gorbachev, contributed to an awakening of interest toward the Turkic Republics increase in media coverage of these regions. The real breakthrough happened between 1988-1989 when the Turkic Republics began to be covered in the Turkish media much more than before (Somuncuoğlu, 2016:95).

In the Soviet Union era, Turkey did not have the opportunity to develop even cultural relations with the Turkic Soviet republics. All citizens of the USSR were brought up in the spirit of Soviet ideology; they were actively instilled in the image of a "Soviet man" and "Soviet community" and "Soviet nation." The policy of Soviet communism assumed the "erasure" of the differences between religions and nations and harshly suppressed attempts at manifestations of nationalism and national identity. Therefore, the USSR and Turkey cooperated more in the trade and economic sphere. Turkey and the Soviet Union relations, especially in the economic field, had developed quickly during the 'perestroika' era initiated by President Gorbachev. Between 1987 and

1990, thirty separate agreements were concluded, and trade grew from 350 million USD to 1.9 billion USD a year. In 1990 the Soviet Union's import trade between 80 and 86 percent, and between 85 and 98 percent of the export trade of the Central Asian republics was with the rest of (Zürcher, 2014:328, 329).

After the dissolution of the Soviet Union, the understanding, as mentioned earlier of Turkish identity, found its way into the official discourse and became more prominent. The notion of "Turks abroad" was replaced by "Turkic World" and "Turkic Republics" definitions, thus reflecting the sense of a shared identity background supporting Turkish relations with these regions (Somuncuoğlu, 2016:96). The collapse of the USSR also opened up fundamentally new opportunities for Turkey to rapidly expand its political, economic, and cultural presence in Central Asia. The closeness of Turkey to these countries is based on historical, cultural, and linguistic links, which provide a solid foundation for such cooperation, which can unite and help them integrate into the international community (Çiller, 1996).

Turkey's involvement in the region was mainly supportive. The main principles of Turkey's policy towards other Turkic countries were consolidation of sovereignty and independence of brotherly countries, Adopting a democratic and secular society model based on market economy, ensuring their integration with the rest of the world, improving their relations with Turkey in all areas. In line with these principles, Turkey sought a smooth transition in the region because domestic and regional stability was required for these countries to remain independent sovereign states. Turkey was also influential in the internationalization of newly independent Turkic states to become a part of the various regional and international organizations.

Turkey tried to increase its engagement with this region on a broad range of issues, including political, economic, cultural spheres. In the more extended period, its position and prestige in Central Asia depend on its effectiveness as a source of financial help (or a channel of Western help) and regional political power. In both cases, it has been less than successful" (Zürcher, 2014:330). However, Turkey's economic support remained limited, not because it did not want to, but simply because it did not have the means. Its private sector lacked the required capital accumulation and competitive know-how, and technology and the public sector had limited resources. The possible pipeline projects represented the highest priority for the Turkish government and had a vital national interest. Pipelines should, in the future, be able to transport oil from the fields in the Caspian Sea and gas from the vast Tengiz field in Kazakhstan to Western consumers (Zürcher, 2014:330). Even the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline was constructed thanks to foreign capital. Thus, Turkey was not able to satisfy the high expectations of the new states.

The beginning of Turkey's cooperation with the Turkic-speaking countries and their involvement in the Turkic-speaking integration through the creation of the unique structures

The independence of the Turkic-speaking states has ineluctably enhanced Turkey's geopolitical statement in the international arena. The Turkish vector of the newly independent Turkic-speaking states was one of the priorities of their foreign policy. It is primarily due to the activity of Turkey, which, as noted above, was the first recognized country at the globe the independence of these states and sent high-ranking diplomatic delegations to establish contacts with Azerbaijan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Kazakhstan, and Turkmenistan. The first reactions in Turkey, both on a political level and in public opinion, were euphoric. President Turgut Özal talked about the coming of a 'Turkic century' and about the 'Turkic [or Turkish, for the Turkish language, does not differentiate between the two] world, stretching from the Adriatic to the Great Wall of China' (Zürcher, 2014:328). Ankara also sent military, academic, and administrative personnel to offer bureaucratic and technical support to the Turkic states in issue areas such as security, national education, and economic transition (Köstem, 2016:87).

As the only independent Turkic state and the only relative of the newborn states, it would be appropriate to devote some space to Turkey's position and attitude to the newly emerged Turkic countries before and after their independence. Turkey was also caught quite unprepared by the developments in the region. According to the foreign policy agenda developed by Turkey's Ministry of Foreign Affairs and former Presidents Turgut Özal and Süleyman Demirel, Turkey helped these countries establish their state structures to consolidate their

independence. After 1991, relations with the Turkic Republics became one of the priorities of the early 1990s Turkish governments. The eighth president of Turkey, Turgut Özal, and the ninth president, Süleyman Demirel, spent enormous efforts developing relations with the Turkic Republics (Somuncuoğlu, 2016:94,95). Turkey also initiated meetings (summits) of the leaders of the Turkic-speaking states at the presidential level to discuss issues of mutual interest. The summits of the Head of Turkic-speaking states have great importance in the meeting of the union activities in the Turkic world on an official political roof (Zorlu, 2020:81). Turkish Prime Minister Süleyman Demirel first proposed the proposal to hold summits in May 1992. The first meeting took place in Ankara in October of the same year.

Turkey's leadership was aware of the importance of strengthening relations with the other Turkic states. As mentioned before, Süleyman Demirel was fully aware of the importance of establishing strong ties with these countries. He said, "It is vital for us that these countries maintain their independence. This is not just an issue of Eurasia, trade or economy; this is a political issue far beyond others". His government took political risks to extend state loans to support the fledgling economies of other Turkic countries. He also thought that the cultural aspect of relations was a privilege that cannot be assumed but should be earned instead. In this regard, Turkey launched the "Grand Student Project," through which thousands of students received scholarships to study in Turkish universities.

Turgut Özal, then President of Turkey, was also a champion of strong relations within the Turkic world. He believed that the "21st century would be that of Turkey and the Turks". He visited Azerbaijan and the Central Asian Turkic Republics in April 1993, shortly before his unexpected death, making it impossible to pursue his agendas. It was the first presidential visit from Turkey to these countries after their independence. Özal was known for following policies based on economy, and he oversaw the transition of the Turkish economy from protectionism to liberalism. Turgut Özal underlined the significance of creating a trade pattern that allows free movement of persons, goods. Services by adjustment legislation of customs in the Turkic states to a common, to establish a regional investment and development bank, expanding capabilities of railway, road, and air transportation and telecommunications, conveying natural resources of the Turkic states to Europe via Turkey, reinforcing regional cooperation and coordination targeted at integration into the world economy (Öniş, 2004).

One of the most vital shortcomings of the integration aim in the Turkic world is that the government agencies and institutions do not have sufficient opportunities and numerically (Zorlu, 2020:81). The new Turkey's statement needed the reconstruction of Turkish governmental bodies to implement the politics concerning the newly independent Turkic states. The Turkish Ministry of Foreign Affairs, the Undersecretariat of Foreign Trade, and many other Ministries and institutions opened branches responsible for the Caucasus and Central Asia. As part of this new foreign policy vision and activism, Turkey established the Turkish International Cooperation and Development Agency (TIKA) in 1992 (Köstem, 2016:88).

The creation of the World Assembly of Turkic Peoples, the organization engaged in "recreating, developing and propagating the Turkic way of social development," initiated the processes of Turkic integration in 1991. In 1992, the summit of the heads of Turkic-speaking countries was held in Ankara for the first time, which ended with several agreements so far only in humanitarian and cultural cooperation. The following year, following Turgut Özal to Central Asia and Azerbaijan, the Presidents of the Turkic-speaking countries signed the Protocol on the Establishment of Commonwealth of Turkic-speaking Countries. On July 12, 1993, under the agreement signed in Almaty, the Organization for the Joint Development of Turkic Culture and Art TURKSOY was established.

As afore-mentioned, in 1992, the Turkish government initiated the Great Student Project, providing scholarships for thousands of students from different parts of the Turkic World. Over 7000 students from Central Asia and Azerbaijan have received scholarships to study in Turkey – despite the desperate overcrowding at Turkish universities (Zürcher, 2014:329). Upon the signing of agreements with Turkic Republics, ten thousand students came to Turkey in 1992. The project has become one of the most successful Turkish governmental initiatives related to the Turkic World to date (Somuncuoğlu, 2016:97). The establishment of International Ahmet Yassawi Kazakh-Turkish University in Kazakhstan and Kyrgyzstan-Turkey Manas University in the Kyrgyz Republic further contributed to strengthening the education

cooperation between Turkey and the Turkic Republics. The Turkish government allocated 60 million dollars for Ahmet Yassawi University development (Tokayev, 2001:178). These universities encouraged overall student mobility within the Turkic World. Student mobility between Turkey and the Turkic Republics has been further developed by the Mevlana Exchange Program and independent student mobility. In the 2016-2017 academic year, among over 100,000 international students attending Turkish universities, students from Azerbaijan and Turkmenistan maintained their majority positions, comprising approximately 15,000 and 10,500 of the student body, respectively (Somuncuoğlu, 2016:97, 98).

Turkey tried to play a consolidating role in the Turkic world. However, the Turkic-speaking countries were ready to develop equal relations with Turkey, not to the detriment of other priorities in their foreign policy. In one of his conversations with Turgut Özal, Nursultan Nazarbayev said that Kazakhstan has forever said goodbye to the stereotype of "older brother." This statement was correctly received in Ankara (Tokayev, 2001:175). This position of Kazakhstan and some other Turkic-speaking countries on this issue led to a shift in emphasis from political to trade, economic, cultural, and humanitarian cooperation between Turkey and Turkic-speaking countries.

According to some Turkish experts, despite Turkey's stormy and active efforts to integrate with the Turkic-speaking countries, this policy still had shortcomings and failures. They admitted that some serious mistakes were made with excited but unprepared attempts. The private sector has sometimes misunderstood Turkey's efforts to rapprochement with the Turkic-speaking states in the economic sphere. Many Turkish businesspeople pursued easy money and quick profits in Turkic-speaking countries and did not quite honest business. It led to a decrease in confidence in Turkish business, significantly weakened Turkey's reputation in these countries. The Turkish private sector, which has started to focus on the region since the '90s, has not been entirely booming here. Besides well-intentioned entrepreneurs, some people who could be called opportunistic have overshadowed the success of Turkish entrepreneurs for a long time. Also, Turkey has been found in a variety of assistance to the regional countries through Turkish International Cooperation and Development Agency (TIKA) scholarships, Eximbank. However, these aids are scattered, not stable, and target-oriented (Kılıç, 2009).

The Turkic-speaking integration's formation stages (1992-2009)

To better understand the ideology of Turkey to the Turkic world and Turkic integration, it is necessary to give the chronology of the Summits of the heads of the Turkic-speaking states and their main results. Inter-Turkic cooperation, which began in 1992, can be divided into several stages of development in parallel with the holding of summits of the heads of the Turkic-speaking states and the creation of the Turkic Council. The first stage covers the period from 1992 to 2001. The second stage includes the period from 2006 to 2010, the third stage - from 2010 to the present. The period from 2001 to 2006 is stagnant in the Turkic-speaking integration, characterized by a decline in activity in the Turkic-speaking integration and the absence of high-level meetings.

The First stage (1992-2001)

As noted above, in October 1992, the **first** Summit of the heads of the Turkic-speaking states was held in Ankara with signing the Ankara Declaration. The text of the declaration noted the strengthening of the sense of belonging to the Turkic community, emphasized the need to deepen trade and economic relations, and implement joint projects in various fields. In his speech, the President of Turkey, Turgut Özal, called on the Turkic-speaking states to make every effort to strengthen and develop relations between fraternal countries that have common historical and cultural roots (Kassymbekov, 2011:129). He also mentioned the need to approximate customs legislation, the creation of a free trade arrangement, the establishment of joint investment and development banks, railways, and development of telecommunication facilities by road and air connections between the Turkic-speaking countries (Official website of the Turkic Council www.turkkon.org, 2021a). The starting point for the beginning of Turkey's multifaceted cooperation with the Turkic-speaking countries was undoubtedly the significance of the shared history, language and culture. The enormous reserves of natural resources in the Turkic-speaking countries and the prospects for their joint development and exploitation significantly increased Turkey's interest in cooperation with these countries.

Since the emergence of new independent Turkic-speaking states in the world's political map, the search for their further development began. Multilateral relations between Turkic-speaking states open up opportunities to develop economic cooperation and integration in the world space. Cultural and economic cooperation has been provided by forming political and diplomatic relations and the establishment of interaction between the heads of the state. The understanding of cooperation led Turkic-speaking states to get together and hold a summit of the heads of states.

The **second** summit had been held in Turkey again in October 1994, in Istanbul. Previously it was planned to be held in Baku in 1993. However, due to the Nagorno-Karabakh conflict, it was decided to hold it in 1994 in Istanbul. The summit's final document noted the principles of independence, sovereignty, respect for territorial integrity, non-interference in the internal affairs of states, emphasized the mutual support of countries within the framework of cooperation in the UN, OSCE, and other international organizations. A distinctive feature of the Istanbul Summit was the agreement on subsequent meetings of Senior Officials and Foreign Ministers to discuss the preparation of future summits of the heads of Turkic-speaking states.

The **third** summit of the leaders of the Turkic-speaking countries was held in the capital of Kyrgyzstan, Bishkek, in August 1995. The summit discussed information issues, development of cultural, scientific, and economic ties, ensuring regional stability and security. A feature of the Bishkek summit was the speeches of the Presidents of Uzbekistan and Turkmenistan, who proposed not to speed up a rapprochement between the Turkic-speaking countries, especially in the political sphere. Uzbekistan's President Islam Karimov stressed the need to strengthen trade and economic ties, primarily in the Central Asian region within the Central Asian Economic Community framework, created in 1994.

The **fourth** summit was held in October 1996 in the capital of Uzbekistan, Tashkent. The summit noted the dynamic and progressive development of cooperation between the Turkic-speaking states in various fields, developing trade and economic contacts, and removing obstacles in mutual trade. An essential result of the summit was the decision to establish the Permanent Secretariat of the Summits of the Heads of the Turkic-speaking states on the initiative of the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev (Official website of the Turkic Council - www.turkkon.org. 2021b). The parties also agreed to develop the cultural and historical heritage of the Turkic-speaking peoples, support the initiative to implement the Central Asia-Afghanistan-Pakistan transport route of the north-south transport corridor with the TRACECA project.

The **fifth** summit took place in June 1998 in the new capital of Kazakhstan, Astana. Turkmenistan was represented at the level of the speaker of parliament. Deepening trade and economic cooperation and cooperation in energy resources and transport have been discussed. The possibility of joint implementation of projects for the extraction and exploitation of natural resources, the development of infrastructure for their transportation in Turkey and Europe, the development of the transport corridor "Europe-Caucasus-Asia" was noted. These issues were of great importance for Turkey as an energy importer and a transit country. These questions also met the interests of other Turkic-speaking countries interested in diversifying oil and gas exports.

The **sixth** Summit was held in Baku on April 8, 2000. Uzbekistan and Turkmenistan were represented at the level of speakers of parliaments. It meant decreasing the interest of these countries in this multilateral format. The decline in Turkmenistan's interest is the policy of permanent neutrality proclaimed by this country and the acquisition of permanent neutrality status by Ashgabat following the resolution of the UN General Assembly adopted on December 12, 1995. As for the position of Uzbekistan, it was associated with tense relations with Turkey at that time.

The **seventh** summit was held in April 2001 in Istanbul. All countries, excluding Uzbekistan, were represented at the presidential level. Speaker of Uzbekistan's Parliament took part. Experts regarded this position of Uzbekistan as the beginning of distance from the process of Turkic integration and participation in this multilateral format. Simultaneously, the participation of Turkmenistan at the presidential level was highly appreciated by the parties. Actual results of the meeting were the proposal of the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev, to establish a Council of Elders of Turkic-speaking countries and the Parliamentary

Assembly of Turkic-speaking countries, change the wording of "Turkish-speaking countries" to the term "Turkic-speaking countries," as well as the venue of the following, eighth summit, in 2002 in the capital of Turkmenistan Ashgabat. The Kazakh leader proposed to ask Süleyman Demirel to head the Council of Elders, as a well-known politician who stood at the origins of creating the community of Turkic-speaking states (Nurymbetova & Kidaibergenov, 2010:297).

After the seventh summit, starting in 2001, five-year stagnation began in the cooperation of the Turkic-speaking states, which lasted until 2006. Some experts argued that a decline of activity linked with the weakening of Turkey's activity associated with the economic crisis of 2001, the reorientation of Ankara's foreign policy priorities from the Caucasus region and Central Asia to the Middle East region, problematic issues in Turkey's domestic policy, and intensification of cooperation in the Commonwealth Independent States (CIS). An example of active interaction within the CIS is the creation of the Eurasian Economic Community in October 2000, the commissioning of the Caspian Pipeline Consortium in March 2001, and the signing of an agreement on the founding and legal status of the Collective Security Treaty Organization (CSTO) in October 2002.

The Second stage (2006 -2010)

After a five-year break, the next **eighth** summit of the heads of the Turkic-speaking countries was held in November 2006 in Antalya with the presidents of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Turkey. Turkmenistan was represented by the Ambassador to Ankara, while Uzbekistan did not participate. The lack of participation of Uzbekistan significantly weakened the idea of further development of the Turkic unity and created the preconditions for the emergence of obstacles to integrating the Turkic world. When the status in the Turkey-Uzbekistan relations was about to displace the summit once more at that time, it was decided for Turkey to host the summit held in Antalya with Kazakhstan President Nazarbayev's diplomatic traffic (Zorlu, 2020:84,85).

The need for rapprochement and cooperation between the Turkic peoples resumed at the 8th summit, which was held on November 17, 2006, in Antalya. The main event of the meeting was the Kazakh President Nursultan Nazarbayev's initiative on the establishment of the Inter-Parliamentary Assembly of Turkic-speaking countries, which, according to experts, confirmed the interest of the Kazakh leader in the full-scale cooperation of the Turkic countries. At the summit in Antalya, agreements were also reached on strengthening ties in energy and security. In this connection, the final declaration was signed on the need to intensify economic and transport ties between the Turkic countries, which indicated the expansion of the circle of mutual interests of the Turkic states (Koritskiy, 2006).

The President of Kazakhstan also suggested creating the Permanent Secretariat of the Summits of the heads of the Turkic-speaking countries. This initiative marked the beginning of the Cooperation Council of Turkic-speaking countries in 2009, as well as the Council of Elders of the Turkic-speaking states. These initiatives were implemented in 2008-2009. The agreement on the establishment of the Parliamentary Assembly of Turkic-speaking countries TURKPA with headquarters in Baku was adopted at the conference of the chairmen of the parliaments of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Turkey in Istanbul in November 2008.

The next important step in the integration process of the Turkic world is the foundation of the Turkic Council, which was created in October 2009 at the **ninth** summit of the heads of the Turkic states in the ancient Azerbaijani city of Nakhchivan with the participation of the presidents of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, and Turkey. Then the heads of the Turkic-speaking countries of Kyrgyzstan, Kazakhstan, Azerbaijan, and Turkey signed the Nakhchivan Declaration and the Agreement on establishing the Council of Turkic-speaking countries. The declaration "confirmed the intention to develop relations further and strengthen the solidarity of the Turkic-speaking countries based on a common history, language, identity, and culture." The main goal was to strengthen the regional and international cooperation in the Eurasian region (Official website of the International News Agency of Kazakhstan – Kazinform, www.inform.kz/en, 2009) based on "solidarity of the Turkic-speaking states." The uniqueness of this topic belonging to the Turkic world was determined not by political or territorial ties but rather by specific ethnic criteria: language, culture, and ideas about the clans. That is, "Turkism" began to be treated as a historical and political category that transcends statehood. Simultaneously, it was put forward as the primary organizing principle of the interstate organization (Tarasov,

2012). Also, a memorandum of association was signed with this organization, headquartered in Istanbul. Turkish President Abdullah Gül designated this event as a historic step since, for the first time, there was an institutional structure that united the Turkic world. President Gul expressed confidence that the summit in Nakhichevan will become a turning point in the integration of the Turkic countries, which will end with the creation of the Commonwealth of Turkic Nations (Svistunova, 2009).

Also, in Nakhchivan, an even greater emphasis was placed on the energy side of the “Turkic integration,” primarily in the field of ensuring the multi-variant transportation of energy resources. The declaration adopted in Nakhichevan emphasized the strategic importance of the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline and the Baku-Tbilisi-Erzurum pipeline in ensuring global energy security and sustainable economic development of the countries of the region. In this regard, the heads of state noted the importance of increasing the capacity of the Baku-Tbilisi-Ceyhan pipeline and attached particular importance to the connection between the Aktau port and the Baku-Tbilisi-Ceyhan oil pipeline. In general, of course, it is well known that the richness of energy resources in Central Asia has been the critical link to become a part of “Turkic integration” (Mukhametdinov, 2009).

The **tenth** summit of the heads of the Turkic-speaking states was held in September 2010 in Istanbul with the presidents of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkmenistan, and Turkey. An essential outcome of the summit was the heads of state of the candidacy of the first Secretary-General of the Turkic Council, the representative of Turkey, Ambassador Halil Akıncı, the decision to create a Council of Entrepreneurs to enhance trade and economic ties. The parties expressed satisfaction with the activities of the Parliamentary Assembly of Turkic-speaking countries and the Turkic Academy, which opened in the capital of Kazakhstan Astana in May 2010. From 2010 to 2014, the famous Turkish diplomat Halil Akıncı was the Secretary-General of the Turkic Council.

These Summits play an essential role in clarifying political problems, strengthening economic cooperation, developing scientific and cultural relations between the Turkic-speaking countries and peoples, giving impetus to the political and social processes in the region. The unity of the Turkic-speaking republics rests on international principles, serves as the solution to political and cultural problems of the Turkic-speaking countries. The strengthening of cooperation between the Turkic-speaking countries is also connected with the everyday problems of the countries themselves. The summits of the heads of the Turkic-speaking states play an essential role in resolving political problems, strengthening economic ties, economic integration, and developing scientific and cultural relations. These meetings have a positive impact on the socio-political processes taking place in the region and intellectual and economic integration in general. In the implementation of cooperation, the meetings of the heads of the Turkic-speaking countries play a significant role. Summits also provide an opportunity to cooperate directly and achieve solidarity between independent Turkic-speaking states (Studneva, 2015).

The Third stage (since 2010 – till present time) – Turkic Council's Summits

After creating the Turkic Council in 2009 and since 2011, summits were renamed to the Summits of the Turkic Council. Since 2011, seven face-to-face summits and one informal online summit have been held due to the global pandemic: in 2011 in Almaty, in 2012 in Bishkek, in 2013 in Gabala, in 2014 in Bodrum, in 2015 in Astana, in 2018 in Cholpon-Ata, in 2019 in Baku and online in March 2021. This stage is the most important and influential in integrating the Turkic countries and is characterized by the institutional formation of the Turkic Council as a full-fledged international organization. The most critical event in the Turkic-speaking integration was the accession of Uzbekistan to the Turkic Council as a full member. This circumstance further strengthened the Turkic Council's authority in the world and gave a new impetus to the revitalization of the Turkic Council.

The Almaty Summit, which was the **first** Turkic Summit composed under the structural foundation of the Turkic Council, was facilitated by Nursultan Nazarbayev in October of 2011 and was joined by the Presidents of Azerbaijan and Kyrgyzstan Ilham Aliyev and Roza Otunbayeva, and Deputy Prime Minister of Turkey Bekir Bozdağ. This Summit was correspondingly the principal Summit systematized under an explicit subject of “Economic Cooperation.” The Summit discussed topical issues of cooperation at the international and regional

levels and issues of strengthening trade, economic, cultural, and humanitarian ties between the Turkic-speaking countries. Within the Summit of the Turkic Council framework, a business forum was held where the parties signed the Agreement on establishing the Business Council of the Turkic-speaking countries, which was another step towards integrating the Turkic-speaking countries. Representatives of large organizations and companies of Turkic-speaking countries were members of the Business Council (Israilov, 2011).

Amid the Summit the "Host Country Agreement between the Government of the Republic of Turkey and the Secretariat of the Cooperation Council of Turkic Speaking States concerning the Secretariat of the Cooperation Council of Turkic Speaking States" was supported; "Principles of Procedure of the Cooperation Council of Turkic Speaking States"; "Control of the Council of Elders of the Turkic Speaking States working under the sponsorship of the Cooperation Council of Turkic Speaking States" and "Direction of the Staff of the Secretariat of the Cooperation Council of Turkic Speaking States" were accepted. The heads of the states marked the Declaration.

A feature of the First Summit of the regional Turkic union - the Turkic Council was that the Summit was held in the year of the 20th anniversary of the independence of Azerbaijan, Kazakhstan, and Kyrgyzstan. The Almaty summit is intended to become a new milestone in further developing and strengthening cooperation between the participating countries, based on the shared history, language, and culture. The following vital point can be noted that an essential impulse for expanding and deepening cooperation between the businessmen of the Turkic-speaking countries was the holding of, within the framework of the Summit, the first business forum with the participation of representatives of the business circles of the member states of the Turkic Council. As noted earlier, the Chambers of Commerce and Industry leaders of the states of the Turkic Council, as a result of the Almaty summit, signed an agreement on the establishment of the Business Council of Turkic-speaking countries.

The Turkic Council's second Summit was organized on 22-23 August 2012 in the capital of Kyrgyzstan. Bishkek Summit's main topics were discussed under the issue of "Educational, Scientific and Cultural Cooperation." The Summit accommodated by Kyrgyzstan's Almazbek Atambayev was visited by President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev, President of Turkey Abdullah Gül Minister of Azerbaijan Artur Rasizade. Amid the Summit Agreement on the Financial Rules of the Secretariat of the Cooperation Council of Turkic Speaking States", "Agreement on the Establishment of the Turkic Academy" and "Charter of the Turkic Culture and Heritage Foundation" were agreed. Toward the finish of the Second Summit, the "Declaration of the Second Summit of the Cooperation Council of Turkic Speaking States" was additionally signed by the mentioned representatives (Orudzhayev, 2012). Together with the TURKSOY created in 1993 and the Turkic Academy in 2010, the creation of the Fund also strengthened the institutional framework for the development of Turkic-speaking integration and cultural and informational dialogue between countries. The official flag of the Turkic Council was approved. A single flag of the Council of Cooperation of Turkic-speaking States was approved and confirmed. The new single flag symbolizes the presence in the Turkic-speaking Council of all four states - the sun from the flag of Kyrgyzstan, the star - Azerbaijan, the crescent - Turkey, the color - Kazakhstan (Vestnik Kavkaza, 2012).

At the meeting in Bishkek, Turkmenistan was represented as an observer. At the Summit, great attention was paid to the countries' economic cooperation, of great importance in which made to the transport communications between the countries. Participants of the Summit signed a protocol to create a railway corridor with the route: Turkey (Kars) - Tbilisi - Baku-Caspian Sea - Kazakhstan - Kyrgyzstan - China. One of the most important moments at the Summit was the theme of transport - this is the main driving force of economic relations. Participants talked about physical barriers, bureaucracy on posts, and other obstacles. Issues of improving the infrastructure, improving the condition of roads and railway transport of the countries of the Turkic Council also discussed (Orudzhayev, 2012).

The **third** Summit held in Gabala, Azerbaijan, took place on 15-16 August of 2013. President of Azerbaijan Ilham Aliyev as a host, the third Summit was attended by the President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev, President of Kyrgyzstan Almazbek Atambayev, President of Turkey Abdullah Gül, and Deputy Prime Minister of Turkmenistan Sapardurdy Toyliyev. The primary subject of this Summit was "Transport and Connectivity."

The Summit was remarkable for ratification of the "Convention of Cooperation among the Ministries of Foreign Affairs of the Turkic Council," and the 20th Anniversary of TURKSOY was commended. Furthermore, "Assertion of the Third Summit of the Cooperation Council of Turkic Speaking States" was marked by the members (Arashev, 2013).

The summit members noticed that acknowledging the transit capacity of the states taking part in the Turkic Council and the change of the vehicle foundation opens some excellent prospects. Specifically, as per Turkish President Abdullah Gül, the present-day idea of the Silk Road is an energy, transport, and logistics plan that will add to the improvement of the whole geographical area of Turkic nations. As Nursultan Nazarbayev argues, the Great Silk Road map has primarily been located within the Turkic empires since its inception. For him, during the rule of the Turkic peoples in Central Eurasia, the Great Silk Road reached its peak and promoted economic prosperity and cultural growth on an international scale" (Nazarbayev, 2018). These ventures will transform the Turkic world into an epicenter for the sustainable improvement of the world economy. President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev noted the insufficient level and ineffectiveness of trade relations between the member countries. The trade turnover between six independent Turkic-speaking countries is 1 trillion 150 billion USD. This figure does not reflect the potential of Kazakhstan. All states must strengthen their economic ties and increase their trade turnover. Nazarbayev raised several actions plans to deepen further the integration processes of the countries of the Turkic world that aims to set fundamental for the development of their economic power by transport and communications. They plan to increase transit traffic through Kazakhstan by half by 2020 and ten times by 2050 and through the country to 50 million tons per year (Osipov, 2013: 4).

The **fourth** Summit of the Turkic Council took place in June of 2014 in Bodrum, Turkey. The Summit was systematized with the main subject of "Cooperation in Tourism." Facilitated by Turkish President Gül, it included Azerbaijani President Ilham Aliyev, Kazakhstan's Nursultan Nazarbayev, Kyrgyzstan's Almazbek Atambayev, and Turkmenistan's Gurbangulu Berdimuhamedov. In the Summit agenda, ministers of affiliated states' foreign affairs agreed on the "Turkic Academy's Rules of Procedure Decision." Also, the executives signed the "Declaration of the Fourth Summit of the Cooperation Council of Turkic Speaking States" alongside the "Decisions on the Appointments of the Secretary-General, Deputy Secretary Generals of the Cooperation Council of the Turkic Speaking States and the President of the Turkic Academy" (Panfilova, 2014).

The Summit's importance is that Turkmen President Gurbanguly Berdimuhamedov took part in it for the first time, as it meant the expansion of the Turkic Council. Like the previous one, this Summit enabled the participating countries to solve the issues before them, primarily spiritual unity and joint economic projects. Between the countries that are members of the Council, a mutually beneficial form of cooperation and issues of a common market were formed.

Another critical point of this Summit is the attention paid to the image-related significance of the Turkic Council. Firstly, it was impossible to gather the Central Asian states for a constructive conversation, whereas the president of Uzbekistan was absent from this Summit. Secondly, the Council summits are not so formal because this format places greater emphasis on the support of various Diasporas, culture, and tourism, and so on, as the theme of the 4th Summit was tourism (Ismagambetov, 2014).

The Kazakh government organized the following fifth Summit of the Turkic Council in September of 2015 in the capital of Kazakhstan. The guests hosted by President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev were President of Azerbaijan Ilham Aliyev, President of Kyrgyzstan Almazbek Atambayev, Speaker of the Grand National Assembly of Turkey İsmet Yılmaz, and Deputy Prime Minister of Turkmenistan Sapardurdy Toilyev. During the Summit entitled "Cooperation in Information and Media," several documents were approved and signed (Baimanov, 2015).

Thus, the "Rules of Procedure of the Turkic Culture and Heritage Foundation" and the "Rules of Procedure of the Nomadic Civilization Centre" were approved. The following documents were signed by the Ministers of Foreign Affairs of the Member States: the "Agreement on the Establishment of the Centre of Nomadic Civilization," the "Agreement on the Financial Rules of the Nomadic Civilization Centre," the "Agreement on the Financial Rules of the Turkic Culture and Heritage Foundation," the "Agreement on the Financial Rules of

the Turkic Academy," the "Protocol Regarding the Scale of Compulsory Contributions of the Member States to the Budget of the Centre of Nomadic Civilization," the "Protocol Regarding the Scale of Compulsory Contributions of the Member States to the Budget of the Turkic Academy," the "Protocol Regarding the Scale of Compulsory Contributions of the Member States to the Budget of the Turkic Culture and Heritage Foundation." Among other important signed documents were the "Host Country Agreement between the Government of the Republic of Azerbaijan and the Turkic Culture and Heritage Foundation regarding the Turkic Culture and Heritage Foundation" and the "Decision on the Complementary Documents of the Turkic Academy, Turkic Culture and Heritage Foundation and Centre of Nomadic Civilization". The Presidents have signed the Declaration of the Fifth Summit. Also, Decisions on the Appointment of the Deputy Secretary-General of the Cooperation Council of the Turkic Speaking States and the President of the Turkic Culture and Heritage Foundation signed by them (Manaspayev, 2015).

During the Summit, in his speech, the President of Kazakhstan called this Summit a crucial step to further integrating the Turkic-speaking states. The President of Kazakhstan noted the possibility of the Turkic Council being accepted as the observer at the UN and OIC is in the common interest of the organization's member countries. Besides, the President of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, drew attention to the importance of joint efforts to neutralize terrorist, extremist, and separatist threats. Touching upon the development of cooperation in the trade and economic sphere, the President of Kazakhstan noted that the member states of the Turkic Council have possibilities of being transit bridge between continents that will connect the economic and communication networks of China, Russia, Europe, the Middle East, the Caucasus and Central Asia (Official website of the President of the Republic of Kazakhstan – www.akorda.kz, 2021a).

Nursultan Nazarbayev highlighted that the improvement of the transport infrastructure allows the Turkic-speaking countries to develop the tourism industry. Also, the President of Kazakhstan noted that it is necessary to look at the International Kazakh-Turkish University for an acceleration of the joint educational space creation. International Turkish-Kazakh University, named after Ahmet Yassawi in Turkistan, is an educational institution for the Turkic world. Nursultan Nazarbayev noted that the Fund for Culture and Heritage of the Turkic World in Azerbaijan and the Center for Nomadic Civilization, initiated by the Kyrgyz side, are evidence of the desire of the Turkic-speaking countries to develop (Official website of the President of the Republic of Kazakhstan – www.akorda.kz, 2021a).

The **sixth** summit was held in the city of Cholpon-Ata of the Kyrgyz Republic in September 2018 on youth and national sports. In addition to the presidents of Kazakhstan, Azerbaijan, Kyrgyzstan, Turkey, President of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev and Prime Minister of Hungary Viktor Orban took part in it as honored guests.

The **seventh** summit on the topic of 'Supporting Entrepreneurship' was held in October 2019 in Azerbaijan's capital Baku. The residents of Azerbaijan, Kyrgyzstan, Turkey, Uzbekistan, the First President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev, Prime Minister of Hungary Viktor Orban, Deputy Chairman of the Cabinet of Ministers of Turkmenistan Purli Agamyradov participated to the summit. It should be answered that the First President of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev took part in the summit as a lifetime Honorary President of the Turkic Council. The Turkic Council granted Nursultan Nazarbayev this status by deciding in May 2019 on Turkey's proposal (Zorlu, 2020: 85, 86). The official accession of Uzbekistan to the Turkic Council as a full member, the initiative of the First President Nursultan Nazarbayev to raise the status of the Turkic Council to the level of the Organization and his suggestion on preparing a development program for the Turkic world until 2040 were the primary outcomes of the summit.

An **informal online summit** of the Turkic Council was held in March 2021 under the chairmanship of the President of Kazakhstan Kassym-Zhomart Tokayev under the slogan "Turkestan is the spiritual capital of the Turkic world." The First President of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, participates in the Summit as an Honorary Chairman of the Turkic Council. The President of Kazakhstan Kassym-Jomart Tokayev proposed to create an educational fund "Great Turks" and Kazakhstan's readiness to allocate 50 grants (scholarship named after Yassawi) for training the youth of fraternal countries under the bachelor's program at the Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University located in Turkestan (Official website of the President of Kazakhstan - www.akorda.kz, 2021b). First President of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, noted the considerable

potential for increasing mutual trade and investment in the economy. For him, the peace agreement reached between Baku and Yerevan will allow reviving the Great Silk Road in this direction, which will increase the role of the Caspian Sea. It will open up new opportunities for our countries to effectively take advantage of China's Belt and Road Initiative. The Trans-Caspian International Transport Corridor (or Turanian Corridor) becomes the safest and shortest trade route between Europe and Asia (Official website of the First President of the Republic of Kazakhstan – www.elbasy.kz, 2021a). The strategic importance of this corridor with the economic benefits are evident in this way, not only other countries of the Turkish world in Turkey all over the world to perform faster and cheaper transport (Zorlu, 2021).

The Third stage of integration of the Turkic-speaking countries stands out among the other two stages in that the meetings of the presidents of the four Turkic-speaking states: Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Turkey, became the nucleus and created a solid foundation for the development of an international all-Turkic organization - the Turkic Council and further full-fledged integration of the Turkic-speaking countries. It was facilitated by the active activity of the "Turkic four." These countries have taken part in all summits and summits; put forward various initiatives for rapprochement and integration. An analysis of the "Turkic Quartet" activities shows that of this four, Turkey has assumed the functions of a political and ideological character, Kazakhstan - a scientific and technical one, Azerbaijan - a cultural and humanitarian character. The dynamic and active work of the "Turkic Four" hastened the adoption by Uzbekistan of a decision to join the Turkic Council and Hungary to participate in the Turkic Council summits as an observer country. The accession of Uzbekistan to it, taking into account its strategic importance in the context of economic, energy, and transport potential in the Central Asian region, gave an extraordinary dynamism to the development of the Turkic Council.

The geography of the Turkic-speaking states is very extensive, and it has all the necessary potential for expanding cooperation. These countries cooperate in the framework of international organizations, speaking from a unified position. Mutual support in international organizations is, of course, necessary. It is imperative that the ties between all Turkic-speaking states, both in bilateral and multilateral formats, rise to an even higher level. Currently, the geopolitical situation around the world is tense. In this context, the role of the activities of the Turkic council is relevant.

As it is known, Turkmenistan and Uzbekistan were represented by the parliaments' speakers in some summits. In the last three summits, Uzbekistan did not participate. At the end of each summit, declarations were signed, which reflected: cooperation in the spheres of economy, trade, culture, education, language, measures to combat terrorism and drug trafficking. These summits help strengthen relations and cooperation between the Turkic-speaking republics, which were restored after independence. Simultaneously, mutual relations and cooperation between Turkic-speaking countries in many spheres paves the way to the peace, security, and economic development in Eurasia.

The summits of the Turkic Council laid the foundation for another tradition. It is the holding of jubilee events of outstanding personalities, national epics, and other significant events. Holding ceremonies in honor of the 1000th anniversary of the epos "Manas," the 500th anniversary of Fizuli, the 150th anniversary of Abay Kunanbayev, the 1300th anniversary of the epic "Dede Korkut" serves as an example of this. The main goal of holding such jubilee ceremonies is to prove that the Turkic peoples have a rich spiritual heritage, shared roots, a common history, a desire to strengthen cooperation in many spheres, and unification in the cultural sphere. At the same time, historical ties, the similarity of goals and tasks, the problems of the Turkic-speaking countries are one of the critical factors that unite the Turkic peoples and the Turkic-speaking republics. Since the first summit, bilateral and multilateral cooperation has developed in many areas, especially in the economy. Together with the declarations, several essential agreements were signed (Veitsel, 2014).

After the seventh summit of the Turkic Council, which has been held in October 2019 in Baku, some experts began to speak about the active steps of Turkey in Turkic integration and rising Ankara's attention and interest to cooperate with Turkic-speaking states sincerely. They understand the following point of Turkish President Recep Tayyip Erdogan's view as a call for facilitation cooperation with Turkic-speaking countries. He said that "Although we are two separate states, we are the sons of one nation, therefore at every step we say: we are two

states, but one nation. Now, holding the Turkic Council, we expand our horizons and say: we are six states, but one nation". The experts evaluate Turkey's turn towards the Turkic world with a slight departure from the Islamic world and strengthen the Turkic ideology in Ankara's foreign policy.

The International Turkic Congress

The International Turkic Congress played a crucial role in the ideology of Turkey concerning the Turkic-speaking countries and the Turkic world. They began to be held annually in 1993 in various cities of Turkey in parallel with the summits of the heads of the Turkic-speaking states. Congresses were conceived as international congresses of representatives of public organizations of Turkic states and communities around the world. From 1993 to 2001, nine congresses were held and from 2006 to the present – three Congress. The first Congress took place on March 21, 1993, in Turkey. From 2001 to 2006, no congress was held and resumed in 2006. The 11th Congress was held in 2007 in Azerbaijan and the 12th in 2009 in Kyrgyzstan.

The most striking in its content and level of participants was the 10th Congress, which rightfully reflects the Turkic factor as one of the main directions of Turkey's foreign policy in the 2000s. It took place on September 18-20, 2006, in Antalya, after a five-year break. Six hundred delegates from Turkey, Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Tajikistan, Mongolia, subjects of the Russian Federation: Tatarstan, Chuvashia, Tuva, Sakha-Yakutia, Altai, and Karachay-Cherkessia attended the Congress. There were also representatives of the Turkic communities from Eastern and Western Europe, the USA, Ukraine, Moldova, Iran, Syria.

A distinctive feature of this Congress from the previous ones was that in addition to the leaders of the Turkic public organizations from the Turkic-speaking countries, representatives of the state authorities of the participating states took part in its work. The purpose of this was to try to create a mechanism for the practical implementation of solutions. It is primarily because the decisions of the previous congresses practically remained on paper due to the absence of an executive body to control their implementation. Prime Minister of Turkey Recep Tayyip Erdoğan, President of Azerbaijan İlham Aliyev, Secretary of State of Kazakhstan Oralbai Abdikarimov, and others made speeches at the opening of Congress.

The Prime Minister of Turkey R.T. Erdoğan called on the Congress participants to make Turkic cooperation a vital element of foreign policy, to unite the efforts of the Turkic states, communities and diasporas to strengthen their positions in international organizations in order to effectively resist attempts to isolate the Turkic-speaking countries from each other, and to resolve Cyprus and the Karabakh problem, the situation in Northern Iraq, Afghanistan. "I come up with an initiative to create Commonwealth of Turkic-speaking states, which will prepare the conditions for their economic integration and allow them to act in the international arena from a unified position. History provides us with a unique chance to unite the efforts of our countries with common cultures and historical roots. "According to him, "... there are communities of French-speaking, English-speaking, and Spanish-speaking countries. Why don't we also create our community? We need to rewrite our shared history and teach it in our schools. "He also called on the Turkic states, primarily Azerbaijan and Kazakhstan, and communities to act as a "united front" in the energy sector. Such transnational projects for the transportation of energy resources as Baku-Tbilisi-Ceyhan and Baku-Tbilisi-Erzurum have already created, in his opinion, a reasonable basis for joint actions of the Turkic states and communities (Official website of the Turkish Newspaper Hürriyet – www.hurriyet.com.tr).

Establishment of the Cooperation Council of Turkic Speaking States (Turkic Council), its affiliated organizations, and its activities

For deepening understanding of Turkey's ideology to the Turkic world and Turkic integration will be helpful to examine the setting up of the Turkic Council and its affiliated organizations, and its activities, and Turkey's role in its establishment and development.

At the moment, the Turkic Council is the international organization of the Turkic states and aim to strengthen the unity of the Turkic peoples. The members of the organization are Kazakhstan, Kyrgyzstan, Azerbaijan, Turkey, and Uzbekistan. It is a full-fledged international association created in the course of agreements ratified by the heads of the member states. The institution, also known as the Turkic Council today, is of crucial

importance in terms of Turkey and the Turkic world (Zorlu, 2020:85). With its current position, the Turkic Council reveals a severe area of cooperation with a population of approximately 170 million, a surface area of 5 million square kilometers, and a national income approaching 1.5 trillion dollars (Zorlu, 2021).

Turkic Council as an international association is focused on the aim and standards of the UN Charter and other generally perceived standards and norms of international law, including sovereign fairness, regional integration, and sacredness of universally recognized territories of countries, and additionally the preservation of worldwide peace, security and advancement of good-neighborly and cordial relations and the participation among its members (Abdyldaev, 2015:9).

Turkic Council is an association devoted to reinforcing peace and stability, advancing far-reaching collaboration, and unveiling the potential for stable improvement among its parties. Even though it unites a specific gathering of nations, the association does not adopt a selective strategy. Despite what might be expected, by advancing further relations and solidarity among Turkic talking nations, it intends to function as an innovative regional instrument for propelling worldwide participation in Eurasian landmass, especially in Central Asia and Caucasus regions. The Turkic Council not only applies its policies in the transport, customs, tourism, and other directions towards the Member States, but it also willingly collaborates with its neighbor states to guarantee peace and stability in its region.

The President of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, first expressed creating the Turkic Council in 2006 at the Turkic-speaking countries' head of state. Turkey supported it and all other Nursultan Nazarbayev's initiatives concerning the Turkic-speaking integration. In particular, Turkey provided the office of the Turkic Council in Istanbul in 2010 and widely supported the Turkic Council's activities since its establishment.

Structure of the Turkic Council, Its Objectives and Tasks

Following the central norms and principles of the Nakhchivan Agreement, strengthening confidence among the member states, keeping peace in the region and beyond, providing joint positions on foreign policy issues, coordinating actions to combat international terrorism, separatism, extremism, and trans-border crimes, promoting practical regional and bilateral cooperation of common interest, establishing favorable conditions for trade and investment, aiming for comprehensive and balanced economic growth, social and cultural development, discussing questions of ensuring the rule of law, good governance, and protection of human rights, expanding interaction in the fields of science, technology, education, and culture, encouraging interaction of the mass media and broader communication and promoting an exchange of legal information and enhancing legal cooperation have been set (Nakhchivan Agreement on October 3, 2009).

Having said the principles mentioned above of the Turkic Council, the following bodies of the organization were established to execute the organization's objectives (5, Article 3): Secretariat; Council of Heads of State; Council of Foreign Ministers; Senior Officials Committee and Council of Elders.

After the signing ceremony of the treaty on the establishment of the Turkic Council, Turkish President Abdullah Gul stated that this event is historical since, for the first time, there was an institutional structure that united the Turkic world. It was especially noted that the Turkic Council would promote the deepening of cooperation between the participating countries in the sphere of economy and tourism. The President of the Republic of Tatarstan expressed confidence that the summit in Nakhchivan would be a turning point in integrating the Turkic countries, which would culminate in the creation of the Commonwealth of Turkic Nations (Avatkov, 2015).

Activities of the Turkic Council

As per embraced operational standards, Turkic Council expects to exchange existing collaboration in different regions between the members into multilateral participation. In such a manner, existing or potential participation obstructions are recognized at first; the essential phases on removing these obstructions and advancement of collaboration in a new range of issues are processed later. In this construction, working assemblies involving members' specialists in all participation ranges of the organization are framed. Choices

taken by these individuals are reflected as a separate document and are taken after deliberately. The entire process happens without any other assistance, and any form of duplication is evaded (Tokman, 2016).

Political and Economic Cooperation

The primary tool for political collaboration between member states is the meeting of Heads of State annually. Foreign Ministers of Member States come together during the summit at the meetings of Council of Foreign Ministers regularly. In addition to the working sessions, Foreign Ministers are organizing additional meetings to discuss the common concern. The Council of Foreign Ministers holds additional meetings to discuss the topics of mutual concern. In this regard, informal meetings of Foreign Ministers as customary are held annually on the sidelines of General Assemblies of the UN since 2011. Thus, since 2011 during the General Assemblies meeting of the UN, Foreign Ministers of member states have been holding a meeting outside of the working format (Tokman, 2016). The CFM convened 16 times, including the informal gatherings customarily held on other occasions, such as in the UN General Assembly margins in New York (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021a).

Additionally, security consultations among the Turkic Council Member States convene annually since 2013. Three rounds of security consultations have been held so far. This mechanism serves as a tool to further cooperation among the Member States on regional and international security issues. In addition to the relations with Afghanistan, matters such as prevention of violent extremism and countering the phenomenon of foreign terrorist fighters have prevailed on the agenda during the last round hosted by Turkey on 9 February 2016 in Ankara (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021b).

The "Joint Training Program" for the Young diplomats has been developed and implemented by the Turkic Council Secretariat, under the Cooperation Protocol signed during the 3rd Summit of the Turkic Council between our member states' Foreign Ministries, held in Gabala. The first program was implemented in Turkey in 2014, the second in 2015 in Azerbaijan, the third in Kazakhstan in 2016, the fourth in Kyrgyzstan in 2017. The fifth program was held in Turkey in 2018, and the sixth last year was organized in Azerbaijan. According to the Turkic Council data, one hundred thirty-eight (138) junior diplomats have benefitted from the training program; sixty-five (65) of them were women, therefore contributing to UN's SDG 5 (gender equality), UN's SDG 16 (peace, justice, and strong institutions), and UN's SDG 17 (partnerships for the goals. Besides, the junior diplomats from Hungary, Turkmenistan, and Uzbekistan also participated in this training program (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021c).

One of the latest involvements of the Secretariat of the Turkic Council is the launch of cooperation among the foreign policy research centers of the Member States. Centers for Strategic Studies of Azerbaijan, Kazakhstan Institute for Strategic Studies under the President of Kazakhstan, National Institute for Strategic Studies of Kyrgyzstan, and Center for Strategic Studies of the Ministry of Foreign Affairs of Turkey, which are included in this cooperation process, have convened three meetings so far. The first meeting was hosted by the Center for Strategic Studies under the President of the Republic of Azerbaijan (SAM Azerbaijan) in Baku on 8 May 2015 (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021d).

Various occasions and activities have been prepared regarding economic collaboration since the foundation of the Turkic Council, including yearly gatherings of Economic Ministers of the Member States. Toward this path, three working groups on "improving the investment climate," "diversification of the economies," and "promoting entrepreneurship" consistently direct their doings. Until now, Turkic Council convened eight meetings of the Ministers in charge of Economic and ten meetings of the Working Group with the experts of the relevant institutions of the Member States (Official website of the Turkic Council www.turkkon.org, 2021e).

The Turkic Business Council likewise makes its commitments to encouraging economic participation under the patronage of the Turkic Council. It unites the business elite from the members and goes for promoting partnerships between them. Under the umbrella of the Turkic Council, six meetings of the Business Council and four Business Forums gathering around more than 500 businessmen were held so far (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021f).

Customs and Transport Cooperation

Turkic Council assigns tremendous significance to collaboration in the fields of customs and transportation. Until now, Turkic Council convened seven meetings of the Heads of Customs Administrations and ten meetings of the Working Group with the experts of the relevant institutions of the Member States. The last Seventh Meeting of the Heads of Customs Administrations was held on 11 March 2019 in Astana (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021g).

According to the Turkic Council data, four meetings of the Ministers of Transport, two meetings of the Coordination Council on Transport at deputy minister-level, eight Working Group meetings have been organized. The last was hosted by the Minister of Transport and Roads of the Kyrgyz Republic Zhanat Beishenov on 17 April 2019 Bishkek. Member States signed an MoU on the Sister Ports Process among the Seaports of Baku, Samsun, and Aktau in 2013, intending to enhance cooperation in the field of transport even further. Kuryk Seaport of Kazakhstan joined the Sister Ports Process at the Fourth Meeting of Ministers of Transport of the Turkic Council convened on 17 April 2019 in Bishkek. Turkmenbashi Seaport of Turkmenistan was also invited to the Sister Ports Process (Official website of the Turkic Council www.turkkon.org, 2021h).

Tourism Cooperation

After the Fourth Summit with the theme of “Tourism Cooperation,” the efforts to increase cooperation in this field gained momentum. Enhancing collaboration among the Member States and contributing to transforming the historical Silk Road into an attractive tourism destination is at the center of these efforts. Turkic Council convened four meetings of the Ministers in charge of Tourism and thirteen meetings of the Working Group consist of the experts of the Member States. The “Joint Cooperation Protocol on Tourism Cooperation among the Member States” and the “Cooperation Protocol among the Private Sector Umbrella Institutions of the Member States” in the tourism sector were signed respectively at the First and Second Ministerial meetings. The third ministerial meeting was held on 7 June 2016 at Cholpon Ata, Kyrgyzstan. The Secretary-General of the United Nations World Tourism Organization (UNWTO) attended the event too. At the meeting, the tour operators of the Member States involved in the Turkic Council Modern Silk Road Joint Tour Package project signed “the Code of Ethics of the UNWTO” (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021i).

Education Cooperation

Till now, five meetings of Ministers of Education were held so far, while Senior Officials of the Ministries of Education assembled seven times, with the last meeting taking place on 14-15 March 2019 in Bishkek. Ministers signed the Decisions on Award Directive of the Turkic Council Turkic University Union" and "Regulation of the Turkic Council Sister Schools Partnership Program" as well as approved the "Regulation Orkhon Exchange Program" and amended Article 10 of the "Directive on the Establishment of the Turkic University Union and Higher Education Area" (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021j).

Turkic University Union was established in 2013, consists of 22 universities, and promotes collaboration between the universities. The fourth General Assembly of the Union has held in Turkistan in 2019 and hosted by the Ahmet Yassawi International Kazakh-Turkish University. Gazi University, Niğde Ömer Halisdemir University, Cappadocia University from Turkey, and Szeged University from Hungary were accepted as new members. The Orkhon Exchange Program, Sports Games of the Union, and Student Council are Union's structures. Since 2014, the Secretariat has organized meetings at Rectors and Vice-rectors and Five General Assemblies to get ahead in the said programs. Forty-three students of member universities from the International Relations and Political Science departments benefited from the Orkhon Exchange program (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021k).

Information and Media Cooperation

The Secretariat of the Turkic Council gives special attention to the press and other means of mass communication. The Member states acknowledge the rising role of media and information in the nowadays

world and stressing the importance of developing cooperation between them. The Turkic Council's fifth Summit held in Astana in 2015 was dedicated to cooperation in Media and Information. During the meeting, the ministers and high officials signed on the "Turkic Council Joint Cooperation Protocol on Information and Media" (Baimanov, 2015). One meeting of Ministers in Charge of Information and Media and six Working Group meetings in the expert level was held till now (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021l).

Youth and Sports Cooperation

Based on the founding agreements of the Turkic Council and the instructions of the Heads of State given at the Summit meetings, a cooperation project in the field of Youth and Sports was initiated. The First Meeting of the Ministers in charge of Youth and Sports of the Turkic Council was convened in March 2016 in Istanbul. Secretariat organized four meetings of the Ministers in charge of Youth and Sports and three Working Group meetings. The fourth meeting was held on 29 November 2019 in Bishkek. Parties agreed to organize the Fifth International Youth Camp in Azerbaijan in summer 2020 with youth participation from the Member States and other brotherly countries. Parties agreed to organize the First Youth Exchange Program among the Member and Observer States in Turkey in 2020. They also decided to organize a Training Program on Voluntarism in 2020 in Turkey and establish a pool of volunteers of the Turkic Council, which will benefit international sports events held in the Member States (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021m).

World Nomad Games is another domain in the field of Youth and Sports. The Games are intended to restore unique national sports heritage and revitalize the anciently sacred mindfulness and historical reminiscence of the Turkic nations and the nomadic population of the world. The First World Nomad Games were held in Yssyk-Kul, Kyrgyzstan, in September 2014 and brought together more than 400 athletes from 19 countries. Furthermore, the Second Games were staged in 2016 attended by 62 countries and over 1400 athletes. The third World Nomad Games held in Kyrgyzstan in 2018. Approximately 2000 athletes from 82 countries competed in 37 sports branches (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021n).

The indispensable part of Diasporas in advancing the portrait of their homelands and impacting popular opinion in nations where they dwell is one of the primary issues of the Turkic Council. In such a manner, Turkic Council held three meetings of the Ministers and Heads of the Institutions in charge of Diaspora Affairs and four Contact Group meetings comprising the experts till now. In the last meeting of Ministers and Heads of Institutions in Charge of Diaspora Affairs hosted in Turkey in 2018, parties decided to organize the Second Turkic Council Diaspora Forum in 2020 in Turkey with the active participation of the diaspora representatives of the Member States from across the world. They also agreed to prepare a joint online diaspora portal under the Turkic Council's umbrella to enhance the cooperation and coordination between the Turkic Speaking Diasporas. They also decided to start working on the Turkic Council Diaspora Atlas preparation, which will provide comprehensive information on the Diasporas of Turkic Speaking States (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021o).

Affiliated Organizations of the Turkic Council

The Turkic Council is composed as an umbrella association for the participation systems among the Turkic Speaking States. The associated Organizations of the Turkic Council in this setting are as per the following:

The International Organization of Turkic Culture, TÜRKSOY, is the UNESCO of the Turkic World and was established in 1993 upon signature of its founding agreement by the Ministers of Culture of Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, Turkmenistan and Turkey (Official website of the International Organization of Turkic Culture - TÜRKSOY – <https://www.turksoy.org>).

TÜRKSOY (the International Organization of Turkic Culture) was set up in 1993 with the operations center in Ankara. The creation of this organization in 1993 by an agreement between the Ministers of Culture of Azerbaijan, Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, Uzbekistan, and Turkmenistan, set a precedent for the institutionalization of Turkic cooperation activities on the international level. TÜRKSOY is the primary institution that supports cultural cooperation between Turkic countries and communities and introduces Turkic

culture to the world (Somuncuoğlu, 2016:97). The Turkic-speaking countries were fruitful on the reclamation of the collaborative culture, customs, history, national and spiritual esteems, launched varied scenarios for advanced collaboration. In this respect, one of the crucial steps in creating the TÜRKSOY organization for studying and coordinating the national and cultural heritage of the Turkic peoples. The activity of TÜRKSOY is controlled at the level of ministers of culture in summits. TÜRKSOY is an international organization providing cooperation in the spheres of culture and art of all peoples speaking the Turkic language and does not interfere in member countries' internal and foreign policies. TÜRKSOY builds its work on the principles of respect for the sovereignty and independence of the member countries and third countries, complete non-interference in their political orientation. The activity of the International Organization TÜRKSOY receives constant support from the Heads of State of the Turkic-speaking countries (Laruelle & Peyrouse, 2013:77).

The President of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, stated at a formal meeting on September 11, 2015, concerning the 550th anniversary of the Kazakh Khanate, that in the 21st century the Turkic peoples should cooperate. The population of independent Turkic states - Turkey, Kazakhstan, Uzbekistan, Azerbaijan, Turkmenistan, Kyrgyzstan - and significantly more than 200 million delegates of Turkic people groups living everywhere throughout the world - they all originated from one extraordinary predecessor - a Turkic warrior delivered Nursultan Nazarbayev (Baigarin, 2015).

The spiritual heritage of the Turkic world, its centuries-old and multifaceted subculture, is an integral part of the whole world civilization. Furthermore, it is pretty apparent that this uniqueness, preserved despite all historical vicissitudes, will determine the spiritual essence and place of the Turkic-speaking peoples in the unified stream of world cultural development. In turn, within the framework of cultural and humanitarian interaction between Turkic-speaking peoples, TÜRKSOY plays a unique role as an active organization in preserving and propagating the cultural heritage of the Turkic world (Laruelle & Peyrouse, 2013:78).

At the very beginning, TÜRKSOY was known as the Organization for the Joint Development of Turkic Culture and Art, and then by the joint decision, it was changed to the International Organization of Turkic Culture. However, at the same time, if somebody breaks the word TÜRKSOY into two parts, somebody will get "Turk" and "soy," meaning "roots" and "ancestors" (Alieva, 2008). The organization's structure consists of the following five bodies: The Council of Heads of State, the Council of Foreign Ministers, the Council of Elders, the Council of Honored Foreign Ministers, and the permanent secretariat. This organization is led and represented in the international arena by its Secretary-General elected for three years (Laruelle & Peyrouse, 2013:78).

In 2009, TÜRKSOY joined the Turkic Council. The leaders of the Turkic countries highly appreciated the activities of TÜRKSOY. Decisions adopted by the Permanent Council are driven by the General Secretariat of the International Organization (Sharipov, 2015). Since the formation of TÜRKSOY, great jobs have been done:

Firstly, in 1996 official cooperation between TÜRKSOY and UNESCO was started, including joint consultations and mutual representation. Secondly, it strengthened the friendship between the Turkic peoples. Thanks to the activities of TÜRKSOY, the Nauryz Celebration, which is celebrated on the day of the vernal equinox and is a cultural property of the Turkic peoples and became a World Heritage Site of UNESCO, is widely known in many countries of the world (Germany, Austria, and Great Britain). Besides, the organization holds various festivals, competitions, exhibitions, and meetings in theater, music, opera, ballet, and fine arts with the participation of artists groups. Thirdly, TÜRKSOY magazine is published in three languages, and books, albums, monographs published by the international organization are also available in many languages of the Turkic peoples. Thus, the organization develops the culture and art of the Turkic world (Aralbayeva, 2015).

Today, TÜRKSOY has a significant influence on the cultural processes that were stemming in the Turkic world. President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev suggested preparing the textbook about the history of Turkic peoples up to the 15th century, prepared by the Turkic Academy, noteworthy, suggesting the possibility of introducing this work into the school curricula of Turkic-speaking countries in 2015. Attention was also drawn to the significant contribution made by the Turkic peoples to the culture of humankind. In this regard,

it was proposed to publish information on the rich cultural heritage in the form of scientific work – "The heritage of ancestors" (Mager, 2015). As a Turkey, Kazakhstan has been increasingly trying on the role of a leader of the Turkic unity, which is putting forward most of the integration initiatives (Shafigullina, 2012:9).

The issue of the general cultural rapprochement of the Turks was discussed and resolved within the framework of TÜRKSOY. At the TÜRKSOY level, reviving the language of the "Turki" as a common lingua franca is being addressed. President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev called on his country to prepare for the transition to the Latin alphabet. The transition of Kazakhstan to the Latin alphabet can occur in 2025. He underlined that this would serve not only the development of the Kazakh language but also turn it into modern communication (Malik, 2017).

The Cyrillic alphabet was adopted in Kazakhstan in connection with the policy of Russification in 1940. In connection with the revival of the Kazakh language and the development of close economic relations with the European Union countries, and cultural relations with Turkey, it was decided to transfer the graphics to the Latin alphabet (Malik, 2017).

TÜRKPA on November 21, 2008, a multilateral agreement was authorized in Istanbul between the parliamentary bodies of Azerbaijan, Turkey, Kazakhstan, and Kyrgyzstan on the foundation of the Parliamentary Assembly of Turkic-speaking nations. With headquarters in the capital of Azerbaijan, it is functioning to extend parliamentary collaboration among Turkic nations. Within the framework of the TÜRKPA, four commissions are dealing with spheres of culture, education, economic cooperation, legislation, and international relations. Simultaneously, the TÜRKPA has established cooperation with the OSCE Parliamentary Assembly, the Inter-Parliamentary Union, the Organization of Islamic Cooperation, and several other international structures (Azertac, 2013).

Turkic Business Council was founded ten years ago, in 2011. The Cooperative Business Council has an essential role in the actions of the Turkic Council. Its point is to improve financial support between Turkic nations by joining the four states' business associations and units.

International Turkic Academy was introduced as a national association of Kazakhstan in 2010. The Kazakh leader Nursultan Nazarbayev continued to put forward new initiatives to strengthen integration, having proposed the organization of the Academy of the Turkic World in Kazakhstan, and within the framework of the Academy: The Center for Turkic History and Culture, the Turkic Language Study Center, the Turkic Library and the Turkic Museum. According to the First President of the Kazakhstan Nursultan Nazarbayev, the Academy was to contribute to the study of the Turkic history and culture to show the contribution of the Turkic people to the world civilization. Nazarbayev explained his idea as follows: "The existing Turkic world has no one to unite when Turkey begins to deal with it, it has called pan-Turkism, and Kazakhstan does not have pan-Turkism, so I offered the Turkic Academy." The Academy began to coordinate the in-depth study of the Turkic world, culture, and history from ancient times to the present and promote cooperation between the research and educational centers of the Turkic countries. More than 200 scientists from 15 countries work in scientific projects carried out by the Academy (Zorlu, 2020:87). The Turkic Weekly, the weekly journal, first appeared in 2015. Its publication was aimed at regularly informing the news of the Turkic world. According to the annotation given in the publication, the Turkic weekly provides reliable information and timely analysis of the key political, socio-economic, and scientific events taking place in the Turkic world. Thus, the Turkic countries' joint efforts managed to build a political and economic platform for cooperation and establish a cultural and information dialogue (Regnum, 2010).

Nursultan Nazarbayev understood the need for research that would consistently and multifacetedly highlight the origins of the problems of the Turkic peoples and came up with the initiative to establish the Turkic Academy, which would analyze and study the language history and culture of the Turkic-speaking peoples. On May 25, 2010, in Astana, Presidents of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev and Turkey Abdullah Gül opened the Turkic Academy. The activities of the Turkic Academy are aimed at international cooperation with the leading scientific and educational institutions of Turkey, Russia, Germany, Japan, China, the countries of Central Asia. The priority tasks of the Turkic Academy are: conducting international research on Turkology,

in which Turkic scientists from foreign countries will take part; The creation of the National Corps of Turkic Languages; The opening of the International Committee of Turkic Studies; Creation of the Academy Portal; Creation of a unified international database of Turkic languages and literature, electronic library, archives; systematization and description of Turkic written monuments; conducting expeditions to places of compact residence of tiny Turkic peoples; preparation of analytical collections on the state of language policy in the Turkic states, the language situation in the Turkic world, the state policy of language ideology and politics, types of language policies in the Turkic countries, etc.; making copies of ancient maps of Turkic peoples and historical documents, which are stored in libraries and archives of eastern countries (China, Japan, Korea, Taiwan); the creation of an electronic library and archive on the basis of collected scientific sources about the Turkic peoples of the whole world; publication of textbooks with expanded information on the role and place of the Turkic civilization in the context of integration processes, etc.; the opening of a master's and doctoral studies in the field of "Turkology" under the Turkic Academy with the aim of increasing the scientific potential of Turkic science and the training of qualified scientific academicians in the field of Turkic studies; Opening of the publishing center at the Turkic Academy. In 2011, the Academy began publishing the journal "Statistics and Turkology," which has the status of an international publication that publishes and reviews articles by researchers in Turkic and related sciences (Maldibek & Dairabayeva, 2017).

Literature and art play a paramount role in the spiritual revival of all peoples of the Turkic culture. In 2012, Astana became the cultural capital of the CIS and the Turkic world. The honor of being the first in this initiative of the international organization of Turkic culture, TÜRKSOY fell to the young capital of Kazakhstan, Astana. Throughout 2012, Astana has become a meeting place for cultural figures, the scientific community, artists, and painters of the entire Turkic world. The capital of Kazakhstan, Astana, located in the center of Eurasia, turns from year to year into one of the world's major cultural centers. Holding the year "Astana - the cultural capital of the Turkic world" in Kazakhstan, undoubtedly, made its positive contribution to the spiritual development of the entire Turkic world (Madiyar, 2012).

The Academy has issued more than 90 publications, working on shared literature, geography, history textbooks to promote the shared history, culture, and heritage of the Turkic States and implementing the social research project called Turkic Barometer. Turkic Academy conducts necessary archeological research and excavations, which led to discovering ancient artifacts related to the Turkic era in Mongolia (Official website of the Turkic Council – www.turkkon.org, 2021p).

The crucial role of Nursultan Nazarbayev, the First President of Kazakhstan, in forming and establishing a Turkic Council and its Affiliated Organizations, enhancing the Turkic world, and Turkic integration

As the founder of independent Kazakhstan and the architect of the modern state, Nursultan Nazarbayev played an essential role in the Turkic-speaking integration process and the development of the Turkic world.

After Kazakhstan gained independence in 1991, the President of Kazakhstan found himself face to face with the political and economic reality of building a newly independent country on the world map. His vast political and life experience, intuition, and political will became a factor in the successful development of both the state itself and its relations with world countries, including the Turkic-speaking states.

By the time of the collapse of the Soviet Union, the position of Kazakhstan, like other Turkic-speaking states, was unenviable. They were assigned the role of an agrarian and raw material appendage in the country, the collapse of which was primarily due to a chronic lag in economic and technological terms.

Kazakhstan gradually rebuilt the public administration system, formed the foundations of a market economy, and built itself into the world community. Together with the construction of a new independent state, the First President of Kazakhstan developed bilateral and multilateral relations with the countries of the Turkic world and has always been an active supporter of Turkic-speaking integration.

Nursultan Nazarbayev's activities as a politician are not limited only to Kazakhstan. He is the initiator of many international initiatives. He is worried about the fate not only of his country but of all humankind. It is the

greatness of Nursultan Nazarbayev. Without exaggeration, that he is loved and respected worldwide, his opinion is taken into account. Furthermore, the Turkic peoples respectfully call him Elder. The wisdom of the outstanding political figure of our time, the most experienced leader of the Turkic world, the national leader of the Kazakh people, his highest authority, and valuable experience in government leadership are of great importance in solving major international problems.

During the 7th Summit of the Turkic Council was organized by the Azerbaijan government in October of 2019 in Baku, the Council of Turkic States awarded Nursultan Nazarbayev the lifetime status of Honorary Chairman of the Cooperation Council of the Turkic-speaking States and the Highest Order of the Turkic world. Nursultan Nazarbayev became the first owner of this distinction, which will henceforth be awarded to the most honored figures for outstanding services to the Turkic world and extraordinary efforts to strengthen solidarity and friendship between peoples.

An active initiator of Turkic-speaking integration was the First President of Kazakhstan, the current honorary chairman of the Turkic Council, Nursultan Nazarbayev. In the IX-the Summit of Turkic-speaking Head of States in 2006 in Antalya, Kazakhstan's President Nursultan Nazarbayev initiated the permanent Secretariat of the Turkic-speaking Head of State's Summits, the Parliamentary Assembly and Council of Elders of the Turkic-speaking states. After two years, in 2008, the Parliamentary Assembly of Turkic-speaking states, in 2009 - Cooperation Council of the Turkic-speaking states was founded by signing the Nakhichevan Agreement in Azerbaijan in 2010 – the Council of Elders and Turkic Academy was started its activities. Nursultan Nazarbayev has the feature of being the only president who participated in all 10 Summits of the Head of Turkic-speaking states (Zorlu, 2020:81).

President of Turkey, Recep Tayyip Erdoğan, argues that President of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev is an outstanding personality and the Elder of the Turkic world. The President of Kazakhstan has a very high authority in the Turkic world.

The 11th President of Turkey, Abdullah Gül, mentions that President Nursultan Nazarbayev is a prominent statesman who made a crucial contribution to the development of cooperation between Turkey and Kazakhstan. The whole Turkic world recognizes Nursultan Nazarbayev as its leader and highly appreciates his initiatives to unite fraternal Turkic peoples, study common history, and develop cultural ties (Official website of the First President of the Republic of Kazakhstan – www.elbasy.kz, 2021b).

He is a global leader. Therefore, it is no coincidence that he is rightfully recognized in the Turkic world as the Elder of the Turkic world, enjoys great authority and popularity in Turkic-speaking countries. He is, first of all, an exemplary leader of the Turkic world, the founder of statehood, and an excellent leader who determined the path of development of independent Kazakhstan (Ekici, 2020:120). The First President of Kazakhstan pays special attention to the cultural heritage of the Turks, emphasizing its significance and influence on the development of the entire world civilization (Ekici, 2020:123).

Some of the concrete steps of Nazarbayev towards the integration of the Turkic world can be listed as follows: 1. The initiative about setting up the "Turkic Council" in 2009 and the implementation of mechanisms such as the "Turkic Business Council" and "Turkic Academy" under its umbrella; 2. Holding the Central Asian Heads of State Meeting in Astana in 2018, after a long break; 3 and changing the name of the most populous city of Kazakhstan to "Turkistan" in 2018 (Erol, 2018).

Nazarbayev, the Turkish world in the early 1990s, the presidents of Turkey, Turgut Ozal era, has been the most stable and followers of the integration process initiated by Süleyman Demirel. In a sense, Nazarbayev took over the banner of the process initiated by Turkey. Besides, the Kazakh leader was influential in establishing institutions such as the Turkic Council and the Turkic Academy (Erol, 2019).

Conclusion

Turkic-speaking countries and peoples with a common rich history, language, culture, traditions adequately represent the Turkic ethnos in the world community of nations and peoples. For many centuries, the Turks

settled on the territory of Eurasia, created states. The Turks' significant state associations in Western Asia were the Seljuk state, the Sultanate in Konya, and then the Ottoman Empire, which later became the Turkish Republic. The Turks of Central Asia created independent khanates, after the collapse of which their population became part of the Russian Empire and then into the Soviet Union.

After establishing the Turkish Republic and the Soviet Union, the Turkic peoples could not interact with each other due to differences in ideology and national politics. In Turkey, as in the only independent Turkic state at that time, there was an understanding and realization that related Turkic peoples live in the world, and their fate is not indifferent. Therefore, during the existence of the Soviet Union, Turkey did not have the opportunity to develop even cultural relations with the Turkic Soviet republics, and Turkic-speaking Soviet republics had not opportunities in gathering information about Turkey. All citizens of the USSR were brought up in the spirit of Soviet ideology; they were actively instilled in the image of a "Soviet man" and "Soviet community" and "Soviet nation." The policy of Soviet communism assumed the "erasure" of the differences between religions and nations and harshly suppressed attempts at manifestations of nationalism and national identity.

Understanding the ideology of Turkey concerning the Turkic-speaking countries and the Turkic world as a whole is possible and very practical if we consider and analyze Turkey's approach in parallel with the development of multilateral cooperation between Turkey and the rest of the Turkic-speaking countries after they gained independence in 1991. Multilateral cooperation, in this case, implies the interaction of Turkey and the Turkic-speaking countries within the framework of all-Turkic structures and organizations: Summits of the heads of the Turkic-speaking states since 1992 till 2010, Summits of Turkic Council since 2010, International Organization of Turkic Culture (TÜRKSÖY) since 1993, Parliamentary Assembly of Turkic Speaking Countries (TÜRKPAA) since 2008, Cooperation Council of Turkic Speaking States (Turkic Council) since 2009, International Turkic Academy since 2010.

The collapse of the USSR destroyed the barrier and opened all opportunities for collaboration between Turkey and the newly independent five Turkic Speaking States: Azerbaijan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Uzbekistan, and Turkmenistan. The Soviet Union's dissolution also opened up fundamentally new opportunities for Turkey to rapidly establish bilateral and multilateral relations and economic and cultural presence in Central Asia. As it is known, Turkey was the first country in the world that recognized its independence. First of all, there was an interest in establishing and developing cultural ties and economic cooperation. On July 12, 1993, an agreement was signed in Kazakhstan (Almaty) on the establishment of TÜRKSÖY. Nowadays, it unites 16 participants and six independent states; this organization includes Turkic-speaking subjects of the Russian Federation and some autonomous regions of other countries. Since 1992, the summits of the heads of the Turkic-speaking countries have been held. In November 2008, an agreement was signed to establish the Parliamentary Assembly of Turkic-speaking countries (TÜRKPAA). Its tasks are to form a mechanism for interparliamentary relations between the Turkic-speaking countries, the rapprochement of political views, the exchange of information, the propaganda of the Turkic culture, the expansion of economic ties, the implementation of joint projects, the finding of ways to solve the problem of the Turkic world.

Since 1992, the Turkic-speaking states have been actively developing Turkic-speaking cooperation in a multilateral format. Over the past 30 years, various international organizations and structures have been created in the world: the Turkish Cooperation and Coordination Agency (TİKA, 1992), the International Organization of Turkic Culture (TÜRKSÖY, 1992), the Yunus Emre Foundation (2007), the Parliamentary Assembly of Turkic Speaking Countries (TÜRKPAA, 2008), the Cooperation Council of Turkic Speaking States (Turkic Council, 2009), the Turkic World Educational and Scientific Cooperation Organization (TWESCO, the International Turkic Academy, 2009), the Turkic Council International Secretariat (2010), and the Turkic Culture and Heritage Foundation (2012). The organizations mentioned above were established by understanding a common Turkic identity; their activities reflect the durability of this vision in Turkish foreign policy and the emergence of this vision in other Turkic states. If in the beginning, Turkey had initiated the establishment of international organizations between Turkic states, with time, other Turkic states, such as Azerbaijan and Kazakhstan, became active promoters of institutionalized cooperation.

A noticeable intensification of cooperation has been observed since the establishment of the Turkic Council in 2009. The agreement on its formation of the Cooperation Council of the Turkic Speaking States (Turkic Council) was signed on October 3, 2009, in Nakhchivan (Azerbaijan). The Turkic Council is a wide-ranged organization since it includes TÜRKSOY, TÜRKPA, and several other organizations. It also has its composition the Council of Foreign Ministers, the Committee of Senior Officials, the Council of Elders (Aksakals) of the Turkic-speaking States. At the same time, the most significant proposals are discussed (and, if agreed, appropriate decisions are made) at the summits of the Turkic Council. The Secretariat of the Turkic Council is located in Istanbul, the Turkic Council Academy in Nur-Sultan, TÜRKSOY in Ankara, and the TÜRKPA in Baku.

After the Nakhchivan agreement, cooperation between Turkic-speaking states has acquired more specific organizational forms. The role of the summits has increased, and their numbering begins with the Turkic Council summit. However, the Turkic Council cannot be reduced to a purely interactive platform for exchanging views and discussing cultural, political, and economic partnerships. In the current geopolitical configuration, the Turkic Council plays an essential additional role in clarifying and possibly coordinating positions. The Turkic Council still operates on the principle of "Strength - in Unity."

Therefore, the First President of Kazakhstan, Nursultan Nazarbayev, played the most enormous and prominent role in forming the organizations mentioned above, including the Turkic Council, TÜRKPA, and the International Turkic Academy.

References

- Ahmad, F. (1993). "The making of modern Turkey." *Routledge, London*. p. 78.
- Ekici, M. (2020). "Velikii gosudarstvennii deyatel Nursultan Nazarbayev i Tyurkskii mir". *NN Journal*, 2(6), 2020, pp. 120,123.
- Kassymbekov, M. (2011). "First President of the Republic of Kazakhstan," *The Chronicle of activity. 1992-1993. Delovoi Mir Astana*, p. 129.
- Lewis, B. (1968). "The Emergence of Modern Turkey," *Third Edition, Oxford University Press*, pp. 347-350, 358.
- Maracz L., & Ibrayev, S. (2013). "Turkic World. Popular Science Almanac", *Almaty: Intellservice Publishing House*.
- Nahchivan Agreement (2009). "On the Establishment of the Cooperation Council of Turkic Speaking States," p. 8.
- Nazarbayev, N. (2017). "Era Nezavisimosti", *Astana*, pp. 24-34.
- Nurymbetova, G, Kudaibergenov, R. (2010). "Foreign policy initiatives of the President of the Republic of Kazakhstan N.A.Nazarbayev." Historical documentary research work. *Almaty, Kazak entsiklopediyasi*, p. 297
- Osipov, V. (2013). "Rasshiryaya Gorizonty Sotrudnichestva," *Kazakhstankaya Pravda newspaper*, no.347. December.
- Tokayev, K. (2001). "Diplomatiya Respubliki Kazakhstan," *Yelorda Publishing*, pp. 175, 178
- Zürcher, E. (2014). "The Second Constitutional Period, 1912–18", "The Kemalist One-Party State, 1925–45", "The Third Republic: Turkey since 1980|", Turkey: A Modern History, *I.B. Tauris, Third Edition*, pp. 131, 189, 328-330
- Zorlu, K. (2020). "Turkic World Leadership. Role of Nursultan Nazarbayev". *N.N. Journal*, 2(6), 2020, pp. 81, 83-87.

Internet Sources:

- Abdyldaev, E. (2015). "The Perspective of the Kyrgyz Republic For Regional Cooperation Within the Turkic Council," *Center for Strategic Research*. Retrieved April 21, 2021, from <http://sam.gov.tr/wp-content/uploads/2015/10/SAM-Report_-Fifth-Summit-of-the-Turkic-Council.pdf>
- Alieva, S. (2008). "TURKSOY-Sila Kulturnogo Edinenia", *Zerkalo*. Retrieved April 22, 2021, from http://anl.az/down/medeniyyet2008/noyabr/medeniyyet2008_noyabr_533.htm

- Aralbayeva L. 2015, "Organizatsiya UNESCO I TURKSOY Ukreplyaet Vzaimnoe Sotrudnichestvo," *Gosstroy*, viewed July 06, 2017, <<http://www.bashinform.ru/news/689506-organizatsii-yunesco-i-tyurksoy-ukreplyayut-vzaimnoe-sotrudnichestvo/>>.
- Arashev, A. (2013). "Sammit Turkskogo Soveta: Karabahskiy Vopros i Ne Tolko", *Noevkovcheg*. Retrieved April 21, 2021, from <http://noev-kovcheg.ru/mag/2013-16/4044.html>
- Avatkov, V. (2015). "Neosmanizm. Bazovaya Ideologia i Geostrategia Turtsii", *Svobodnaya Mysl*, Retrieved April 19, 2021 from <<http://svom.info/entry/458-neosmanizm/>>
- Azertac (2013). "Generalny Sekretar Zhandos Assanov: Za Minuvshie Gody TURKPA Proshla Bolshoy Put Razvitiya", *Azerbayjanskoe Gosudarstvennoe Informatsyonnoe Agentstvo*. Retrieved April 21, 2021 from http://azertag.az/ru/xeber/Generalnyi_sekretar_ZHandos_Asanov_Za_minuvshie_gody_TyurkPA_proshla_bolshoi_put_razvitiya-110753
- Baigarin, M. (2015). "V 21 Veke Turkskie Narody Doljni Sotrudnicat Drug s Drugom", *Kazinform*. Retrieved April 20, 2021, from <http://www.inform.kz/ru/v-xxi-veke-tyurkskie-narody-dolzny-sotrudnicat-drug-s-drugom-prezident-rk_a2816871>
- Baimanov, D. (2015). "V Sammit Turkskogo Soveta v Astane Zavershilsya Podpisaniem Vajnih Dokumentov", *Kazinform*. Retrieved April 21, 2021 from <http://www.inform.kz/ru/v-sammit-tyurkskogo-soveta-v-astane-zavershilsya-podpisaniem-vaznyh-dokumentov_a2817025>
- Demirel, S. (2003). "21. Yüzyılın Yol Haritası. Demokrasi ve Kalkınma". *Ankara: ABC Basın Ajansı*, p.11. Retrieved April 16, 2021 from <https://docplayer.biz.tr/94420-21-yuzyilin-yol-haritasi-demokrasi-ve-kalkinma.html>
- Erol, M.S. (2018). "Türk Dünyasının Bütünleşmesinde Kazakistan ve Aksakal Faktörü", *ANKASAM (Ankara Center for Crisis and Policy Research)*, September 10, 2018. Retrieved April 23, 2021 from <https://ankasam.org/turk-dunyasinin-butunlesmesinde-kazakistan-ve-aksakal-faktoru/>
- Erol, M.S. (2019). "Kazakistan'da güçlenen Türk Kimliği". *ANKASAM (Ankara Center for Crisis and Policy Research)*, February 20, 2019. Retrieved April 23, 2021 from <https://www.ankasam.org/kazakistanda-guclenen-turk-kimligi/>
- Erol, M.S. (2019). "Kazak Avrasyacılığı ve Türkiye". *ANKASAM (Ankara Center for Crisis and Policy Research)*, August 03, 2019. Retrieved April 23, 2021 from <https://www.ankasam.org/kazak-avrasyaciligi-ve-turkiye/>
- Çiller, T. (1996). "Turkish Foreign Policy in Its Dynamic Tradition," *Strategy Research Center of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Turkey*. Retrieved April 11, 2021, from <<http://sam.gov.tr/tr/turkish-foreign-policy-in-its-dynamic-tradition/>>
- Ismagambetov, T. (2014). "Perspektivy i Problemy Sotrudnichestva Turkoyazichnih Gosudarstv", *Central Asia Monitr*. Retrieved April 18, 2021 from <<https://camonitor.kz/11882-.html>>
- Israilov, E. (2011). "V Almaty 21 Oktyabrya Proshel Pervy Sammit Soveta Sotrudnichestva Turkoyazychnyh Gosudarstv", *Obshchestvennyy Reiting*. Retrieved April 19, 2021, from <<http://www.pr.kg/gazeta/number549/1906/>>.
- Kılıç, G. (2009). "Türkiye – Türk Dünyası İlişkileri: 1991-2009". *USAK Orta Asya ve Kafkasya Araştırmaları Merkezi*. Retrieved April 20, 2021 from <https://guneyturkistan.wordpress.com/2009/11/13/turkiye-%E2%80%93-turk-dunyasi-iliskileri-1991-2009/>
- Koritskiy, S. (2006). "Turkski Sammit v Antalya," *Institut Blizhnego Vostoka*, Retrieved April 20, 2021, from <<http://www.iimes.ru/?p=5165>>
- Köstem, S. (2016). "Turkish Foreign Policy towards Turkic Countries: An Assessment of the Past and an Agenda for the Future." *Center for Strategic Research, Ministry of Foreign Affairs of Turkey*, pp. 87-88. Retrieved April 10, 2021, from <https://www.turkkon.org/assets/pdf/yayinlar/ozel-yayin-azerbaycan-kazakistan-ve-kirgizistanin-bagimsizliginin-25yili-ve-turkiyenin-turk-bolgesinde-kalkinma-ve-ismirligine-katkisi-10-en.pdf>
- Laruelle, M., & Peyrouse, S. (2013). "Globalizing Central Asia: Geopolitics and the Challenges of Economic Development (1st ed.)." Routledge, p. 77. Retrieved April 15, 2021, from <https://doi.org/10.4324/9781315704036>
- Madiyar, D. (2012). "Kulturnaya Integratsiya", *Nezavisimaya Gazeta*. Retrieved April 17, 2021, from <http://www.ng.ru/sodruzhestvo/2012-06-25/9_integraciya.html>

- Mager, Y. (2015). "Strategia Turuskogo Mira", *Kazpravda*. Retrieved April 19, 2021, from <<http://www.kazpravda.kz/fresh/view/strategiya-turuskogo-mira1/?print=yes>>.
- Maldibek, A. & Dairabayeva, G. (2017). "Evraziyskaya Tsivilizatsiya – Impuls v Vozrozhdenii Kulturnih Tsennostei Kazakhstana", *G-Global*. Retrieved April 11, 2021, from <http://group-global.org/ru/publication/58150-evraziyskaya-civilizatsiya-impuls-v-vozhrozhdenii-kulturnyh-cennostey-kazahstana>
- Malik, A. (2017). "Kazahi Zabudut Kirilla i Mefodia", *Gazeta.ru*. Retrieved April 20, 2021, from <https://www.gazeta.ru/politics/2017/04/12_a_10623287.shtml>
- Manaspayev, M. (2015). "Summit Soveta Sotrudnichestva Turkoyazychnyh Gosudarstv s Uchastiem Prezidenta Respubliki Kazakhstan," *Kazakhstanskaya Pravda*. Retrieved April 21, 2021, from <<https://www.zakon.kz/4741981-sammit-soveta-sotrudnichestva.html>>.
- Mukhametdinov, R. (2009). "IX Sammit Glav Turuskikh Gosudarstv", *Zvezda Povoljia*, Retrieved April 11, 2021 from <http://www.altyn-orda.kz/ix-sammit-glav-tyurkskix-gosudarstv/>
- Nazarbayev, N. (2018). "Seven Facets of the Great Steppe." November 21, 2018. Retrieved April 11, 2021, from <https://www.akorda.kz/en/events/akorda_news/press_conferences/article-of-the-president-of-the-republic-of-kazakhstan-nursultan-nazarbayev-seven-facets-of-the-great-steppe>
- Öniş Z. 2004, "Turgut Ozal and His Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective," *Middle Eastern Studies*, Vol.40, no.4, pp.113-134. Retrieved April 11, 2021, from <https://www.academia.edu/4230317/Turgut_%C3%96zal_and_his_Economic_Legacy_Turkish_Neo_Liberalism_in_Critical_Perspective>
- Official website of the International News Agency of Kazakhstan – Kazinform, 2021, "Outcome documents of IX Summit of Turkic-speaking States signed," Kazinform, October 03, 2009. Viewed April 21, 2021 from <inform.kz https://www.inform.kz/en/outcome-documents-of-ix-summit-of-turkic-speaking-states-signed_a220199>
- Official website of the International Organization of Turkic Culture – TÜRKSOY, 2021. Viewed April 22, 2021, from <<https://www.turksoy.org/en/turksoy/about>>
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021a, "Council of Foreign Ministers (CFM)." Viewed April 22, 2021, from https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/political-cooperation_1/council-of-foreign-ministers-cfm_1
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021b, "Council of Foreign Ministers (CFM)." Viewed April 22, 2021, from https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/political-cooperation_1/security-consultations_5
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021c, "Junior Diplomats Training Program." Viewed April 22, 2021, from <https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/political-cooperation_1/junior-diplomats-training-program_6>
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021d, "Cooperation among Foreign Policy Research Centers." Viewed April 22, 2021, from <https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/political-cooperation_1/cooperation-among-foreign-policy-research-centers_7>
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021e, "Ministerial/W.G. Meetings." Viewed April 22, 2021, from <https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/economic-cooperation_2/ministerialwg-meetings_29>
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021f, "Turkic Business Council." Viewed April 22, 2021 from < https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/economic-cooperation_2/turkic-business-council_9>
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021g, "Ministerial/W.G. Meetings." Viewed April 22, 2021 from < https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/customs_9/ministerialwg-meetings_30>
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021h, "Ministerial/W.G. Meetings." Viewed April 22, 2021 from < https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/transport_10/ministerialwg-meetings_11>
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021i, "Ministerial/W.G. Meetings." Viewed April 22, 2021 from < https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/tourism_6/ministerialwg-meetings_34>

- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021j, "Ministerial/Senior Officials Meetings." Viewed April 22, 2021, from <https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/education_4/ministerialsenior-officials-meetings_35>
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021k, "Turkic University Union." Viewed April 22, 2021, from <https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/education_4/turkic-university-union_14>
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021l, "Ministerial/W.G. Meetings." Viewed April 22, 2021 from <https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/information-media_8/ministerialwg-meetings_31>
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021m, "Ministerial/W.G. Meetings." Viewed April 22, 2021, from <https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/youth-sports_7/ministerialwg-meetings_33>
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021n, "World Nomad Games." Viewed April 22, 2021, from <https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/youth-sports_7/world-nomad-games_27>
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021o, "Ministerial/Contact Groups Meetings." Viewed April 22, 2021, from <https://www.turkkon.org/en/isbirligi-alanlari/diaspora_5/ministerialcontact-group-meetings_37>
- Official website of the Cooperation Council of Turkic Speaking States - Turkic Council, 2021p, "Turkic Academy." Viewed April 21, 2021, from <https://www.turkkon.org/en/iliskili-kurumlar/turkic-academy_1>
- Official website of the President of the First Republic of Kazakhstan 2021a, "Uchastie v Neformalnom Sammite Soveta Sotrudnichestva Turkoyazychnyh Gosudarstv," Viewed April 20, 2021, <https://elbasy.kz/ru/news/2021-03/uchastie-v-neformalnom-sammite-soveta-sotrudnichestva-tyurkoyazychnykh-gosudarstv>. – www.elbasy.kz
- Official website of the President of the First Republic of Kazakhstan 2021b, "International recognition" Viewed April 23, 2021, <https://elbasy.kz/en/international-recognition>– www.elbasy.kz
- Official website of the President of the Republic of Kazakhstan 2021a, "Uchastie v Pyatom Sammite Soveta Sotrudnichestva Turkoyazychnyh Gosudarstv," *Akorda*. Viewed April 15, 2021 from <http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/meetings_and_sittings/uchastie-v-pyatom-sammite-soveta-sotrudnichestva-tyurkoyazychnyh-gosudarstv>. www.akorda.kz
- Official website of the President of the Republic of Kazakhstan 2021b, "Prezident Kassym-Jomart Tokayevтын Turkitildes memleketterdin yntymaktastyk kenesinin beyresmi sammitinde soylegen sozi," *Akorda*. Viewed April 13, 2021 from <<https://www.akorda.kz/kz/prezident-kasym-zhomart-tokaevтын-turkitildes-memleketterdin-yntymaktastyk-kenesinin-beyresmi-sammitinde-soylegen-sozi-312234>> www.akorda.kz
- Official website of the Turkish Newspaper Hürriyet, 2021, "Erdoğan: Türkçe konuşan devletler topluluğu kuralım", September 18, 2006. Viewed April 20, 2021 from <<https://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-turkce-konusan-devletler-toplulugu-kuralim-5106062>> www.hurriyet.com.tr
- Orudzhayev, R. (2012). "II Sammit Glav Turkoyazychnih Gosudarstv v Bishkeke", *Zerkalo*. Retrieved April 10, 2021 from <<http://www.zerkalo.az/2012/ii-sammit-glav-tyurkoyazychnyih-gosudarstv-v-bishkeke/>>
- Panfilova V. (2014). "Soyuz Turkoyazychnyh Stran Usililsya Turkmenistanom", *Nezavisimaya Gazeta*, Retrieved April 23, 2021 from <http://www.ng.ru/cis/2014-06-06/7_turkmenistan.html>
- Peyrouse, S. (2009). "Is there any unity to the Trans-Caspian Region? The economic relations between Central Asia and the Caucasus", *Asia Europe Journal*, Vol. 7, no. 3, pp. 543-557. Retrieved April 10, 2021, from <https://doi.org/10.1007/s10308-009-0244-0>.
- Regnum (2010). "Nursultan Nazarbayev hochet Obyedinit Tyurkskiy Mir". Retrieved April 15, 2021, from <<https://regnum.ru/news/polit/1260826.html>>
- Somuncuoğlu, T. (2016). "The 25th Anniversary of the Turkic Republics' Independence: A View from Turkey". *Center for Strategic Research, Ministry of Foreign Affairs of Turkey*, pp. 94-98. Retrieved April 10, 2021, from <https://www.turkkon.org/assets/pdf/yayinlar/ozel-yayin-azerbaycan-kazakistan->

- ve-kirgizistanin-bagimsizliginin-25yili-ve-turkiyenin-turk-bolgesinde-kalkinma-ve-isbirligine-katkisi-10-en.pdf
- Studneva, E. (2015). "V Sammit Soveta Sotrudnichestva Turkoyazychnyh Gosudarstv Primet Astana," *International Affairs*. Retrieved April 10, 2021, from <<https://interaffairs.ru/news/show/13728>>
- Svistunova, I. (2009). "Ob uchastii Turtsii v devyatom Sammite glav tyurkskih gosudarstv". *Institut Blizhnego Vostoka*. Retrieved April, 21, 2021 from <<http://www.iimes.ru/?p=9459>>
- Tarasov, S. (2012). "Tamojenny Soyuz Mojet "Razmyt" Sovet Sotrudnichestva Tyurkoyazychnih Gosudarstv", *Regnum*. Viewed April, 21, 2021 from <<https://regnum.ru/news/polit/1561457.html>>
- Tokman, M. (2016). "Integration of the Turkic World," *TASAM*. Retrieved April 11, 2021, from http://www.tasam.org/en/Icerik/25744/_integration_of_the_turkic_world
- Shafigullina L. (2012). "TURKSOY: Razvitie Mejdunarodnogo Kulturnogo Sotrudnichestva Tatarstana v 1990-2000 gg.", *Gasyrlar Avazy*, Vol.3-4, no.68-69, p.9. Retrieved April 11, 2021, from <https://cyberleninka.ru/article/n/tyurksoy-razvitie-mezhdunarodnogo-kulturnogo-sotrudnichestva-tatarstana-v-1990-2000-gg>
- Sharipov, D. (2015). "Mosty Sovershenstvo TURKSOY", *Slovo Kyrgyzstana*. Retrieved April 19, 2021, from <<http://slovo.kg/?p=47082>>
- Ulutaş, U. (2016). "SAM Chairman's Message." *Center for Strategic Research, Ministry of Foreign Affairs of Turkey*, p. 1. Retrieved April 10, 2021, from <https://www.turkkon.org/assets/pdf/yayinlar/ozel-yayin-azerbaycan-kazakistan-ve-kirgizistanin-bagimsizliginin-25yili-ve-turkiyenin-turk-bolgesinde-kalkinma-ve-isbirligine-katkisi-10-en.pdf>
- Veitsel, R. (2014). "Vliyanie Turtsii na Kulturu i Obrazovanie Stran Tsentralnoy Azii", *Islam v Sovremennom Mire*, no.1, pp. 26-32. Retrieved April 21, 2021 from <https://islamjournal.idmedina.ru/jour/article/download/55/57>
- Vestnik Kavkaza (2012). "V Bishkeke Zavershaetsya Ofitsialnoe Sozdanie Soveta Sotrudnichestva Tyurkoyazychnih Gosudarstv". Retrieved April 21, 2021 from <<http://vestnikavkaza.ru/news/V-Bishkeke-zavershaetsya-ofitsialnoe-sozdanie-Soveta-sotrudnichestva-tyurkoyazychnykh-gosudarstv.html>>
- Zorlu, K. (2021). "Türk Konseyi Liderler Zirvesi toplanıyor, işte detaylar..." , *Habertürk*, March 30, 2021. Retrieved April 21, 2021 < <https://www.haberturk.com/yazarlar/prof-dr-kursad-zorlu/3022207-turk-konseyi-liderler-zirvesi-toplaniyor-iste-detaylar>>
- Zorlu, K. (2021). "Turan Koridoru" hayata geçirilebilir mi?". *Habertürk*, April 15, 2021. Retrieved April 20, 2021 from <<https://www.haberturk.com/yazarlar/prof-dr-kursad-zorlu/3040263-turan-koridoru-hayata-gecirilebilir-mi>>

Koronavirüs Krizinde Avrupa Birliği Dayanışması

European Union Solidarity in the Coronavirus Crisis

Elif GÖRGÜ *

Başvuru Tarihi: 21.05.2021

Kabul Tarihi: 13.01.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Wuhan şehrinde 2019 yılının aralık ayında ortaya çıkan Koronavirüs mart ayı itibariyle tüm dünyayı sardı ve milyonlarca insanın yaşamını etkiledi. Birtakım devletler ve uluslararası birlikler salgına hazırlıksız ve kaynaklar yetersiz yakalandı ve etkili bir şekilde müdahale gecikti. Bu nedenle birçok kişi yaşamını yitirdi ve birçok sektör durma noktasına geldi. Bu makale böyle bir küresel salgın karşısında Avrupa Birliği'nin dayanışma gösterip gösteremediğini, Birliğin salgınla mücadelede ne derece etkili olduğu konusunu Birlik hukukunu bağlamında irdelemektedir. Öncelikle Birliğin kuruluşu ve Birliğin sağlık politikaları ele alınacaktır. Bu çerçevede makale Birliğin üye devletlerin sağlık sistemleri üzerindeki etkinlik sınırını tartışmaktadır. Bu bağlamda Birliğin üye devletlerin sağlık sistemlerinde etkisinin yetersiz olduğunu belirtmiştir. Son olarak Birliğin salgında göstermiş olduğu sağlık, sivil koruma ve ekonomi alanlarında dayanışmayı, yaptığı düzenlemeleri, kurduğu kurumları ve kaynak dağıtımındaki tercihlerini aktarıp değerlendirmektedir. Sonuç olarak Birliğin salgınla mücadelede geç kalmış olmasına rağmen kısa süre içerisinde gerek tıbbi ekipman ve aşılama gerekse mali yardımlar ile üye devletlere destek verdiği, Birlik içerisinde dayanışmayı arttırdığı anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, Avrupa Birliği, sağlık politikaları, dayanışma

Abstract

The Coronavirus , which emerged in the city of Wuhan , People's Republic of China in December 2019, swept the whole world as of March and affected the lives of millions of people. A number of states and international troops were caught unprepared and under-resourced, and effective response was delayed. Therefore, a third lost his arrow and a person living in many sectors stand came to the point. This article like the face of a global outbreak of the European Union n can not show to show solidarity, the Union's secretion of fighting in which the issue of how effective the Union in the context of the lawis scrutinizing. First of all, the establishment of the Union and the health policies of the Union will be discussed. In this context, the article discusses the efficiency limit of the Union on the health systems of the member states . In this context , it has been stated that the Union's impact on the health systems of the member states is insufficient . Finally, it conveys and evaluates the solidarity, the arrangements it has made, the institutions it has established and its preferences in resource distribution in the fields of health, civil protection and economy that the Union has shown during the epidemic . As a result, although it should soon be too late to fight the epidemic's Association medical equipment and vaccination requirements s e Member States with financial assistance It is understood that it supports and increases solidarity within the Union .

Keywords: Coronavirus, European Union, health policies, solidarity

¹Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku ABD Doktora Öğrencisi, elifgorgu@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5552-9137

Giriş

2019 yılının aralık ayında Çin'in Hubei Eyaletinin Wuhan şehrinde yeni tip zatürre vakası kümeleri Wuhan Belediye Sağlık Komisyonu tarafından bildirilmiştir. Ardından bildirilen zatürre vakalarının yeni tip Sars virüslerinden olduğu tespit edilmiş ve Koronavirüs (SARS-CoV-2) olarak adlandırılmıştır. Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Wuhan şehrinde Koronavirüs kaynaklı ilk ölümün 5 Ocak 2020 tarihinde Çin medyası tarafından açıklandığını bildirmiştir (WHO Timeline-WHO's Covid-19 Response, 2021). Avrupa Birliğinde ise ilk vaka 24 Ocak 2020 tarihinde Fransa'nın Bordeaux şehrinden bildirilmiş ve vakanın Çin'e seyahat geçmişi olduğu belirtilmiştir (ECDC.Europa, 2020). 28 Ocak 2020 tarihinde Almanya, Çin'den gelen bir kişiyle ilgili vaka bildirmiştir. Ardından 31 Ocak 2020'de İsveç de ilk vakasını bildirmiştir. 30 Ocak 2020'de DSÖ yeni Koronavirüs salgınına "halk sağlığı acil durumu" olarak ilan etmiştir. 22 Şubat 2020 tarihi ve devamında, İtalyan yetkililer birkaç bölgede (Lombardiya, Piedmont vb.) vaka kümeleri bildirmiştir. Ertesi hafta Avrupa ülkelerinden birkaçı İtalya'dan gelen kişilerde Koronavirüs vakalarının görüldüğünü bilmiştir. 8 Mart 2020 tarihinde İtalya, en çok etkilenen bölgelerden başlayarak ve 11 Mart 2020 tarihinde ise bu önlemleri ulusal düzeyde genişletmek üzere katı halk sağlığı önlemlerinin alınması için bir kararname çıkarmıştır (Guardian, 2020). İtalya'yı takiben İspanya, Fransa ve diğer birçok Avrupa ülkesi benzer halk sağlığı önlemleri almıştır. 11 Mart 2020 tarihinde DSÖ'ü Koronavirüs kaynaklı küresel salgın ilan etmiştir. Sonuç itibariyle Koronavirüs Birlik ülkelerinin tamamına yayılarak hükümetleri ve insanları etkisi altına almış ve toplumsal hayatta tek belirleyici olmuştur. Salgının yaratmış olduğu tehditlere diğer dünya devletleri gibi Avrupa Devletleri de hazırlıksız yakalanmış, başlangıçta virüsü önemsememiş ve yayılımına karşı kayıtsız kalmıştır.

Koronavirüs bağlamında Birliğin genel olarak sağlık konusuna yaklaşımına bakıldığında, sağlık konusunun sosyal politikalar içerisinde yaşam standartlarının geliştirilmesi kapsamında ele alındığı görülmektedir (Şener, 2013, s.10). Yetki ikamesi ilkesi doğrultusunda Birlik hukukunda sağlık hizmetlerinin organizasyonu, finansmanı ve sunumu üye devletlerin sorumluluğuna bırakılmıştır (Şener, 2013, s.10). Birliğin üye devletlere tek tip sağlık politikası uygulatma ve uygulamalarını birbirine benzetme yönünde bir zorlaması olmaması karşısında ulusal düzeyde organize edilen üye devlet sağlık politikalarında sağlığın finansmanı, hizmet sunumu, insan gücü uygulamaları ve sağlık mevzuatı konularında derin farklılıklar mevcuttur (Şener, 2013, s.10). Bu sebeple salgın üye devletleri birbirinden farklı etkilemiştir. Sağlık sistemlerinin salgın ile mücadelede yetersiz kaldığı İtalya gibi ülkeler öncelikle Birlikten yardım çağrısında bulunmuştur. Ancak Birliğin yardım çağrılarına, yetki ikamesi gereğiyle göz ardı etmesi, Çin Halk Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu'nun birtakım üye devletlere tıbbi ekipman ve maske yardımında bulunması, Birlik içerisinde dayanışmanın olup olmadığı, Birliğin bu konuda yetersiz kaldığı yönünde tartışmalara neden olmuştur.

Bu makale salgının Avrupa'da yoğun bir aşılama kampanyası ile etkisinin kısmen azaltıldığı, hükümetlerin önlemlere devam etmekle birlikte salgın sonrası için normalleşme programları oluşturdukları bir dönemde hazırlanmıştır. Makalenin amacı Birliğin salgınla mücadelede göstermiş olduğu dayanışmayı irdelemektir. Bu amaçla öncelikle Birliğin kuruluşuna, üye devletlerin Birlik içerisindeki konumuna ve Birliğin sağlık politikalarına değinilecektir. Ardından salgında Birliğin almış olduğu önlemler, temel alanlarda göstermiş olduğu dayanışmalar irdelenecektir. Sonuç olarak da Birliğin yeterli dayanışma gösterip göstermediği ele alınacaktır.

Avrupa Birliğinin Kuruluşu ve Üye Devletlerin Birlik İçerisinde Konumu

Avrupalı Hıristiyan Devletler, kendileri arasındaki sorunları çözebilmek ve kendilerine yönelik tehditlere karşı koyabilmek için birlik kurma fikrine tarih boyunca sahip olmuşlardır (Akçay vd., 2011, s.118). Bütünleşme çabaları, tarihi şartlarla da bağlı olarak, ayrılık ve çatışma dönemlerinde yoğunlaşarak hızlanmış ve barış ve yakınlaşma dönemlerinde yavaşlamıştır (Ünal, 2007, s.13). Ancak iki büyük Dünya Savaşına ve büyük yıkıntılara tanık olan 20. yüzyıl'a kadar somut adımlar atılamamıştır. Savaş bir yandan Avrupa'nın bütünleşmesi düşüncesine ağır bir darbe vurmuş diğer yandan bunun ne kadar zorunlu olduğunu açık bir şekilde ortaya çıkarmıştır (Ünal, 2007, s.18). Savaşın ardından Avrupalı devletler ırkçılığın ve aralarındaki rekabetin yarattığı bunalımdan çıkabilmenin tek yolunu ortak bir zeminde buluşmak ve birlik oluşturmaktan geçtiğine inanmışlardır (Amin, 2014, s.114). Savaş sonrası ortamda, doğu-batı uyumsuzluğu, Rus tehdidi, ABD'nin Avrupa üzerindeki baskısı, Almanya sorunu gibi sorunlara rağmen Avrupa'nın bütünleşmesi doğrultusundaki çabalar hızlanmış ve uluslararası kuruluş niteliğindeki bir dizi kurum oluşturulmuştur (Ünal, 2007, s.18). Bu kurumlarının ilkinin Avrupa Ekonomik İş Birliği Teşkilatı oluşturmaktadır. Ardından ise dönemin Fransa

Dışişleri Bakanı Robert Schuman 9 Mayıs 1950 tarihinde Avrupa Devletlerini, kömür ve çelik üretiminde alınan kararları bağımsız milletler üstü bir kuruma devretmeye davet etmiş ve sonucunda 1951 yılında Federal Almanya, Belçika, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda'dan meydana gelen 6 üyeli Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Böylece Avrupa kıtasında ulus devletler ilk defa egemenliklerinin bir kısmını kendi iradeleriyle bir topluluğa devretmişlerdir. 25 Mart 1957 tarihinde ise kömür ve çeliğin yanı sıra diğer sektörlerde de ekonomik birlik kurmak amacıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Roma Antlaşması ile kurulmuştur. Böylelikle malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaşımı ve ortak pazarın kurulması altı devlet için sağlanmıştır. 25 Mart 1957 tarihinde de Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (AAET) Roma Antlaşması ile kurulmuştur. Birliğin temelini bu Kurucu Antlaşmalar oluşturmaktadır.

Topluluk ilerleyen zamanlarda genişleme eğilimi göstermiş ve 1971 yılında Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda 1981 yılında Yunanistan 1986 yılında da İspanya ve Portekiz Topluluğa dahil olmuştur. Sovyetler Birliğinin dağılması ile birlikte Avrupa'nın ve Topluluğun yapısı değişikliğe uğramış, Berlin Duvarı yıkılmış ve 3 Kasım 1990'da Almanya birleşmiştir. Bu gelişmeler üzerine üye devletler, bağlarını güçlendirmek ve ortak pazarın devamlılığını sağlamak amacıyla bir dizi antlaşmaya imza atmıştır. Bunlardan ilki 1986 yılında Avrupa Tek Senediyle Topluluk Kurucu Antlaşmasında değişiklikler yapılmış, açık pazar ekonomisi ve serbest rekabete dayalı bir İç Pazar yaratılmış aynı zamanda Euro'ya dayalı tek para biriminin gerçekleştirilmesi için gereken düzenlemeler yapılmıştır (Ünal, 2007, s.21). İkincisi ise 1 Kasım 1991 tarihinde imzalanan ve Avrupa Birliğini kuran Maastricht Antlaşması oluşturmaktadır. Bu antlaşma ile Birliğin temeli üç sütun üzerine oturtulmuştur. Birlik mevcut olan üç Topluluğu (AKÇT, AET ve AAET) ortadan kaldırmamış, Topluluğun yanına iki sütun daha eklenmiştir (Bozkurt vd. 2006, s.30). Bu sütunları, Avrupa Toplulukları, Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Adalet ve İçişlerinde İşbirliği Politikası oluşturmaktadır. Maastricht Antlaşması Avrupa'nın bütünleşme sürecinde yeni bir aşamaya geldiğini göstermektedir. Antlaşma çerçevesinde Birlik vatandaşlığı oluşturulmuş, ekonomik ve parasal birlik, Avrupa Merkez Bankası, eğitim, kültür, halk sağlığı, tüketicinin korunması gibi konularda yeni düzenlemeler getirilmiştir (Bozkurt, 2006, s.32-33). Üçüncü Antlaşmayı ise 1997 Amsterdam Antlaşması oluşturmaktadır. Bu Antlaşma ile Birliğin insan haklarına saygı gösterme ve uyma yükümlülüğü, ırk, cins, din, etnik kökene dayalı her türlü ayrımcılığa karşı mücadele hakkının bulunduğu, politikalarda kadın erkek eşitliği ve fırsat eşitliğini sağlamakla yükümlü olduğu belirtilmiştir (Ünal, 2007, s.23). Dördüncü Antlaşmayı 2001 tarihli Nice Antlaşması oluşturmaktadır. Nice Antlaşması'nın başlıca amacı Birliği yeni üyeler olarak genişlemeye hazırlamaktadır (Bozkurt vd. 2006 s.42). Beşinci antlaşma 29 Ekim 2004 tarihinde Roma'da imzalanan resmi adı Avrupa için Bir Anayasa Oluşturan Antlaşma olan Anayasa Taslağıdır. Ancak Anayasa Taslağının Fransa ve Hollanda'da yapılan referandum sonucunda reddedilmesi, diğer Üye devletlerde referanduma olumsuz sonuçlar alınacağına öngörülmesi ile gidilmemesi sebebiyle onaylanmamıştır. Böylece Avrupa'nın bütünleşmesinde son adım atılamamıştır. Altıncı ve son Antlaşma Reform Antlaşması olarak da anılan 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanan Lizbon Antlaşmasıdır. Lizbon Antlaşması ile getirilen yeni düzenlemeler; Birliğe tüzel kişilik kazandırılması, Ortak Pazar yerine İç Pazar terimi kullanılması, Komisyon ve Parlamento'nun yetkileri artırılması Maastricht Antlaşması ile getirilen üç sütunlu yapıya son verilmesi, Birlik Başkanlığı tesis edilmesi, Birliği temsil yetkisi olacak bir dış temsilci makamı oluşturulması, Avrupa Temel Haklar Şartı Birlik müktesebatına dahil edilmesi, karar alma mekanizmaları sadeleştirilmesi olarak sıralanabilir (Keskin, 2016, s.118). Lizbon Antlaşması ile Birlik Antlaşmalarında isim değişikliğine de gidilmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu'nu Kuran Antlaşmalar aynı isimle mevcudiyetlerini sürdürmüş, Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşma (ATA), Avrupa Birliğinin İşleyişine İlişkin Antlaşma (ABİA) olarak değiştirilmiştir.

Üye devletlerin Birlik içerisindeki konumu ve yetki alanları konusuna gelindiğinde ise Birlik organları aracılığıyla, üye devletleri temsilen üçüncü ülkeler ile antlaşma görüşmeleri yapmaktan başlamak üzere üye devletlerde üretilecek şarap miktarını ve peynir kalitesini belirlemeye kadar bir çok alanda faaliyet göstermektedir (Okutan (Tekinalp/Tekinalp) ve vd., 2000, s.79). Birlik bu faaliyetleri üye devletlerin ulus-devletlere has bir takım egemenlik haklarının Birlik Kurumlarına devredilmesi ile gerçekleştirmekte olup bu açıdan Birlik hukuku, bir yandan üye devletlerin iç hukuklarından üstün bir konuma sahip olmakta diğer açıdan da üye devletlerin iç hukukları üstünde doğrudan etki yaratarak üstün konum sağlamaktadır (Akdoğan, 2010, s.56) Birliğe devredilen bu yetkiler zaman içerisinde üye devletler tarafından genişletilmiştir (Bayram, 2020, s.92).

Birliğin kullandığı yetkiler hukuki dayanağı Avrupa Toplulukları Antlaşmasının beşinci maddesinde üç ilke olarak belirlenmiştir. Bunlar sınırlı yetki ya da açık yetki ilkesi, katmanlı yetki ilkesi ve orantılılık ilkesidir.

Sınırlı yetki ilkesi ABA'nın 5. maddesinin birinci ve ikinci fıkrasında düzenlenmiştir. Düzenleme göre Birliğin yetkilerinin sınırları yetkilendirilme ilkesine tabidir. Birlik sadece, bu Antlaşmalarda belirlenen hedeflere ulaşmak için, ancak üye devletler tarafından Antlaşmalar ile kendisine verilen yetkilerin sınırları dahilinde hareket edebilir. Diğer bir deyişle Birlik kanun koyucu gibi egemen tasarruf yetkisine haiz değildir, ancak Üye Devletlerin kendisine devredilen belirli yetkileri kullanabilir (Okutan, (Tekinalp/Tekinalp), 2000, s. 79).

Katmanlı yetki ilkesi; ABA'nın 5. maddesinin üçüncü fıkrasında “*Birlik, münhasır yetkilerine girmeyen alanlarda, sadece, öngörülen eylemin amaçlarının üye devletler tarafından merkezi düzeyde veya bölgesel ve yerel düzeyde yeterli biçimde gerçekleştirilemeyeceği, fakat söz konusu eylemin boyutu ya da etkileri itibarıyla Birlik düzeyinde daha iyi gerçekleştirilebileceği durumda harekete geçer*” şeklinde düzenlenmiştir. Dolayısıyla katmanlı yetki ilkesine göre bir eylem Üye devlet tarafından daha iyi bir şekilde gerçekleştirildiğinde Birlik müdahale edemeyecektir. Sadece Birlik düzeyinde eylem boyutu ve etkileri bakımından daha iyi gerçekleştirilebilecek ise Birliğin müdahalesine izin verilecektir (Bayram, 2020, s.98). Katmanlı yetki ilkesi Birlik karşısında üye devletlerin yetkilerini koruma altına alma ve Birliğin yersiz müdahalelerine meydan vermeme amacıyla Birlik ile üye devletler arasında yetki paylaşımını bakımından bir sınır çizmeye yönelmektedir (Okutan (Tekinalp/Tekinalp), 2000, s.93). Ancak hükmün net olmayan ifadesi, katmanlı yetki ilkesinin, hem üye devletler lehine hem de Birlik lehine yorumlanmasına neden olabilmekte, Birliğin etkinliğinin artırılmasını savunanlarca merkezi düzenlemeler, üye devletlerin egemenliğini savunanlarca da yerel yönetimlerin güçlendirilmesi desteklenmektedir (Okutan, (Tekinalp/Tekinalp) 2000, s.94). ABA ise bu iki yorumdan birey lehine olanı tercih edilmesi gerektiğini giriş bölümünün 11. paragrafında, Birliğin kararlarında katmanlı yetki ilkesine göre mümkün olduğu kadar bireye yakın şekilde alınması gerektiğini belirterek ortaya koymaktadır (Okutan, (Tekinalp/Tekinalp) 2000, s.94).

Katmanlı yetki ilkesi ile ilgili son olarak belirtmek gerekir ki Birliğin münhasır yetkileri dışında kalan, yani Birlik ile üye devletlerin yarışan yetki alanına giren konular bakımından uygulanabileceğidir (Okutan, (Tekinalp/Tekinalp) 2000, s.95). Bu durumda ABA' da sınırlı olarak sayılmayan Birliğin münhasır yetki alanlarının belirsizliği hususu doğmaktadır. Bu belirsizliği Avrupa Toplulukları Komisyonu, katmanlı yetki ilkesi üzerine hazırladığı raporunda, münhasır yetkilerin, Birliğin bir tasarrufta bulunma konusunda sorumluluk ve buna bağlı olarak bir yerine getirme yükümü altında olduğu konularda mevcut olduğunu ve özellikle Ortak Pazarın oluşumunu, dört temel özgürlüğü ve ortak Topluluk politikalarını ilgilendiren konuların Birliğin yetkisinde olduğunu belirtmiştir (Okutan (Tekinalp/Tekinalp). 2000, s.96)

Son olarak orantılılık ilkesi ise ABA 5. maddesinin dördüncü fıkrasında “*orantılılık ilkesi gereğince, Birlik eyleminin içeriği ve şekli, Antlaşmaların amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli olanı aşamaz. Birlik Kurumları; orantılılık ve katmanlı yetki ilkelerinin uygulanması ile ilgili protokole uygun olarak orantılılık ilkesini tatbik ederler*” şeklinde düzenlenmiş ve Birliğin temel hukuk prensiplerinden biri olarak yerleşmiştir. Birlik tasarruflarının kabulünde katmanlı yetki ilkesi ile birlikte değerlendirilecek olan bu ilke katmanlı yetki ilkesinden iki esas yönde ayrılır. Katmanlı yetki ilkesinin münhasır yetki alanı bakımından hüküm ifade etmemekte, Birliğin yetki kullanmaya yetkisinin olup olmadığıyla ilgilenebilir. Orantılılık ilkesi ise Birliğin her türlü yetkisine uygulanmakta ve yetkinin nasıl kullanılması gerektiğiyle ilgilenebilir (Okutan, (Tekinalp/Tekinalp) 2000, s.101).

Orantılılık ilkesine göre, Birliğin eylemleri, Antlaşmanın amaçlarını gerçekleştirmek için gerekli olan ölçünün ötesinde düzenlemeler öngöremez. Burada gerekli olan ölçü ile kastedilen üye devletlerin takdir alanının ve hareket kabiliyetlerinin daraltılmasıdır. Sonuç olarak orantılılık ilkesi, Birliğe, gerçekleştireceği tüm eylemlerde üye devletlerin takdir alanına ve hareket kabiliyetine en az müdahale edici yöntemi seçerek, erişmek isteği amaca ulaşmasını sağlayan en alt yoğunlukta düzenlemeler yapması zorunluluğu getirmektedir (Okutan, (Tekinalp/Tekinalp) 2000, s. 102).

Avrupa Birliği Sağlık Politikaları

Bireyin doğuştan kazandığı ve devredilemeyen en temel haklarından birini sağlık hakkı oluşturmaktadır. DSÖ'nün Anayasasının başlangıç metninde de bu durum *“erişilebilecek en yüksek düzeyde, sağlıktan yararlanmak, ırk, din, politik inanç, ekonomik ve sosyal koşullar gözetmeksizin her insanın temel haklarından biridir”* olarak düzenlenmiştir. Sağlık hakkı Jellinek'in klasikleşen temel haklar sınıflandırılmasında pozitif statü hakları içerisinde yer almakta olup kişilere devletten olumlu bir davranış, hizmet ve yardım isteme hakkı vermekte, devletlere de olumlu bir edimde bulunma yükümlülüğü yüklemektedir (Gözler, 2012, s.111-112). Sağlık politikası kavramı ise *“hükümetlerin ve toplumdaki diğer aktörlerin, toplumların sağlığını iyileştirmeye yönelik faaliyetleri”* (Bayın vd., 2012, s.117) veya *“sağlık sisteminin kurumlarını, hizmetlerini ve finansman düzenlemelerini etkileyen tüm eylemler”* (İleri vd., 2016, s.178) olarak tanımlanabilir. Devletlerde uygulanan resmi sağlık politikaları o devletin sağlıkla ilgili göstergelerinin en önemli belirleyicisini oluşturmaktadır.

Birliğin sağlık alanındaki faaliyetleri irdelenecek olur ise Birlik Avrupa ülkelerinde ekonomik işbirliğinin, ortak pazarın sağlanması temel amacıyla kurulmuştur. Bu nedenle de sağlık Birliğin öncelikli faaliyet alanını oluşturmamıştır. Ancak ilerleyen yıllarda ekonomik entegrasyonun getirdiği büyümeyle birlikte insan hakları, bilimsel araştırma, sosyal güvenlik ve sağlık hizmeti gibi konulara da eğilim başlamıştır (Akdoğan vd., 2020, s.36). Böylelikle Birlik sadece ekonomik bir topluluk olmaktan çıkıp aynı zamanda sosyo-politik kimliğe bürünmüştür.

Birliğin Kurucu Antlaşmalarını oluşturan 1951, 1957 ve 1957 tarihli Antlaşmalarda doğrudan sağlık politikası ile ilgili bir düzenlemeye yer verilmemiştir. Ancak 1957 tarihli Roma Antlaşması'nda *“yaşam kalitesinin yükseltilmesi”* *“mesleki kaza ve hastalıkların önlenmesi”* *“sağlık çalışanları ve hastalar dahil, tüm insanları serbest dolaşım hakkı verilmesi”* gibi dolaylı olarak sağlıkla ilgili maddelere yer verilmiştir (Akdur, 2003, s.49). İlk kez 1987 Avrupa Tek Senedinin 100a ve 118a maddeleri ile doğrudan sağlık alanıyla ilgili düzenlemeler getirilmiştir (Akdur, 2003, s.49). Evveliyatında sadece *“mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı”* ile sınırlı olan Birliğin sağlık politikası zamanla *“tüketicinin sağlığının ve güvenliğinin korunması”* nı hedefleyen geniş bir kapsama erişmiştir (Akdur, 2003, s.49). Sağlık konusunda bu gelişmelerinin doğal bir sonucu olarak Birlikte sağlık departmanı kurulmuş ve sağlık Birliğin temel politikalarından biri olmuştur.

Birliğin sağlık alanında etkinliğinde 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması dönüm noktası olmuştur. Maastricht Antlaşmasına kadar sağlık düzenlemeleri, tarım politikası, ilaçlar ve gıda güvenliği ve iç pazarı temel alırken Antlaşma ile halk sağlığının korunmasına yönelik antlaşma temelli özel bir yetki getirilmiştir (Akdoğan vd., 2020, s.37). Birliğe sağlık ve sağlık hizmetleri ile ilgili olarak somut yasal yetkiler Antlaşmanın 5. ve 129. maddeleri ile verilmiştir. Bu maddeler sağlığın desteklenmesi ve hastalıkların önlenmesine öncelik verilmesini öngörmekte Birliğin halk sağlığı alanındaki yetkilerini anlaşma düzeyine çıkarmakta aynı zamanda da halk sağlığı stratejisi ve düzenlemelerine hukuki zemin oluşturmaktadır (Akdur, 2003, s.49-50). Böylelikle Komisyon halk sağlığının iyileştirilmesi ve korunması konusunda 129. madde ile özel bir görev üstlenmiştir (Avcı Işık, 2001, s.51). Halk sağlığı başlıklı 129. maddesi;

“1. Birlik, Üye Devletler arasında iş birliğini teşvik ederek ve gerekirse faaliyetlerine destek vererek, insan sağlığının yüksek düzeyde korunmasının sağlanmasına yardım edecektir. Birliğin faaliyeti, hastalıkların, özellikle de uyuşturucu bağımlılığı da dahil, başlıca sağlık felaketlerinin, sağlık bilgisi ve eğitiminin yanı sıra bunların nedenlerinin ve bulaşma yollarının araştırılması yoluyla önlenmesine yönelik olacaktır. Sağlık koruma şartları, Birliğin diğer politikalarında bir unsur teşkil edecektir.

2. Üye devletler aralarında, Komisyonla irtibat halinde olarak, 1. paragrafta belirtilen alanlarda politika ve programlarını koordine edeceklerdir. Komisyon, Üye Devletlerle sıkı kontak halinde olarak bu koordinasyonu artırmak için gerekli her türlü faydalı teşviki sağlayabilir.

3. Birlik ve Üye Devletler, halk sağlığı alanında üçüncü ülkelerle ve yetkili uluslararası kuruluşlarla iş birliğini teşvik edecektir.

4. Bu maddede belirtilen amacın yerine getirilmesine yardımcı olmak için, KONSEY:

Madde 189b'de belirtilen prosedüre uygun hareket ederek, Ekonomik ve Sosyal Komite ile Bölgeler Komitesi'ne danıştıktan sonra, üye devlet kanun ve tüzüklerinin uyumlaştırılması hariç, teşvik edici önlemleri kabul edecektir.

Komisyon'dan gelen bir önerge üzerine, şartlı çoğunlukla hareket ederek, tavsiyeleri kabul edecektir.” düzenlemesini içermektedir. Bu hüküm ile Birlik düzeyinde sağlık politikası için yasal ortam oluşturulmuş

ve uyuşturucu karşıtı, AIDS ve kansere karşı programlar ile de Birliğin özellikle Komisyonun görev alanı genişletilerek güçlendirilmiştir (Avcı Işık, 2001, s.50-51).

Anılan hüküm Komisyonu, hem bireysel halk sağlığı programlarının geliştirilmesi için teşvik etmiş hem de sağlık koruma şartlarının, Birliğin diğer politikalarında bir unsur teşkil etmesine yol açan Birlik amacı oluşturmuştur (Avcı Işık, 2001, s.55).

Ardından Amsterdam Antlaşmasının kamu sağlığı ve tüketicinin korunması ile ilgili XIII. ve XIV. başlıkları altında yer alan 152 ve 153. maddeleri sağlık alanında yeni bir takım düzenlemeler getirmiştir. Böylece sağlık alanındaki çalışmaların her alana entegre edilmesini sağlamak amacıyla, Komisyonun idari işleri düzenlenmiştir (Avcı Işık, 2001, s. 55).

Nice Antlaşmasında sağlık konusuna yer verilmemiş ancak Nice zirvesinde sağlık hizmetleri başlığı altında sağlık konularının yer aldığı Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı kabul edilmiştir (Akbudak, 2015, s.19) Düzenlemede herkesin koyucu sağlık hizmetleri ve tıbbi tedaviden yararlanma hakkının olduğu ve Birliğin politikaları ve faaliyetlerinde yüksek düzeyde insan sağlığını koruma sağlaması gerektiği belirtilmiştir (Akbudak, 2015, s.19).

Birliğin Anayasa Taslağın 16. maddesinde ise insan sağlığının korunması ve geliştirilmesi, Birliğin destekleyici, düzenleyici ve tamamlayıcı faaliyetleri kapsamında olduğu belirtilmiştir (Akbudak, 2015, s.20) Birliğin halk sağlığı politikasına ise 278. maddesinde yer verilmiştir. Anayasa Taslağı maddeleri incelendiğinde sağlıkla ilgili alanlarda Birlik ve üye devletlerin yetki paylaştığı, bu nedenle de Birlik tarafından üye devletleri bağlayıcı düzenlemeler getirilmediği fark edilmekle beraber Birlik düzeyinde de gerek sosyal politikalar gerekse sağlık politikaları açısından ortak politika belirlenmemiştir (Akbudak, 2015, s.22).

Son olarak Lizbon Antlaşması'nda tüm Birlik politikalarının ve faaliyetlerinin tanımlanmasında ve hayata geçirilmesinde yüksek düzeyde insan sağlığının korunmasının sağlanacağı belirtilmiştir (Akdoğan vd. 2020, s.37).

Önemi giderek artan sağlık konusunda Birlik esas olarak ABİA'nın Halk Sağlığı başlıklı 168. maddesi çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Maastricht Antlaşması ve Anayasa Taslağına paralel düzenlemeler içeren maddede *"Birlik eylemi; halk sağlığının daha iyi duruma getirilmesine, fiziksel ve ruhsal rahatsızlık ve hastalıkların önlenmesine ve fiziksel ve ruhsal sağlık için tehlike yaratan sebeplerin ortadan kaldırılmasına yöneliktir...Birlik, bu maddede belirtilen alanlarda, üye devletler arasındaki işbirliğini teşvik eder ve gerektiğinde eylemlerine destek verir. Birlik, özellikle sınır bölgelerinde, üye devletlerin sağlık hizmetlerinin tamamlayıcılığını geliştirmeye yönelik işbirliğini teşvik eder.... Birlik eylemi, üye devletlerin sağlık politikalarının belirlenmesi ve tıbbi bakım ve sağlık hizmetlerinin organizasyonu ve sunulması konusundaki sorumluluklarına saygı gösterilerek yürütülür."* hükmü düzenlenmiş ve sağlığın korunması ile sağlık uygulamalarında birinci sorumlu üye devlet olarak belirlenmiştir. Birlik ise halk sağlığının iyi duruma getirilmesinde, hastalık tehlikesi yaratan sebeplerin ortadan kaldırılmasında ve üye devletler arasında sağlık stratejilerinin uyumlaştırılmasında yetkilendirilmiştir (Akdoğan vd., 2020, s.37).

Birlik içerisinde sağlık politikaları hakkında çalışan kurumlara değinilecek olunur ise temel kurumların yanı sıra çeşitli müdürlükler, ajanslar ve forumlar süreç içerisinde kurulduğu görülmektedir. Sağlık politikaların geliştirilmesinde Avrupa Komisyonunu öncelikle Sağlık ve Tüketici Güvenliği Genel Müdürlüğü (Directorate General for Health and Consumer Protection of the European Commission) desteklemektedir (Akbudak, 2015, s.22). Brüksel merkezli AB Sağlık Politikası Forumu (EU Health Policy Forum) ise sağlık politikasının tüm yönlerini tartışmaktadır (Akdoğan, 2020, s.37). Birlikte salgın hastalıklara karşı savunmayı güçlendirmek amacıyla da 2005 yılında Stockholm'de Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi (European Centre for Disease Prevention and Control-ECDC) kurulmuştur. Merkez salgında önemli görevler üstlenmiştir. Merkezin Kurucu Yönetmeliğinin 3. maddesinde misyonunun bulaşıcı hastalıkların oluşturduğu insan sağlığına yönelik mevcut ve ortaya çıkan tehditleri belirlemek değerlendirmek ve ilgili mercilere iletmek olduğu belirtilmiştir. Bu misyonu gerçekleştirmek için Merkez, kıta çapında hastalık sürveyansı ve erken uyarı sistemleri güçlendirmek ve geliştirmek için Avrupa genelindeki ulusal sağlık koruma kurumlarıyla ortaklaşa

çalışmaktadır. Merkez, Avrupa'daki ulusal uzmanlar ile birlikte çalışarak, mevcut ve yeni ortaya çıkan bulaşıcı hastalıkların oluşturduğu riskler hakkında güvenilir ve yetkili bilimsel görüşler geliştirmek amacıyla Avrupa'nın sağlık bilgisini de toplamaktadır. Bu sebeple bulaşıcı hastalıklara ilişkin Birlik düzeyinde sorumluluk merkeze aittir (Akdoğan vd., 2020, s.43). Merkez, Avrupa Komisyonu ile yakından çalışmakta, aynı zamanda Avrupa Parlamentosu ve Bakanlar Konseyi'ne tavsiyelerde bulunup raporlar vermektedir. Bunun yanı sıra DSÖ, Merkezin en önemli teknik ortaklarından birini oluşturmakta ve Merkez tarafından DSÖ'ün bulaşıcı hastalıklarla ilgili teknik çalışmalarına düzenli olarak katkı sağlanmaktadır. Merkez aynı zamanda DSÖ'nün Küresel Salgın Uyarı ve Müdahale Ağına dahildir (ECDC.Europa, 2021).

Sonuç olarak Birliğin sağlık alanında rolü ve önemi kuruluşundan bugüne yetkiler açısından giderek artmış ve belirginleşmiştir (Akdoğan vd. 2020, s.37). Bu açıdan Maastricht Antlaşmasınının 129. maddesi dönüm noktası olmuş ve halk sağlığın korunmasında Birliğe yetki verilmiştir (Akdoğan vd., 2020, s.37). Ancak Birlik hukukunda üye devletler, sağlık hizmetlerinin organize edilmesinde ve sunulmasında birinci sorumluluğa sahip olup Birliğin sağlık politikası ulusal politikaları tamamlamaya, tüm Birlik politikaları içerisinde sağlığın korunmasını sağlamaya, halk sağlığının iyileştirilmeye, hastalıkların önlenmesinde ve yönetilmesinde insan sağlığı için tehlike kaynaklarının azaltılmaya ve üye devletler arasında sağlık stratejilerinin uyumlaştırmaya yöneliktir (Akdoğan vd, 2020, s.36-37). Birliğin somut olarak uyguladığı sağlık politikasına bakıldığında tedbirlerin yasal bağlayıcılığından kaçındığı ve üye devletler arasında sağlık hizmetleri konusunda işbirliği ve dayanışmayı teşvik etmek için soft yönetim yöntemleri kullandığı görülmektedir (Akdoğan vd, 2020, s.38). Bu sebeple Birlik içerisinde, üye devletlerin birbirleriyle ve Birlikle dayanışma taahhütleri ile Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezinin etkin uygulamaları olmasına rağmen birbirinden oldukça farklılık arz eden sağlık sistemleri mevcuttur.

Koronavirüs Krizinde Avrupa Birliği Dayanışması

İlk koronavirüs vakasının Fransa'da görülmesi ile birlikte virüs Avrupa kıtasında hızlı bir şekilde yayılmış, Birliği ve üye devletleri etkisi altına almıştır. Üye devletler büyük zararlar görmüş, ulusal sınırları içerisinde birtakım önlemler alarak süreci yönetmeye çalışmışlardır (Akdoğan vd., 2020, s.45). Virüsün başlangıcında hem Birlik hem de üye devletler küresel bir pandemiyi öngörememiş konuyu önemsememiş ve üzerinde durmamıştır. Ancak virüsün olağandışı yayılış hızı neticesinde Avrupa nüfusu büyük bir tehdit altına girmiştir. Birlik içerisinde sağlık sistemlerinin farklılığı ve halk sağlığı konusundaki koordinasyon eksikliği sebebiyle hükümetler farklı tepkiler vermiş, üye devletlerde birbirinden farklı görüntüler ortaya çıkmıştır. Birliğin virüse halk sağlığı düzeyinde müdahalesi oldukça geç bir zamanda DSÖ'ün Koronavirüsü Küresel Salgın olarak ilanından sonra olmuştur. Bu süreçte üye devletler yoğun bakım yatak sayısı, sağlık çalışanları, tıbbi malzeme ve koruyucu ekipman stokları konusunda ciddi sıkıntılar yaşamışlardır. Nitekim önce İtalya ardından İspanya'da sağlık sistemleri çökme noktasına gelmiştir. İtalya artan vaka sayıları ve ölüm oranları sebebiyle virüsün yayılmasını kontrol altına almayı sağlayamamıştır. Bu sebeple İtalya Birlikten ve üye devletlerden yardım çağrısında bulunmuştur. Avrupa Birliği'nin İtalyan Daimi Temsilcisi Maurizio Massari 10 Mart 2020'de Politico Gazetesi'nde Birlik dayanışması hakkında bir makale yayınlamıştır. Massari İtalya'nın salgını kontrol altına almak ve yönetmek için elinden gelen her şeyi yapmasına rağmen başarılı olmadığını, bireysel koruma için tıbbi ekipman temini sağlamak amacıyla Avrupa Birliği Sivil Koruma Mekanizmasını etkinleştirmeyi talep ettiklerini ancak hiçbir Birlik ülkesinin bu taleplerine yanıt vermediklerini, sadece Çin Hükümetinin taleplerine yanıt verdiklerini, Avrupa dayanışmasının iyiye gitmediğini, Birliğin mevcut fonları ve mekanizmaları ile tehdit altındaki üye devletlere yardım etmesi gerektiğini aksi takdirde bencil ve bölünmüş bir Avrupa olacağını belirtmiştir (Politico, 2020). Massari'nin bu çıkışı basında oldukça yer almış ve Avrupa Komisyonu Başkanı Ursula von der Leyen'dan hepimiz İtalyanız şeklinde bir çıkış gelmesine rağmen Birliğin çözülmeye başlayıp başlamadığı tartışmalarına alevlenmiştir (Genschel ve Jachtenfuchs, 2021, s.359). İtalya vatandaşları Birliğin kendilerine yeteri kadar yardım etmediklerini düşünmüş, İtalya Temsilciler Meclisi Başkan yardımcısı Fabio Rampelli ofisindeki Avrupa Birliği bayrağını indirerek yerine İtalyan bayrağı asmıştır (Express, 2020). Başkan yardımcısının bu tutumu İtalya'nın ulus devlet modeline döneceğini, belki de Birlikten ayrılmak için İngiltere gibi referandum yoluna gidebileceği olasılıklarını düşündürmüştür (Yılmaz, 2020, s. 2227).

Bu gerilimin yanı sıra Birliğin sağlık politikasında aktarıldığı gibi Birliğin eylemleri, ulusal politikaları tamamlamaya, halk sağlığını iyileştirmeye, hastalıkları önlemeye ve insan sağlığını iyileştirmeye yönelik

olması gerekirken Avrupa Komisyonu Başkanının 17 Mart 2020 tarihinde Birliğin Schengen sınırlarını 30 gün boyunca kapatmaya karar verdiklerini açıklamış, üye devletler de ardı sıra kara ve deniz sınırlarını kapatmışlardır (Akdoğan vd., 2020, s.40). Hem Birliğin hem de üye devletlerin dayanışma taahhütlerine uymadığı görülmüştür.

Esasen küresel pandemiler Birlik içerisinde DSÖ'ün 25 Temmuz 1951'de kabul ettiği ve 1969'da yeniden düzenlediği Uluslararası Sağlık Kuralları (International Health Regulation/IHR) ve Avrupa Parlamentosu ve Konsey'in 22 Ekim 2013 Tarih ve 1082/2013/EU sayılı Kararı uyarınca yönetilmektedir (Akdoğan vd, 2020, s.40). 1082/2013/EU sayılı Kararda Birlik eylemlerinin ulusal sağlık politikalarını tamamlamak olduğu belirtilmiş ve sağlığa yönelik ciddi sınır ötesi tehditlerin izlenmesi, erken uyarısı ve bunlara cevap vermek için üye devletlere kendi aralarında politikalarını koordine etmek ve Komisyonla irtibat halinde olunması için çağrıda bulunulmuştur (Official Journal of the European Union, L-293/1). Ancak sağlık politikalarında üye devletlerin münhasır bir yetkiye sahip olması, üye devletlerde halk sağlığı konusundaki taahhütlerine rağmen birbirleriyle dayanışma göstermemesi, Birliğin sağlık sistemlerinin koordinasyonunu sağlayamamasına neden olmuştur.

Birliğin böyle bir koordinasyonsuzluk içerisinde süreç yönetimi 7 Şubat 2020 tarihinde Hırvatistan Cumhurbaşkanlığı'nın Birlik sağlık bakanları arasında resmi olmayan üst düzey video konferansı ile başlamıştır. Toplantıda Avrupa Komisyonu ve Avrupa Hastalık Önleme ve Kontrol Merkezi (ECDC) temsilcileriyle birlikte salgına ilişkin mevcut durum değerlendirmesi yapılmıştır. Ardından 13 Şubat 2020 tarihinde istihdam, sosyal politika, sağlık ve tüketici işleri Konseyi ana gündemi Koronavirüs olan bir toplantı düzenlemiştir. Bakanlar toplantıda Koronavirüs vakalarının artmasının olası sonuçları hakkında fikir alışverişinde bulunup önlemler ve halk sağlığı alanlarında işbirliği nasıl güçlendireceklerini tartışmışlardır. Liderlerin bizzat süreç yönetimine katılmaları ise ancak 10 Mart 2020 tarihinde gerçekleşmiş böylece ülke ekonomilerine yaşam desteği verilmiş ve tek pazarın devam etmesi sağlanmıştır (Akdoğan vd., 2020, s.47). Mayıs ortalarından itibaren ise Birlik salgınla mücadelede aşamalı bir şekilde çözüm yolları önermeye başlamıştır. Nitekim Birlikte siyasi aktörlerin sorumluluk alıp liderlik göstermesi ile Birliğin salgın karşısında etkinliği ve dayanışması, üye devletlerin Birliğe olan güvenleri artmıştır. Kısa sürede her alanda gösterilen etkin Birlik dayanışması; sağlık, sivil koruma ve ekonomik alanda gösterilen dayanışma şeklinde üçe ayrılarak incelenmiştir.

Birliğin Sağlık Alanında Gösterdiği Dayanışma

Salgın sürecinde hem Birlik içerisinde hem de üye devletlerde en tartışmalı konu şüphesiz sağlık alanında gösterilen ya da gösterilmeyen dayanışma olmuştur. Birlik, üye devletlerin ve vatandaşlarının hangi konularda ve ölçülerde birbirlerine yardımcı olmaya istekli oldukları ve yüksek dayanışmaya sahip olup olmadıkları konularında bir takım eleştirilere maruz kalmıştır (Koos ve Leuffen, 2020, s.3-7).

Üye devletlerin sağlık sistemlerindeki ve gelişmiş düzeylerindeki farklılık salgınla mücadeledeki etkinliklerini belirlemiş ve Birlik içerisinde birbirinden oldukça farklı görüntülere neden olmuştur. Bazı üye devletlerin içine düştükleri bu zorlu durum Birliğin tıbbi dayanışma göstermesinin ve Avrupa genelinde toplu kriz önleme amaçlı önlemler almasına temel teşkil etmiştir (Koos ve Leuffen, 2020, s.7). Ancak Birliğin tıbbi dayanışma konusunda önlemler almakta oldukça ağır kalması birlik olgusuyla bağdaşmayan durumlar da meydana getirmiştir. Örneğin Birlik üyesi ülkeler olan İsveç, Fransa, İspanya ve İtalya arasında maske polemigi yaşanmıştır (Somagnews, 2020). Yaşanan bu kriz Paris-Stokholm ilişkilerini germiş, hükümetler yaklaşık 2 hafta kadar çözüm için görüşmüş ardından Fransa Hükümeti maskelerinin ancak yarısını İtalya ve İspanya'ya göndermiştir. Yaşanan bu menfi durum basında oldukça geniş yer bulmuş, Birlik içerisinde aslında birlik fikrinin yerleşemediği, üye devletlerin ulus devlete sıkı sıkıya bağlı oldukları yorumlamalarını beraberinde getirmiştir.

Bu gelişmeler neticesinde Avrupa Komisyonu'nun sürece aktif olarak dahil olması, üye devletlerin taleplerini karşılamak için tıbbi cihaz ve ekipmanlar ile tıbbi malzemelerin mevcut stoklara ilave olarak yeni malzeme stoku oluşturulması kararını 19 Mart 2020 tarihinde alması ile başlamıştır (Akdoğan vd., 2020, s.48). RescEU olarak adlandırılan stok için Komisyon Başkanı ilk ortak Avrupa acil ekipman rezervi ile AB dayanışmasını harekete geçirdiklerini belirtmiştir. Stoğun 50 milyon Euro olarak belirlenen bütçesinin %90'u Komisyon

%10'u üye devletler tarafından finanse edilmiştir. Ancak özellikle tüm dünyada bu malzemelere duyulan ihtiyaç sebebiyle temininin sağlanmasının gecikmesi bu nedenle Birliğin bu kararı almakta oldukça geç kaldığı eleştirileri yapılmıştır (Akdoğan vd., 2020, s.48.). RescEU programının kurulması Birlik ve üye devletlerin salgın ile mücadelede sosyo-ekonomik etkileri azaltmak, sağlık sistemlerini desteklemek, virüsün yayılma hızını düşürmek ve toparlanmayı sağlamak için geç de olsa birlikte koordinasyon halinde harekete geçtiğinin göstergesidir (Akdoğan vd. 2020, s.48).

Tıbbi malzeme ve ekipman stoku oluşturmanın yanı sıra Birlik 30 Ocak 2020 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere salgınla ilgili mücadelede ihtiyaç duyulan ithal tıbbi cihaz, test kiti, maske ve eldiven gibi koruyucu ekipmanlarda KDV ve gümrük vergilerini kaldırdığını ve böylece bu malzemelerin fiyatlarının makul hale getirmeye amaçladıklarını 3 nisan 2020 tarihinde açıklamıştır (Anadolu Ajansı, 2020).

Komisyon ayrıca kişisel koruyucu ekipman, dezenfektan ve tıbbi cihaz talebini hızlıca karşılamak için endüstrinin üretimini hızlandırması amacıyla Avrupa Standart Kuruluşlarından yüz maskeleri ve diğer koruyucu ekipman standartlarının tüm ilgili taraflara ücretsiz olarak sunulmasını sağlamış ve bu temel ürünlerin onaylanmasını hızlandırmak için kılavuzlar yayınlamıştır (European Commission, 2020a). Böylelikle tıbbi malzeme ve ekipman temini sorunu Birlik içerisinde çözüme kavuşturulmuştur.

Komisyon Avrupa düzeyinde stratejik ve koordineli bir şekilde üye devletlerin ihtiyaçlarına yanıt verebilmek için Acil Destek Aracı oluşturmuş ve bu aracın amacının dayanışma ilkesine dayalı olduğunu, salgının ani sonuçlarını hafifletmeye ve iyileştirmeye yardımcı olacağını belirtmiştir. Acil Destek Aracı kapsamında mevcut bütçenin önemli bir kısmı aşı üreticileriyle yapılan Erken Satın Alma Anlaşmalarına ayrılmıştır. Aynı zamanda üye devletler arasında tıbbi ekipmanların, sağlık çalışanlarının ve hastaların taşınması, virüse karşı tedavi hizmetinin ve test kitlerinin temini, sağlık çalışanların yoğun bakım becerileri konusunda eğitimi, Birlik vatandaşlarının Birlik içerisinde güvenli serbest dolaşımını kolaylaştıran Birlik Dijital Covid Sertifikası ve mobil yakınlık temas izleme ve uyarı uygulamaları da Acil Destek Aracı ile finanse edilmektedir.

Birliğin sağlık alanında göstermiş olduğu dayanışma ve mücadelede bir diğer önemli girişim ise maliyet yönünden oldukça külfetli olan aşı araştırmalarını desteklemektedir. 11 Eylül 2020 tarihinde Konsey, salgının etkisini kırmak ve müdahalede bulunmak için 2020 bütçesine aktarılan ek 6,2 milyar Euro'nun 1,09 milyarının Koronavirüse karşı aşının geliştirilmesine ve dağıtılmasına ayırmıştır.

Verilen teşviklerin de etkisiyle çeşitli laboratuvar ve firmalarca üretilen aşılarda kullanım onayı verilmesiyle hızlı bir şekilde aşı tedariki ve üye devletlere dağıtımı sağlanıp aşı seferberliği başlatılmıştır. Kısa süre içerisinde yoğun bir şekilde yapılan aşılama ile vaka ve ölüm sayıları ciddi oranlarda düşürülmüş ve normalleşmeye kademeli olarak geçiş yapılmıştır. Birlik içerisinde 22.06.2020 tarihi itibarıyla 199 milyon kişinin en az bir doz aşısı yapılmıştır. Dolayısıyla yetişkin Birlik nüfusunun %54,4'ü en az bir doz aşılanmıştır (ECDC, Covid-19 Vaccine Tracker, 2021). Komisyon aşı tedarikinde sürekliliği sağlamış geleceğe hazırlanmak için ise 2021-2023 döneminde 1,8 milyar doz aşı teslimi için BioNTech-Pfizer firması ile satın alma sözleşmesi imzalamıştır (European Commission, 2021a).

Birliğin sağlık alanında göstermiş olduğu dayanışma ve mücadeleyi son olarak 2021-2027 yıllarını kapsayan Sağlık Programı-EU4Health oluşturmaktadır. Birlik EU4Health programıyla daha sağlıklı bir Avrupa hedeflediklerini ve sağlık sistemleri, hastalar ve sağlık çalışanları üzerinde büyük bir etkisi olan Koronavirüse Birliğin tepkisini gösterdiklerini belirtmiştir. EU4Health programına 5,1 milyar Euro yatırım bütçesi ayrılarak, finansal açıdan şimdiye kadarki en büyük sağlık programı oluşturulmuş, üye devletlere, sağlık kuruluşlarına ve STK'lara fon sağlanması hedeflenmiştir. EU4Health programına ayrılan yüksek bütçe ile üye devletlerin sağlık sistemlerinin desteklenmesi ve güçlendirilmesi, böylece olası benzer durumlarda Birliğin koordinasyonu hızlıca sağlanması amaçlanmaktadır (European Commission, 2021b). Program ile birlikte Birliğin sağlık politikasında yeni bir rota belirlenmiştir.

Birliğin Sivil Koruma Alanında Gösterdiği Dayanışma

Birliğin Sivil Savunma Mekanizması Avrupa Parlamentosu ve Konseyinin 1313/2013/EU sayılı ve 17 Aralık 2013 tarihli kararı ve bu kararın dayanağı Avrupa Birliğinin İşleyişi Hakkında Antlaşmanın Sivil Savunma

başlıklı 196. maddesi uyarınca yürütülmektedir. Karara göre Birlik, doğal ve insan kaynaklı afetleri önleme, hazırlık ve müdahale sistemlerinin etkinliğini geliştirmek amacıyla üye devletlerin sivil koruma alanındaki eylemlerini desteklemeli, tamamlamalı ve koordinasyonunu kolaylaştırmalıdır. Bu hüküm dolayısıyla üye devletler Birlikten tehlike arz eden ülkelerde mahsur kalan vatandaşlarının tahliyesinin sağlanması talebinde bulunmuşlardır. Birlikte taleplere cevap verileceğini ve tahliyelerin Birlik tarafından finanse edileceğini bildirmiştir (Akdoğan vd., 2020, s.48). Böylece salgının başlangıcından bu zamana kadar, Birlik Sivil Koruma Mekanizması tarafından ortak finanse edilen 360'dan fazla geri dönüş uçuşuyla, şimdiye kadar 90 binden fazla mahsur Birlik vatandaşı eve getirilmiştir (European Commission, 2020b).

Birliğin Ekonomi Alanında Gösterdiği Dayanışma

Koronavirüsün yayılımına azaltmak amacıyla alınan önlemler kapsamında üye devletlerde getiren sokağa çıkma yasakları, tam kapanmalar özellikle özel sektörde ciddi aksaklıklar yaşanmasına sebep olmuştur. Binlerce şirket kar elde edemez hale gelmiş milyonlarca işçi ise gelirlerinden yoksun kalma riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Birlikten önce üye devletler ülkelerindeki şirketler ve işçileri korumak amacıyla bir takım güvenlik paketleri yayınlamışlardır. Paketlerin ortak özellikleri vergi ödemelerinin ertelenmesi, vergi muafiyetleri ve ücret ödemede zorlanan şirketlere bir takım şartlar ile kredi sağlanması oluşturmaktadır (Goniewicz vd., 2020, s.6).

Birlik içerisinde ise işçilere hızlı destek vermek ve çalışanların maruz kalacağı işsizlik risklerini azaltmak amacıyla öncelikle Acil Durumda İşsizlik Risklerini Azaltmak İçin Avrupa Geçici Destek Aracı (Support Mitigating Unemployment Risks in Emergency Initiatives-SURE) adlı mali yardım mekanizması 19 Mayıs 2020 tarihinde Konseyin Komisyonun teklifini onaylaması ve EU-SURE yönetmeliğini kabul etmesi ile 22 Eylül 2020 tarihinde uygulamaya konmuştur. EU-SURE ile sağlanan mali yardımın amacı salgının olumsuz ekonomik ve sosyal sonuçlarıyla mücadele için üye devletlerin desteklenmesidir. EU-SURE kapsamında ani artan sağlık kökenli kamu harcamalarını karşılamak ve istihdamın korunması için üye devletlere kredi şeklinde 100 milyar Euro'ya kadar mali yardım sağlanabilmektedir. Bu kapsamda öncelikle acil mali yardım bekleyen ülkeler olan İtalya, İspanya ve Polonya'ya 17 milyar Euro mali destek sağlanmıştır. Ardından diğer üye devletlere mali destekler muhtelif zamanlarda sağlanmıştır (European Commission, 2020c). EU-SURE mekanizması 31 Aralık 2022 tarihine kadar aktif olacaktır.

EU-SURE mali destek mekanizmasının yanı sıra Birlik liderleri, Koronavirüsün neden olduğu ekonomik krizden kurtulmada Birlik vatandaşlarını, işletmeleri ve devletleri desteklemek için kurtarma planı üzerinde çalışmaya başlamış, 22 Nisan 2020 tarihinde krizin ekonomik etkilerini hafifletmek amaçlayan kurtarma fonu kurmayı taahhüt etmişlerdi (Akdoğan vd., 2020, s.49). Ardından 27 Mayıs 2020 tarihinde Avrupa Komisyonu, bir kurtarma fonu ve Birliğin uzun vadeli bütçesi olan 2021-2027 yılları için Çok Yıllı Mali Çerçeve Bütçesi (MFF) için öneri yayınlamıştır. Brüksel'de 17-21 Temmuzda Birlik liderleri bir araya gelmişler ve Birliğin salgının neden olduğu ekonomik krizle başa çıkmasına yardımcı olmak amacıyla Komisyonun önerdiği kurtarma fonunu tartışmışlardır. Şiddetli tartışmalarının sonucunda Liderler zirvesinden 750 milyar Euro Kurtarma Fonunun 390 milyar Eurosu hibe, 360 milyar Eurosu ise kredi olarak kullanılması kararı çıkmıştır.

Kurtarma Fonunun adı NextGenerationEU-Gelecek Nesil AB olarak belirlenmiştir. Fonun ana hedefi salgının ekonomik ve sosyal etkisini azaltmak ve Avrupa ekonomilerinin ve toplumlarını yeşil ve dijital geçişlerin zorluklarına ve fırsatlarına karşı daha sürdürülebilir, dirençli ve daha hazırlık hale getirmek olduğu belirtilmiştir. Gelecek Nesil AB Fonundan temin edilecek olan hibelerin %70' inin 2021 ve 2022 yılları arasında dağıtılması, geri kalanının ise 2023 yılına kadar tahsis edilmesi planlanmaktadır (Güner, 2020, s.219). Üye devletler de 2021-2023 yılları arasında tutarlı bir reform ve kamu yatırım projeleri paketi içeren iyileşme ve dayanıklılık planları hazırlayacaklardır (Gençay Çapanoğlu, 2021, s.58). Kurtarma ve dayanıklılık planları Komisyon tarafından iki ay içerisinde ülkeye özgü tavsiyeleri de dikkate alarak incelenecek ve büyüme potansiyeli, istihdam yaratma kapasitesi ve üye devletlerin ekonomik ve sosyal dayanıklılığını güçlendirme potansiyeline göre değerlendirilecektir (Güner, 2020, s.219).

Sonuç

Koronavirüs salgını, bir felaketin terör saldırısı veya savaş olması gerekmediğini tüm dünyaya kanıtlamıştır. Durumun ciddiyeti diğer dünya ülkeleri gibi Birlikte de geç anlaşılmış, virüsün yayılmasına karşı kayıtsız

kalınmıştır. Birliğin krizin başlarındaki bu pasif tutumu üye devletler tarafından oldukça eleştirilmiş, Birliğin dağılma ihtimalin güçlendiği tartışmalarına neden olmuştur. Salgın, Birlik içerisindeki devletlerin birbirileri arasındaki bağlılığın tıbbi ve ekonomik olarak ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Ulus devletlerin salgın yaratmış olduğu krizle tek başlarına mücadele edemeyeceklerini de gözler önüne sermiştir. Böylelikle Birliğin önemi ve gerekliliği yeniden doğrulanmıştır.

Salgının getirmiş olduğu ve getireceği tehlikeler Birlik tarafından anlaşıldıktan sonra Birlik sürece 2020 Mart 2020 tarihinde tıbbi cihaz ve ekipman ile tıbbi malzemelerin mevcut stoklara ilave yeni malzeme stoğu oluşturmaya başlayarak etkin bir şekilde dahil olmuştur. Ardından tıbbi cihaz ve ekipmanlardaki KDV ve gümrük vergilerini 30 Ocak 2020 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere 3 Nisan 2020 tarihinde kaldırdığını açıklamıştır. Böylelikle tıbbi malzeme ve koruyucu ekipmanların fiyatlarının daha makul hale getirilmiş ve temin sorununu Birlik içerisinde çözüme kavuşturulmuştur. Devamında Komisyon, üye devletlerin sağlık alanındaki ihtiyaçlarını karşılamak için Acil Destek Aracı oluşturmuştur. Birlik aynı zamanda aşı araştırmalarına fon ayırması ve kullanım onayı verilen hızlıca tedarik ederek üye devletlere dağıtımını sağlamıştır. Üye devletlerde kısa süre içerisinde yoğun bir aşılama kampanyası başlatmıştır. Birliğin göstermiş olduğu koordinasyon ve dayanışma vaka ve ölüm sayılarında ciddi oranda düşmeler olmuş, normalleşmeye kademi olarak geçilmiştir. Birliğin bu faaliyetlerinin yanı sıra 2021-2027 yıllarını kapsayan Sağlık Programında yüksek bütçe ayrılmış, üye devletlerin sağlık sistemlerinin desteklenmesi ve güçlenmesi hedeflenmiştir.

Birlik sivil koruma alanında ise tehlike arz eden ülkelerde mahsur alan vatandaşların tahliyesini sağlamış şimdiye kadar 90 binden fazla Birlik vatandaşının eve dönüşünü gerçekleştirmiştir.

Birliğin bir sonraki hamlesi salgın sebebiyle işsizlik oranlarının artışı önlemek ve istihdamı korumak olmuştur. Bu amaçla yeni bir fon olan EU-SURE kurulmuştur. EU-SURE kapsamında salgının ekonomik ve sosyal sonuçlarıyla mücadele için üye devletler desteklenmeye başlanmıştır. Üye devletlerden öncelikle acil mali yardım bekleyen İtalya, İspanya ve Polonya'ya mali destekler muhtelif zamanlarda sağlanmıştır.

EU-SURE mali desteğinin yanı sıra salgının yarattığı sosyo-ekonomik zorlukları aşmak için Kurtarma Fonu kabul edilmiştir. Next Generation AB adı verilen fonun 390 milyar Eurosu hibe, 360 milyar Eurosu kredi olarak üye devletlere salgından etkilenme oranlarına ve yatırım ajandalarına göre kullanılacaktır.

Sonuç olarak salgının Avrupa'yı yoğun bir şekilde etkisinden aldığından bu yana Birlik sürecin içerisinde aktif olarak yer almıştır. Salgının neden olduğu ekonomik ve toplumsal yaraların sarılmasında örnek bir dayanışma göstermiştir. Birlik vatandaşlarının yoğun bir şekilde aşılmasını sağlamış, gelecekte kullanılmak üzere aşı stokları oluşturmuştur. Birlik özellikle dayanışma açısından önemli bir sınav vermiştir. Üye devletleri ve üye devletlerin sağlık sistemlerini kaderlerine terk etmemiş yeni kaynaklar ayırıp kurmuş olduğu fonlar aracılığıyla desteklemiştir. Birlik içerisinde dayanışma ve işbirliğine duyulan ihtiyacın bu denli artması gelecekte Birliğin çok daha fazla çaba sarf edeceğini göstermektedir.

Kaynakça

- AKBUDAK, T. (2015). Türkiye'nin Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Uyguladığı Sağlık Politikaları. İstanbul: İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- AKÇAY, E. Y., ARGUN, Ç., & AKMAN, E. (2011). AB'nin Tarihsel Gelişimi ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 3(4), 117-131.
- AKDOĞAN, M. (2010). Avrupa Birliği ve Birlik Üyesi Devletler Arasında Egemenlik İlişkisi. *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, 6(24), 55-76.
- AKDOĞAN, M., Aylin, G. A., Birsen, S., & Necibe, G. G. (2020). Avrupa Birliğinin COvid-19 Yönetimi. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(Özel Sayı), 32-58.
- AKDUR, R. (2003). *Sağlık Sektörü: Temel Kavramlar, Türkiye ve Avrupa Birliğinde Durum ve Türkiye'nin Birliğe Uyumu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi.
- AMIN, S. (2014). *Avrupa-Merkezcilik Bir İdeolojinin Eleştirisi*. İstanbul: Yordam Kitap.

- Anadolu Ajansı . (2020, Nisan 3). Mayıs 2, 2021 tarihinde AB İthal Tıbbi Malzemelerdeki Vergileri Kaldırdı: <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/ab-ithal-tibbi-malzemelerdeki-vergileri-kaldirdi/1791208> (adresinden alındı
- AVCI IŞIK, N. (2001). *Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri ve Sağlık*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı.
- BAYIN, G., & AKBULUT, Y. (2012). Kanıta Dayalı Yaklaşım ve Sağlık Politikası. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 115-132.
- BAYRAM, H. (2020). *Avrupa Birliği Dersleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- BOZKURT, E., ÖZCAN, M., & KÖKTAŞ, A. (2006). *Avrupa Birliği Hukuku*. Ankara: Asil Yayınları.
- ECDC. (2021). 06 22, 2021 tarihinde ECDC-Covid-19 Vaccine Tracker: <https://vaccinetracker.ecdc.europa.eu/public/extensions/COVID-19/vaccine-tracker.html#uptake-tab> adresinden alındı
- ECDC.Europa. (2020). Mayıs 14, 2021 tarihinde Timeline of ECDC's Response to Covid-19: <https://www.ecdc.europa.eu/en/covid-19/timeline-ecdc-response> adresinden alındı
- ECDC.Europa. (2021). Mayıs 14, 2021 tarihinde ECDC's Mission and Main Activities: <https://www.ecdc.europa.eu/en/about-us/ecdc-s-mission-and-main-activities> adresinden alındı
- European Commission. (2020a). 06 22, 2021 tarihinde Crisis management and solidarity: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/crisis-management-and-solidarity_en#helping-stranded-citizens-to-get-home adresinden alındı
- European Commission. (2020b). Haziran 22, 2021 tarihinde Coronavirus: European Solidarity in action: https://ec.europa.eu/info/live-work-travel-eu/coronavirus-response/coronavirus-european-solidarity-action_en#european-solidarity-in-bringing-people-home adresinden alındı
- European Commission. (2020c). Haziran 22, 2021 tarihinde The European instrument for temporary Support to mitigate Unemployment Risks in an Emergency (SURE): https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/financial-assistance-eu/funding-mechanisms-and-facilities/sure_en adresinden alındı
- European Commission. (2021a). Haziran 22, 2021 tarihinde Coronavirus: Commission signs a third contract with BioNTech-Pfizer for an additional 1.8 billion doses: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_2548 adresinden alındı
- European Commission. (2021b). Mayıs 17, 2021 tarihinde Question and Answer: EU4Health Programme 2021-2027: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/qanda_21_1345 adresinden alındı
- European Council. (2020). Mayıs 19, 2021 tarihinde Potential New Sources of Revenue: https://ec.europa.eu/info/strategy/eu-budget/long-term-eu-budget/2021-2027/revenue/potential-new-sources-revenue_en adresinden alındı
- Express. (2020, Nisan 5). Mayıs 18, 2021 tarihinde Anti-EU fury: İtalian Mayors Rip Down EU Flags in Outrage as Row with Brussels Intensifies: <https://www.express.co.uk/news/world/1264946/EU-coronavirus-fury-flag-Brussels-Italy-European-Union-aid-latest-news> adresinden alındı
- GENSCHEL, P., & JANCHTENFUCHS, M. (2021). Postfunctionalism Reversed: Solidarity and Rebordering during the COVID-19 pandemic . *Journal of European Public Policy*, 28(3), 350-369.
- GONIEWICZ, K., KHORRAM-MANESH, A., J.HERTELENDY, A., GONIEWICZ, M., NAYLOR, K., & BURKLE JR, F. (2020). Current Response and Management Decisions of the European Union to the Covid-19 Outbreak: A Review. *Sustainability*, 1-12.
- GÖZLER, K. (2012). *Türk Anayasa Hukuku Dersleri*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Guardian . (2020). Mayıs 15, 2020 tarihinde Guardian Italy Set to Quarantine Whole of Lombardy Due to Coronavirus: <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/07/italy-set-to> adresinden alındı
- GÜNER, O. (2020). Avrupa Birliği'nin Pandemiye Karşı Kurtarma Fonu Planı ve Temel Beklentiler. *EURO Politika*(Covid-19 Sonrası Avrupa Birliğinin Geleceği), 215-226.
- İLERİ, H., SEÇER, B., & ERTAŞ, H. (2016). Sağlık Politikası Kavramı ve Türkiye'de Sağlık Politikalarının İncelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi*, 176-186.
- KESKİN, M. H. (2016). *Avrupa Birliği El Kitabı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- KOOS, S., & LEUFFEN, D. (2020). Beds or bonds? Conditional solidarity in the coronavirus crisis. *Policy Paper of the Cluster The Politics of Inequality*, 1-10.
- Massani, M. (2020). *Italian Ambassador to the EU:Italy Needs Europe's Help*. Mayıs 16, 2021 tarihinde Politico.eu: <https://www.politico.eu/article/coronavirus-italy-needs-europe-help/> adresinden alındı

- Somagnews. (2020, Nisan 3). Mayıs 18, 2021 tarihinde "Mask wars" in the Epidemic: <https://www.somagnews.com/mask-wars-epidemic/> adresinden alındı
- ŞENER, C. (2013). *Veri Zarflama Analizi ve Malmquist Endeksi ile AVrupa Birliği Ülkelerinin Sağlık Performanslarının İncelenmesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- TEKİNALP, G., TEKİNALP, Ü., ATAMER, Y., ODER, E., ODER, B., & OKUTAN, G. (2000). *Avrupa Birliği Hukuku*. İstanbul: Beta Yayınevi.
- ÜNAL, Ş. (2007). *Avrupa Birliği Hukukuna Giriş*. Ankara: Yetkin Yayınları.
- WHO. (2020). Haziran 16, 2021 tarihinde Timeline-WHO's Covid-19 Response: https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline?gclid=EAIaIQobChMIrNbSvr6a8QIVV21vBB06CQkhEAAAYAiAAEgJ77vD_BwE adresinden alındı
- YILMAZ, E. A. (2020). Koronavirüs Sonrası Küreselleşme Hareketleri ve Ulus Devletin Konumu. *Turkish Studies-Social Sciences*, 15(4), 2219-2232.

Zorunlu Göç ve Soykırım Kavramları Çerçevesinde Çerkes Ulusal Bağımsızlık Mücadelesi

Circassian National Independence Struggle within The Framework of Compulsory Migration and Genocide Terms

Atakan PELİT *

Başvuru Tarihi: 17.01.2022

Kabul Tarihi: 29.01.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Adige, Abhaz, Çeçen, İnguş, gibi Kuzey Kafkasya’da yaşayan halkların genel adı olarak kabul edilen “Çerkesler” ile Çarlık Rusya’sı arasındaki toprak mücadelesi, 1552 yılında Kazan Hanlığı ve 1556 yılında Astrahan Hanlığı’nın Ruslar tarafından ele geçirilmesine dayandırılabilir. Ruslar ve Çerkesler arasındaki mücadele 1550’li yıllardan başlayarak 1864 Kafkas-Rus savaşı bitimine kadar süren 300 yıllık bir mücadele olduğunu belirtebiliriz. 300 yıllık bu süre zarfında iki tarafın da verdiği mücadele ve izlediği politika bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Bu makalenin yazılmasındaki amaç Çerkeslerin 1550 ile 1864 yılları arasında Ruslara karşı verdiği özgürlük ve toprak mücadelesi çerçevesinde karşılaştıkları siyasi ve askeri baskıları ve bu baskılar sonucunda topraklarından zorla çıkarılmaları sonucu Osmanlı topraklarına gelişlerinin ve geliş yolunda yaşadıkları kötü şartları ve iskân ediliş sonrasında kültürlerine sahip çıkmak amacıyla asimilasyona karşı aldıkları önlemleri, zorunlu göç, sürgün ve soykırım kavramları çerçevesinde betimsel yöntemler ile inceleyip bulunan bulgular sonucunda zorunlu göç mü, soykırım mı ya da sürgün mü olduğu hakkında değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çerkesler, Sürgün, Soykırım, Zorunlu Göç, Rusya

Abstract

The territorial struggle between the "Circassians", which is accepted as the general name of the peoples living in the North Caucasus such as Adyge, Abkhaz, Chechen, Ingush, and Tsarist Russia, can be based on the capture of the Kazan Khanate in 1552 and the Astrakhan Khanate in 1556 by the Russians. We can state that the struggle between the Russians and the Circassians is a 300-year struggle from the 1550s to the end of the 1864 Caucasian-Russian war. The purpose of writing this article is the political and military pressures that Circassians faced within the framework of the freedom and land struggle against the Russians between 1550 and 1864, and the bad conditions they experienced on the way to and on the way to the Ottoman lands as a result of these pressures, and against assimilation to protect their culture after resettlement. It will examine the measures they have taken with descriptive methods within the framework of the concepts of forced migration, exile, and genocide, and as a result of the findings, an evaluation will be made about whether it is forced migration, genocide, or exile.

Keywords: Circassians, Exile, Genocide, Compulsory Migration, Russia

Giriş

İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar olan süreçte çeşitli nedenlere dayanan göç hareketleri görülmüştür. Geçmişte Roma İmparatorluğu döneminde olan göçleri klasik göç hareketleri kapsamında tarihten örnek verebiliriz. Çağdaş göç hareketleri olarak nitelendirilen göç hareketleri ise kapitalist üretim hareketleriyle başladığı kabul edilmekle beraber bu göçlerin en belirgin sebebi ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Göç etmenin nüfus hareketlerine yol açan sebepleri olarak doğal sebepler, sosyal sebepler, ekonomik sebepler ve

¹İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler ve Terörizm Araştırmaları Bölümü, atakanpelit@stu.aydin.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7395-2411

siyasi sebepleri göç ve nüfus hareketlerine yol açan sebepler olarak söyleyebiliriz. Bu göçlerden biri de 300 yıl boyunca bağımsızlık ve toprak mücadelesi ile süren Kafkas-Rus savaşlarının 1864 yılında Çerkeslerin yenilgiye uğramasıyla meydana gelmiştir. 1864 Büyük Çerkes Sürgünü ve Soykırımı olarak adlandırılan olayın yapılan bu çalışmada ki amacı hem Çerkeslerin bağımsızlıkları için vermiş oldukları ulusal kurtuluş mücadelesini aynı zaman da Şeyh Şamil'in direnişinin kırılmasıyla Çarlık Rusya'sının Çerkes halkına uyguladığı zorunlu göç politikasını soykırım ve göç kavramları çerçevesinde değerlendirerek konuyu tarihsel süreçleri ile beraber ele alıp sürgün öncesi sürgün sırasında ve sonrasında Çerkes halkının hangi zorluklarla karşılaştığının ve Çerkes halkına uygulanan bu politikanın değerlendirmesi yapılarak yaşanan bu olayın soykırım mı zorunlu göç mü olduğu konusunda fikir ayrılıkları bulunduğundan bu konuda literatüre katkı sağlamak amacıyla değerlendirme yapılacaktır. Bu makalenin kapsamı ise sırasıyla göç, zorunlu göç ve soykırım kavramları, Çerkeslerin sürülme sebebi, sürgün yolu, sürülen Çerkes sayısı, Çerkes diasporası ve sürgünün etkilerini anlatmak olacaktır.

Göç, Zorunlu Göç ve Soykırım Kavramları

Soykırım, göç ve zorunlu göç kavramları Osmanlı topraklarına göç ettirilmiş Kuzey Kafkasyalı halkların bu toplu hareketini kaynaklarda hangi kavramlara dayandırılarak açıklanacağını belirlemek adına bu kavramların tek tek tanımının yapılması yerinden olacaktır.

Göç

İlk olarak Göç tanımını, Birleşmiş Milletler'in üst tanım olarak Göç ile ilgili yapılan çalışmalarında sıklıkla kullandığını görebiliriz. Bu tanıma göre göç kavramını, BM " bir ülkenin sınırlarını aşarak bir yıl veya daha uzun bir süre kalmak kaydıyla yer değiştirmektir." olarak açıklamaktadır Bade, K. J. (1992). Uluslararası Göç Örgütü İnsanların toplu halde ya da bireysel olarak ülkeler arası bir sınırdan geçmelerini ya da ülke içinde bir yerden bir yere giderek yer değiştirmelerini "göç" olarak tanımlamaktadır. Göç edilmenin süresi sebebi ne olursa olsun insanların yer değiştirdiği toplumsal ya da bireysel hareketlerdir. Bu bağlamda nüfus hareketlerine yerinden edilmiş bireyler, mülteciler ve ekonomik veya farklı sebepler ile göç eden bireylerde dahil edilmektedir. (Özdal, 2018, s. 7) Yukarıdaki göç tanımı bu çalışmanın konusu düşünüldüğünde yeterli seviyededir. Göç kavramı göçün niteliği bakımından incelendiğinde birçok göç çeşidi bulunmaktadır. İç göç, uluslararası göç, yasal göç, yasa dışı göç, seçimli göç gibi özellikleri bakımından farklılık gösteren göç çeşitleri olarak sınırlandırılabilir.

Zorunlu göç

Bu çalışmanın konusu Kafkas-Rus savaşı sonrası Çerkes halkının Osmanlı topraklarına zorunlu göçü olması sebebiyle farklı göç türleri üzerinde durulmayacaktır. Zorunlu göç, göçe maruz kalan kişilerin içinde buldukları toplumun sosyal ve ekonomik şartların geliştirdiği ağır baskılar sonucunda ya da devlet yöneticilerinin kişileri açık ya da örtülü bir şekilde tehdidi ve zorlaması sonucunda ortaya çıkan göç hareketleridir. Bu tarzdaki göçler savaşlar veya doğal afetler nedeniyle siyasi iktidarın uyguladığı zorunlu yerleşim politikaları ve sınır dışı etme kararları neticesinde ortaya çıkabilir (Özdal, 2018, s. 35).

Soykırım

Soykırım (genocide) kavramı yunanca kökenli soy ve ırk anlamına gelen "genos" ile Latince'de "cidere" kelimelerinden oluşan, ilk kullanan ise Polonya kökenli "Rafael Lemkin" olduğu bilinmektedir. Lemkin'in soykırım kelimesini Nazilerin, Yahudilere ve Polonyalılara uyguladığı politikaları tanımlamak için kullandığı bilinmektedir. (Wierczyńska, 2008, s. 83) Soykırım; Katliam vb. öldürmelerden farklı ve hukuki olarak tanınmış ve belli bir topluluğu öldürmeden farklı olarak belirli özelliklere sahip birtakım topluluğu sistemli ya da planlı olarak kasten yok etmeye "soykırım" adı verilmektedir (Berberer, 2007, s. 4).

"Wierczyńska'nın (2008, s. 83) soykırım kelimesini ilk kullanan kişi olan Lemkin'den aktardığına göre, yalnızca öldürme değil, var olmak için hayati önem arz eden şeylerden mahrum bırakma, doğumları önleme, yiyecek kaynaklarını kısıtlama, ana dili yasaklama dahi Lemkin'in soykırım tanımına girmektedir."

Bu tanımlamaya bakıldığında yüksek oranlarda insanlarını kaybetmiş Kuzey Kafkasyalıların uğramış olduğu bu insanlık dışı trajedik olayı tanımlamak için "soykırım" kelimesinin kullanılmasının yerinde olacağı değerlendirilebilir (Özkerem & Çetin, 2015, s. 9-28). Ancak, BM'nin 1948 Soykırımın Önlenmesi Ve Cezalandırılması Sözleşmesi gereğince bu sözleşmeden doğan hakların, hukukun temel kavramları neticesinde

geriye yürüyemeyeceği savunularak bu sözleşme tarihinden önce yaşanan bütün soykırım olarak nitelendirilen olayların hukuki anlamda bir karşılığı olmadığı da başka bir değerlendirmedir (Doğan, 2006, s. 295-309).

Çerkeslerin Sürülme Sebebi

Kafkasya; Hazar Denizi ve Karadeniz arasında kalan, birçok etnik kökene ve benzer kültürel özelliklere sahip halklardan oluşan geniş bir coğrafi bölgeyi ifade etmektedir (Aslan,2006:2-4). Büyük bir coğrafyayı kapsamamasına karşın, verimli yer altı kaynakları ve zengin topraklara sahip olması, henüz bir devlet olamamışken çok güçlü iki imparatorluk arasında yerleşim sahibi olması ve dönemin Çarlık Rusya'sının Kafkasya üzerindeki jeopolitik avantajlardan yararlanmak istemesi Çerkeslerin sürülmesinin en önemli sebepleri arasında yer aldığını belirtebiliriz (Açma & Yenişen, 2013, s. 133). Rusların Kuzey Kafkasya'da ilk ilerleyişi 1552 yılında Kazan Hanlığı ve 1556 yılında Astrahan Hanlığı'nın Ruslar tarafından ele geçirilmesi ile başladığı bilinmektedir. Ruslar Kuzey Kafkasya'yı kolonize etme ve işgal etmede ki engel olarak bu hanlıkları gördüğünden bu hanlıklara savaş açarak bu bölgelere hâkim olmuş ve Osmanlı Devleti ile karşı karşıya geldiği bilinmektedir. Altın Orda Devleti'nin 1500 yıllarında yıkılışı ve 1550 yıllarında bölgede ki hanlıkların yıkılmasıyla Ruslar, bölgede önemli hâkimiyet kazanmıştır. Rusların Kuzey Kafkasya'dan Güney Kafkasya'ya ilerleyişini ön gören Kuzey Kafkasya halkları (Çeçenler, Adıgeler, Karaçaylar, Dağıstanlılar, Balkarlar) Rusların bu ilerleyişini durmak için bir birlik içerisinde örgütlü bir yapıda Ruslara karşı mücadele etmek zorunda oldukları savunulmaktadır. Kafkas ulusal kurtuluş hareketi, İmam Mansur öncülüğünde etkin bir şekilde başladığı belirtilmektedir (Saydam, 1990, s. 240-242). İmam Mansur'un 1791'de Anapa kalesinde esir düşmesiyle bu mücadele sekteye uğrasa da daha sonraki dönemde Taymi Beybulat, Gazi Muhammed (1828-32), İmam Hamzat (1832-1834) ve son olarak Şeyh Şamil (1834-1859) önderliğinde devam etmiştir. Şeyh Şamil' in direnişinin kırılması ve Çarlık Rusya'sına karşı esir düşmesinden sonra Kafkas-Rus savaşının galibi Çarlık Rusya'sı olduğu belirtilmektedir (Altın, 2017, s.582-584). Çarlık Rusya'sı Kafkasya'yı kazanmasından sonra bölgedeki halkı zorunlu bir şekilde yurtlarını terk etmeye zorlayarak Kuzey Kafkasya'da yaşayan halkları Osmanlı devletine ve balkanlara sürgün ettiği iddia edilmektedir (Nevruz, 2017, s. 8-9). Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya'sı arasında bir köprü görevi gören bu coğrafyada yaşayan Çerkesler, özgürlükleri için savaşan bir millet olması ve kolaylıkla bölgeyi Ruslara teslim etmek istememesi aradaki gerilimi her daim arttırdığı düşünülmektedir. Rusya'nın Kafkaslar üzerindeki tek düşüncesi Akdeniz kıyılarına inmek değil, o dönemde yaşanan ideolojik sorunlar çerçevesinde ortaya çıkabilecek etnik sorunlardı. Bunların tamamen önüne geçmek istemesi de Çerkeslerin bu tarihi trajedik olayı yaşamasının bir başka nedeni olduğu değerlendirilebilir (Beslen,1996).

Sürgün Yolu

Kafkas-Rus savaşının sona ermesinden sonra Rusya'nın kesin zaferini ilan etmesiyle, insanlık tarihinin büyük kitlesel göçlerinden biri yaşandığını söyleyebiliriz. Çarlık Rusya'sı sürgün edilecek yerli halkların yerine Rusya'nın belirli bölgelerinden bölgeye kendi halklarını kaydırmaya başladığı iddia edilmektedir. Bu galibiyet sonrası Rus Çarı II. Aleksandr Kuzey Kafkasya'nın halklarından biri olan Adıgelerin liderlerine hitaben bir emir yayımlandı, bu emirde iki seçenekten birini seçmeleri emrediliyordu. Ya Osmanlı topraklarına gideceksiniz ya da Kuban' ın doğusuna bizim belirlediğimiz bir yere nakil edileceksiniz (Demir, 2017, s. 10-12). Kuban doğusu olarak belirtilen yer Kafkas önü steplerinden Bering Boğazı'na kadar olan Rusya'ya ait topraklardı. Adıgeler, Osmanlı topraklarına göç etmeyi kabul etmezler ise muhtemelen dondurucu soğuklukta olan bir iklime sahip Sibiry'a'nın yolunu tutacaklardı.

Bu yol daha büyük trajedilere yol açacağı ve anavatanlarında kalıp savaşıma gibi bir seçenekleri de kalmayan Adıgeler, kendileri gibi Müslüman olan Osmanlı topraklarına göç etmeyi uygun buldukları belirtilmektedir (Nevruz, 2017, s. 7-8). Çerkesler yurtlarından sürgüne zorlanarak ilk olarak 1859-1864 yıllarında Kuzeybatı Kafkasya'daki halklar Karadeniz'den deniz yoluyla;

“Taman, Tuapse, Anapa, Tsemez, Soçi, Adler, Sohum, Poti, Batum vb limanlardan bindirilip Osmanlı Devleti'nin Trabzon, Samsun, Sinop, İstanbul, Varna, Burgaz ve Köstence limanlarında indiriliyordu” (Şahin, 2016, s. 2797).

Yapılan bu yolculuk esnasında kapasitesinden fazla yolcu alındığı için birçok kişi yaşamını yitirmekte, yakınlarını kaybedenler ise zorla naaşları denize bırakmak durumunda kaldığı iddia edilmektedir. Deniz yoluyla başlayan bu serüven çokça kayıplar vererek karada son bulunduğu bilinmektedir. (Nevruz, 2017, s. 8-9) Daha sonra ki süreçte ise Kuzeydoğu Kafkasya'daki halklardan olan Çeçenler, Dağıstanlılar, Osetler ve

Kabardeyler de 1878'de kara yoluyla zorunlu göçe tabii tutulduğu aktarılmaktadır (Berzecz, 1986, s. 114). Kırım savaşı ile beraber toplu bir göçe dönüşen Kafkas göçleri 1865 yılında en üst noktasına ulaştığını söyleyebiliriz. 1877-1878 ve 1890-1908 senelerinde yoğunluk yaşanmış 1920'li yıllara gelindiğinde durağanlaşmıştır. Özel olarak 1863 senesinden itibaren başta Trabzon olmakla beraber Samsun, Varna istikametine nakil edilmelerine rağmen Trabzon ilindeki göçmen maiyeti giderek artış göstermiş yılsonuna kadar beş bine yakın göçmen bu bölgede biriktiğini aktarabiliriz. Çok kötü olanaklar altında olduğu iddia edilen göçmenler arasında çiçek, tifüs gibi salgın hastalıklar hızlı bir şekilde yayılma göstererek yerli halkında sağlığını tehlikeye sokacak hale geldiği belirtilmektedir. Kış dönemi şartlarında kişisel temel ihtiyaçlarını karşılamakta zorluk çeken göçmenler içinde ölüm oranı oldukça yüksek olduğu aktarılmaktadır. Sürgün yolunda gemilerin batması salgın hastalıklar gibi sebeplerle yerleşecekleri yerlere daha ulaşmadan vefat edenlerin sayısının tam olarak bilinmemesi, kara yoluyla ulaşım sağlayanlarında kayda alınmaması sebebiyle sürgün edilenlerin sayısını tam anlamıyla vermek mümkün olmasa da tahmini rakamlar verilebilmektedir (Yılmaz, 2014).

Sürülen Çerkes Sayısı

Sürgüne yollanan Çerkeslerin sayısı günümüzde de hala tam anlamıyla netlik kazanmamakla birlikte farklı kaynaklardan edinilen bilgilere göre sürgün edilen Çerkes sayısı bir milyon ile iki milyon arasında değişmekle birlikte bu sayının beş yüz bin kadarının sürgün sırasında çeşitli nedenlerden dolayı hayatını kaybettiği kaydedilmektedir (Qasimova, 2017, s.598-600). O dönem Kuzey Kafkasya nüfus sayısı araştırıldığında Kuzey Kafkasya halklarının neredeyse %80'i sürgün edilerek büyük bir soykırıma uğradığı da gözler önüne serilmektedir. (Köse & Lokmancı, 2018) Bu veriler ise bazı kaynaklara şu şekilde yansımıştır.

“Kemal Karpat, 1859-1879 arasında göçürülen Kafkasyalıların, çoğu Çerkeslerden oluşmak üzere 2.000.000'a yakın olduğunu, sağ salim Osmanlı Devleti'ne ulaşan göçmen sayısının ise 1.500.000 olduğunu belirtir” (Karpat, K. (1985) s. 69).

Cemile ŞAHİN'nin yayınlanan makalesinde kaynak gösterilen verilerde, “1854-1864 yılları arasında Kırım ve Çerkeslerin yaşadıkları bölgelerden toplam 311.333 kişi, Kafkasya'nın düşmesinden sonra 1864 yılında 283.000 kişi, 1865 yılında ise 87.000 kişinin Osmanlı topraklarına ulaşabildiği kaydedilmiştir. 36 Ayrıca, 1864 yılında sadece doğu Çerkesistan bölgesinden göç edenlerin sayısının 552.000'e ulaştığı da belirtilmiştir. Bunların dışında, 1876 yılının sonlarında sadece Balkanlar'a 600.000 Çerkes göçmenin yerleştiği bildirilmiştir. Aynı şekilde, 1880 yılında Samsun'da giriş yapan Çerkesler ve Abazaların sayısı 12.116, Rumeli'den gelen Çerkeslerin sayısı ise 6.252 olarak verilmiştir. Verilen rakamlar değerlendirildiğinde, Osmanlı topraklarına göç eden Çerkeslerin sayısının 1 milyon ile 2 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca göç sırasında hayatını kaybedenlerin de toplam göç eden nüfusun yaklaşık % 25'ini oluşturduğu sanılmaktadır. Örneğin, 1864-1865 yılları arasında Samsun'da ölen göçmen sayısının günde 120 ile 150 kişi arasında olduğu, Trabzon'da ise 1865 yılında toplam 53.000 göçmenin hayatını kaybettiği kaydedilmiştir” (Şahin, 2016).

Elde edilen bilgilerin büyük çoğunluğu bu sürgün esnasında toplu ölümler gerçekleştiğinin kesin kanıtı sayılabilecek nitelikte olduğu savunulmaktadır. Sayı netlik kazanmış olmasa dahi bu ölüm oranlarının ortalaması soykırım demeye yettiğini belirtebiliriz. Bu trajediye BM'nin 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi ışığında hukuken soykırım denmesini doğru bulmayanlar çıkabilir ancak bu korkunç olayın başından sonuna kadar takip ettiği safahat objektif olarak incelenecek olursa *de facto* bir soykırımın yaşandığı açıkça görülecektir (Nevruz, 2017, s. 8-9). Günümüzde Çerkeslerin ana vatan (Kuzey Kafkasya) dışında yaşadıkları yerlere bakacak olursak, büyük bir çoğunluğu sürgün edildikleri Osmanlı coğrafyasına dağılmış bulunmaktadır. Bunlar başlıca Türkiye, Suriye, Irak, Ürdün, İsrail, Gürcistan, Kosova, Libya gibi ülkelerdir. Çerkes diasporasının en güçlü olduğu yer ise Türkiye olduğu bilinmektedir. Türkiye'de tahmini beş milyona yakın Çerkes kökenli Türk vatandaşının yaşadığı iddia edilmektedir (Sarıtaş, U. 2020 s.443). Türkiye'de yaşayan Çerkesler sürgün yıllarında ilk esnada geçici olarak Trabzon, Samsun gibi yerlerde iskan edilmişlerdir. Çerkesler daha sonra kalıcı iskan edilecekleri tehlikeden uzak yerlere yerleştirilmiştir. Bu yerler Bursa, Kütahya, Eskişehir, Sivas, Kayseri, Adapazarı, İzmit, Adana, Erzurum, Biga, Yalova gibi illerdi (Şahin, 2016).

Çerkes Diasporasında Sürgünün Etkileri

Sürgün sırasında yaşanan can kayıpları çocuk ölümleri ve ailelerin sürgün sırasında birbirlerini kaybettikleri Çerkesler üzerinde büyük bir trajedi yaratmıştır. Sosyolojik açıdan yerlerini ve yurtlarını kaybetmenin trajedisini yaşamış olan Çerkes halkı bu alanında konusu dahiline girmiştir Buna istinaden sosyoloji araştırmalarının Çerkes sürgünü üzerine yapmış olduğu yorum şu şekildedir;

“Çünkü sosyolojik çözümlerler coğrafi değişimlerden çok sosyolojik boyut ve çerçevedeki değişimleri dikkate alır. Örneğin, göçün ortaya çıkaracağı sosyal hareketlilik, göç nedenleri, uyum, göçe neden olan kararların oluşumu, göç sürecindeki ayıklama aşamaları ve sonuçları ile göç edilen ülke ve göçe kaynak olan ülke halkları üzerindeki etkileri sosyolojinin ilgi alanı kapsamındadır.” (Gezgin, M. F. (1994) s. 14)

Coğrafya değişikliği ve büyük bir travmanın sebep olduğu etkiler de göz önünde bulundurulmalıdır. İskan edildikleri coğrafyanın dili ve kültürünün kendilerine yabancı olması iskan edildikleri coğrafyanın toprağına alışamamalarının getirdiği geçim problemi sürgünün değil sürgün sonrası yaşanan travmanın da akıllarında bıraktığı izleri de tespit etmek açısından önemli bir bulgudur. Çerkesler günümüzde hala 21 Mayıs 1864 büyük Çerkes sürgününü anmak için her yıl 21 Mayıs'ta bir araya gelerek sürgünü unutmadıklarını, yapılan sürgünün, soykırım olduğunu ve bu soykırımın tanınması için eylemlerde bulunmaktadır (Çeviker, 2009). Bu eylemlerden birisi de 2010 yılında KAFFED (Kafkas Dernekleri Federasyonu)'in Kefken'de düzenlediği anma törenidir. Bu törene, Kocaeli haricinde, Ankara, Mersin, Sinop, Yozgat, Zonguldak, Kahramanmaraş'tan on binlerin üzerinde katılım olduğu bilinmektedir. Anma töreni kapsamında burada bulunan ölen soydaşlarının mezarları ziyaret edilmiş, denize siyah çelenkler ve karanfiller bırakılmış, anma ateşi anlamına gelen “Nart Ateşi” yakılmıştır (Duman,A.2015s.70).

Sonuç ve Değerlendirme

Çerkesler, Şeyh Mansur'un etkin olarak başlattığı özgürlük ve bağımsızlık mücadelesini İmam Gazi Muhammet, Hamzat Bek ve Şeyh Şamil ile sürdürmüşler asırlar süren Kafkas-Rus savaşlarında Çarlık Rusya'sına karşı en önemli zaferleri Şeyh Mansur ve Şeyh Şamil döneminde alan Çerkesler Şeyh Şamil'in direnişinin kırılması ardından esir düşmesiyle vatanlarından sürülme noktasına kadar gelmiştir. Ruslar 1550'li yıllarında Kuzey Kafkasya coğrafyasına Altın Orda Devleti'nin yıkılmasıyla beraber bölgedeki Astrahan ve Kazan Hanlıklarının da ömürlerinin sona ermesiyle Kuzey Kafkasya'ya kadar inmişlerdir. Bölgedeki bu devletler yıkılmadan önce Kuzey Kafkasya da yaşayan halklar (Çeçenler, Çerkesler, Dağıstanlılar) ön görülen Rus tehdidine karşı buradaki hanlıklarla kimi zaman iş birliği içinde olarak Ruslara karşı daima mücadele içinde olduğu bilinmektedir. Bölgedeki devletlerin yıkılması sonucunda Rusların ilerleyişi hız kazanmış ve Kuzey Kafkasya coğrafyasına inerek hem Osmanlı Devletini tehdit eder hale gelmiş hem de bu coğrafyada yaşayan Çeçen, Adige, Dağıstanlı, Asetin, İnguş, Karaçay/Balkar kökenli Kuzey Kafkasyalılarla çatışmanın önu açılmıştır. Rusların sıcak denize inme politikaları değerli ve yer altı kaynakları bakımından zengin olan Kuzey Kafkasya coğrafyası Ruslar için önemli bir jeostratejik bölge olmakla beraber Osmanlı Devleti içinde Ruslara karşı bir set görevi gördüğünü söyleyebiliriz. Nitekim Ruslar Kafkasya coğrafyasının bu denli önemli bir jeopolitik öneme sahip olduğunu iyi bilmesi Çerkes halklarının bölgede ki sonunu hazırlamış olacaktı. Kuzey Kafkasyalıları (Çerkesler) birçok farklı miltetten oluşması ve dil farklılıklarının bulunması sebebiyle kendi aralarında lider çıkarmakta uzun yıllar sıkıntı çektiği bilinmektedir. Çerkesler ilk olarak Ruslara karşı örgütlü ve planlı bir şekilde İmam Mansur önderliğinde mücadele etmişlerdir. İmam Mansur kültür anlamında benzerlik gösterse de dil ve adetler anlamında farklılık gösteren Çerkesleri bir çatı altında toplamanın din üzerinde gerçekleşeceğini düşünmüş ve bunu uygulama da başarılı bir hale getirmiştir. Bu birlik ulusal bağımsızlık mücadelesine güç kaynağı olmuş ve Kuzey Kafkasya'nın kaderinde önemli rol oynamıştır. İmam Mansur Çerkesler üzerinde sağladığı bu birlik Rusların Kuzey Kafkasya'ya inmelerini zorlaştırmış, Çerkesler buldukları toprakları uzun yıllar savunmuşlardır. İmam Mansur'un Anapa kalesinde esir düşmesiyle bu mücadele sekteye uğrasa da Şeyh Şamil dönemine gelenine kadar Çerkesler aralarından çıkardıkları komutanlarla Ruslara karşı olan direnişine devam etmiştir. Şeyh Şamil'in direnişinin kırılmasıyla 1859 yılında Kafkas-Rus savaşının galibi olarak çıkan Rusya Çerkes halkını savaşın sonucunda zorunlu bir göçe yani sürgüne zorlayarak emperyalist politikalarını gerçekleştirmek için büyük bir adım atmıştır. Çerkes nüfusunun %80'ini anavatanlarından Osmanlı topraklarına deniz yolu ve kara yolu ile sürgüne yollayarak büyük bir insanlık trajedisine de imza atmıştır. Kayda geçirilmiş kaynaklara göre bir milyondan fazla Çerkes bu zorunlu göçe tabii tutulmuştur. Bu dönemden sonra Bolşevik İhtilali döneminde ve SSCB'nin ayrılmasından sonra da Kuzey Kafkasya'da bağımsızlık hareketleri görülmüştür. Bunlara örnek olarak Abhazya savaşı, I. ve II. Çeçen-Rus savaşı verilebilir. 16.yy dan 18.yy'ın sonlarına kadar incelediğimiz Kuzey Kafkasya tarihinde İmam Mansur hareketiyle askeri nitelik kazanan Gazavat / Cihad hareketi Şeyh Şamil'in esir düşmesiyle 1864 yılında Kafkas-Rus savaşları son bulmuştur. Çarlık Rusya'sının vatanlarından zorla göçe tabii tuttuğu bu halk iskan edildikleri yeni vatanlarında ilk olarak entegrasyon sorunu ile karşı karşıya kalmış ve sonrasında iskan edildikleri bölgelere adaptasyon süreci yaşamıştır. Adaptasyon sürecini atlattıktan sonra asimile olma korkusu

Çerkesleri buldukları yerlerde kültürlerini, geleneklerini, dillerini koruma iç güdüsüyle dernekleşmeye itmiştir. Ayrıca eklemek gerekirse bu ilk büyük sürgünden sonra 2. Dünya Savaşında Sovyetler Birliği lideri Stalin'in emriyle Almanlara yardım ettiği iddiasıyla Kafkasya'da yaşayan Çeçen, İnguş, Kırım ve Ahıska Türklerinin de bulunduğu milletler Stalin'in emriyle tren vagonlarına bindirilerek Sibirya ve Kazakistan'a sürülerek Kafkas halkına ikinci bir sürgün yaşatılmış ve bu sürgün sırasında da bir çok insanın hayatını kaybettiğini belirtmek Rusya'nın bölgede nasıl bir etnik temizlik politikası düşüncesi olduğunu anlamaya çalışmakta yardımcı olabilecektir. Geçmişten günümüze savaşlar ve sonrasında yaşanan yaptırımlar birçok kez tartışma konusu olmuştur. Bunlardan birisi de şüphesiz savaşla yakından alakalı olan göç, sürgün ve soykırım terimleridir. Göç belirli bir kitlenin bir yerden bir yere gönüllü veya zorunlu olarak doğal, ekonomik, sosyal ya da politik nedenlerden yer değiştirmesi, taşınması iken sürgün kavramı zorunlu olarak ceza niteliği taşıyan bir kitleyi ya da bir kişiyi bulunduğu bölgeden uzaklaştırma anlamına gelmektedir. Soykırım ise bir toplumu sistemli bir şekilde ya da toplu bir şekilde kasten öldürme anlamına gelmektedir. Rusya'nın Çarlık ve Stalin dönemlerinde uyguladığı zorunlu göç politikası ve bunun sonucunda ortaya çıkan derin insani trajedi, dolaylı olarak soykırım kabul edilebilir de BM'nin 1948 Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi kapsamında bakılacak olursa hukukun temel kavramlarına aykırı olduğu gerekçesiyle resmi anlamda Çerkes sürgününün, sözleşme tarihinden önce gerçekleşmesi durumu bunu hukuki anlamda sağlamamaktadır. Çerkeslerin yaşadığı bu olayı hukuki anlamda ve akademik anlamda da zorunlu göç ve sürgün kavramları çerçevesinde değerlendirmek mümkün olacaktır. Son olarak, Çerkesler atalarının yaşamış olduğu bu zorunlu göç politikasını, topraklarından silah ve baskı zoruyla çıkarılmalarını ve buna sebep olan toplu ölümlerden Rusya'yı sorumlu tutmaktadır. Günümüzde dahi 21 Mayıs 1864 "Büyük Çerkes Sürgünü"nü anarak 21 Mayıs'ta sürgünün ve soykırımın tanınmasını istemek için eylem yapmaktadır.

Kaynakça

- Açma, B., & Yenişen, K. (2013). Kafkasya'nın Ekonomik Potansiyeli ve Dönüşümü İçin. *Yönetim ve Ekonomi*, 133.
- Altın, H. (2017). XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'ne Yapılan Çerkes Göçleri (Çerkes Sürgünü). *Belgi Dergisi*, 2(14), 580-591.
- Berberer, H. M. (2007). Soykırım Suçu. Adana: Çağ Üniversitesi SBE. Yüksek Lisans Tezi. Berzec, N. (1986). *Tehciru 'ş -Şerâkise*, 114. (. İ. -Hasen, Çev.) Amman.
- Beslen, Ç. (1996). *Çerkesler ve Avrasya Eylemi*. İstanbul: Yeni Kafkasya Yayınları.
- Bade, K. J. (1992). Politikin der Einwanderungssituation: Migration-Integration-Minderheiten. *Deutsche im Ausland-Fremde in Deutschland*. München: Beck, s.18.
- Aslan, C. (2006). Bir Soykırımın Adı 1864 Büyük Çerkes Sürgünü. Uluslararası Suçlar ve Tarih, Asam Yayınları.
- Çeviker, L. (2009). Şiddet ve Toplumsal Hafıza. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ve Siyaset Bilimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı*.
- Demir, G., & Bolat, S. (2017). Çerkezler'de Kimlik ve Aidiyet. *Journal of Sociological Studies/Sosyoloji Konferansları*, (55).
- Doğan, İ. (2006). 1948 Soykırımının Önlenmesi Ve Cezalandırılması Sözleşmesi Geriye Yürüyemeyeceği Sorunu (Ermeni Olayları Açısından Bir Değerlendirme). *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 295-309.
- Duman, A. (2015). *Diaspora milliyetçiliği ve Türkiye'de Çerkesler* (Master's thesis, İstanbul Ticaret Üniversitesi).
- Gezgin, M. F. (1994). *İşgücü Göçü ve Avusturya'daki Türk İşçileri* (s. 14). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Qasimova, S. (2017). XIX Yüzyılda Kuzey Kafkasya'dan Anadolu'ya Göçler: Tarihçilik Açısından Göçün Nedenleri, Sorunları ve Sonuçları. *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 4(13), 588-622.
- Karpat, K. (1985). Ottoman Population, 1830-1914: Demographic And Social Characteristics, University of Wisconsin Press. (s. 69)
- Kundukh, A. (1987). *Kafkasya Muridizmi (Gazavat Tarihi)* Çev. T. C. Kutlu, İstanbul: Gözde Kitaplar Yayınevi.
- Köse, M., & Lokmançı, S. (2018). İngiliz Konsolosluk Raporlarında Rusya'nın 1864 Kafkas Soykırımı ve Çerkeslerin Anadolu'ya Göçleri. *Atatürk Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 407-422.
- Nevruz, Y. (2017). *Umumi Kafkas Tarihine Giriş* (Cilt 1). İstanbul: Sebil Yayınevi.
- Özdal, B. (2018). *Uluslararası Göç ve Nüfus Hareketleri Bağlamında Türkiye* Bursa: DORA Basım-Yayın

Dağıtım Ltd. Şti.

- Sarıtaş, U. (2020). Savaş, Sürgün Ve İskan Çerkes Sürgünü Ve Osmanlı Basınına Yansımaları (1863-1865). *Mecmua*, (10), 440-443.
- Saydam, A. (1990). Rusya'nın Kafkasya'yı İşgali. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1), 243-261.
- Şahin, C. (2016). Çerkes Göçleri ve Çerkeslerin Anadolu'da Yurt Edinme. *İnsan ve Toplum Bilimleri*, 2782-2816.
- Wierczyńska, K. (2008). The Evolution of the Notion of Genocide in the Context of the Jurisdiction of the National Courts. *Polish Yearbook of International Law*, 83-93.
- Yılmaz, Ö. (2014). 1864 Kafkas Göçü Hakkında Bir Rapor. *Mavi Atlas*, 133-156.

Enerji Politikaları ve Güvenlik Bağlamında Doğu Akdeniz

Eastern Mediterran within the Context of Energy Policies and Security

Dr. Öğr. Üyesi Murat Kağan KOZANHAN *

Başvuru Tarihi: 21.05.2021

Kabul Tarihi: 05.02.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Doğu Akdeniz, dünya pazarlarına ulaşımın sağlandığı kritik su yollarının barındırmasının yanı sıra, 21'inci yüzyılın başlarında bölgede hidrokarbon enerji kaynakları da tespit edilmiştir. Bu kaynakların sahiplenilmesi amacıyla bölgedeki kıyıdaş ülkeler karasuları ötesinde, Kıta Sahaneliği ve Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) sınırlarını belirleme çabası içerisine girmişlerdir. Kıta Sahaneliği ve MEB'in sınırlandırılması; coğrafi gereklilikler, bölgedeki ülkelerin hak ve çıkarları göz önüne alınarak ikili veya çok taraflı anlaşmalarla sağlanmalıdır. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)' de söz konusu deniz yetki alanlarının belirlenmesi belli kurallara dayandırılmıştır. Doğu Akdeniz coğrafyasının gereği olarak, kıyıdaş devletlerin 1982 BMDHS'de belirtilen şekilde maksimum genişlikte kıta sahanlığı ve MEB alanlarını sınırlandırma olanakları yoktur. Doğu Akdeniz'e kıyıdaş devletler olan; Türkiye, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC), Mısır, İsrail, Filistin, Lübnan, Suriye, Libya, Yunanistan ve Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) deniz alanlarını bütüncül bir katılımıla kendi aralarında sınırlandırmak için bir görüş birliğine varamamışlardır. Bu nedenle, söz konusu ülkeler tarafından, deniz yetki alanlarının tespit edilmesi ve belirlenmesi esnasında, birbiriyle çelişen iddialar ortaya çıkmış, karşılıklı çatışmalara kadar gidebilecek durumlar yaşanmıştır. Özellikle, GKRY ile Yunanistan'ın, bölgede deniz yetki alanlarını belirlerken, Türkiye ile KKTC'nin bölgedeki haklarını görmezden gelmeleri, bölgenin temel sorunu olarak belirtilebilir. Ayrıca, ABD'nin Doğu Akdeniz Gaz Forumu'na (DAGF) ve EastMed projesine verdiği güçlü desteğini 2022 yılının Ocak ayında çektiğini duyurması, bölgede yeni bir denklemin kurulduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Akdeniz, Enerji, Kıbrıs, Deniz Yetki Alanları, MEB.

Abstract

In addition to hosting critical waterways that provide access to world markets, the Eastern Mediterranean has also identified hydrocarbon energy resources in the region at the beginning of the 21st century. In order to own these resources, the riparian countries in the region have made an effort to determine the boundaries of the Continental Shelf and the Exclusive Economic Zone (EEZ) beyond their territorial waters. The delimitation of the Continental Shelf and the EEZ; geographical requirements should be provided by bilateral or multilateral agreements, while taking into account the rights and interests of the countries in the region. In the 1982 United Nations Convention on the Law of the Sea (UNCLOS), the determination of the said maritime jurisdiction areas was based on certain rules. As a requirement of the Eastern Mediterranean geography, riparian states do not have the means to delimit the maximum width continental shelf and EEZ areas as specified in the 1982 UNCLOS. In this context, the riparian states of the Eastern Mediterranean; Turkey, the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC), Egypt, Israel, Palestine, Lebanon, Syria, Libya, Greece and the Greek Cypriot Administration of Southern Cyprus (GCASC) could not reach a consensus to delimit the maritime areas among themselves with a holistic participation. For this reason, during the determination and detection of maritime jurisdiction areas by the said countries, conflicting claims about the situations that lead to mutual conflicts have arisen. In particular, the ignoring of the rights of Turkey and the TRNC in the region by the GCASC while

¹ Milli Savunma Üniversitesi, Deniz Harp Enstitüsü, Strateji ve Güvenlik Anabilim Dalı, mkozanhan@msu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1747-4723

determining the maritime jurisdiction areas in the region can be stated as the main problem of the region. In addition, the announcement that the United States withdrew its strong support for the Eastern Mediterranean Gas Forum (EMGF) and the Eastern Mediterranean Gas (EastMed) project in January 2022 shows that a new equation has been established in the region.

Keywords: Eastern Mediterranean, Energy, Cyprus, Maritime Jurisdictions Areas, EEZ

Giriş

Dünyadaki nüfus ve gelir artışı ile birlikte, küresel çapta üretim yapan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler enerji ihtiyaçlarını artan bir şekilde birincil enerji kaynakları olan; petrol ve doğalgaza dayandırmışlardır. Enerji Güvenliği; üretim, iletim ve dağıtım sistemlerine yönelik saldırılardan, ülkelerin iç dinamiklerine yahut dış ilişkilerine bağlı oluşabilecek kesintilerden, doğal afetlere kadar pek çok etkenin bir arada değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. Enerji güvenliği kavramına ilişkin literatürde üzerinde mutabakata varılmış bir kavram henüz bulunmamakla birlikte, ekonomileri enerjiye bağımlı; Çin, Hindistan, ABD ve çeşitli U/A kuruluşların (Avrupa Birliği (AB), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN), Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)) enerji güvenliği politikaları mevcuttur. Dünyada deniz yolu ile yapılan ticaretin kısa ve en hızlı rotadan yapılması, hem taşınan emtianın üretim yerinden son kullanıcıya ulaşması hem de navlun maliyetlerini düşürmek için çok önemlidir. Bu nedenle, okyanusları ve denizleri birbirine bağlayan boğaz ve geçitler, ülkeler arasında yaşanan deniz yetki alanları sınırlandırmaları, politik sorunlar, küresel iklim değişikliğine bağlı olarak doğa olayları, küresel göç hareketleri, deniz haydutluğu ve denizde terörizm gibi olaylar, deniz güvenliği ile deniz yolu ile yapılan enerji güvenliğini olumsuz yönde etkileyen tehditlerdir. Sanayi devrimi ile başlayan enerji ihtiyacı devletler arasındaki mücadelelere de etki etmeye başlamış, dünyada söz sahibi olmak isteyen devletler enerji yarışı içerisine girmişlerdir. Bu nedenle Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da zengin hidrokarbon kaynaklarının keşfi ile birlikte enerji temelli bir mücadele devletler arasında küresel bir boyutta yaşanmaya başlanmıştır. Bu coğrafyalardaki enerji kaynakları üzerinde söz sahibi olmak isteyen devletlerin mücadeleleri ve uyguladıkları politikalar, enerji kaynakları üzerinde bulunan devletlerde siyasi, askerî ve politik gerilimler ile değişimlerin yaşanmasına sebep olmaktadır.

Enerjiye olan bağımlılığın her geçen gün daha da artması ve kara kökenli enerji üretim alanlarının azalması devletleri denizlere doğru yöneltmiştir. 21. yüzyılın başlarından itibaren, denizlerde yeni enerji kaynakları keşfedilmeye başlanmış ve bu kaynaklara erişim, teknolojinin gelişimine bağlı olarak daha basit hale gelmiştir. Devletlerin, denizlerde keşfedilen enerji kaynaklarının bulunduğu bölgedeki hâkimiyetlerini artırma çabaları da ülkeler arasında çatışmaların çıkmasına sebep olabilmektedir. Dünyada buna konu olan benzer nitelikte birçok bölge bulunmakta olup, Doğu Akdeniz’de hidrokarbon kaynaklarının tespit edilmesi ve bölge ülkeleri arasında deniz yetki alanlarının belirlenememesi hususundaki gerilimler, Doğu Akdeniz’de devletler arasında siyasi, politik ve hatta askerî çatışmalara kadar varabilecek olayların yaşanabileceğini göstermektedir.

Dünya petrol rezervlerinin %48’ni, doğalgaz rezervlerinin de %40’ını barındıran Doğu Akdeniz, Ortadoğu ile komşu durumdadır (Statistical Review of World Energy, 2021). Doğu Akdeniz’de keşfedilen doğalgaz sahaları için hesaplanan toplam rezervin 122.4 trilyon kübik feet civarında olduğu tahmin edilmektedir (Bowlus, 2022, European Council on Foreign Relations Web Sitesi) Mısır’ın Zhor (30 trilyon kübik feet) ve İsrail’in Leviathan sahası (22 trilyon kübik feet) bölgede bilinen en büyük doğalgaz yataklarıdır (Bowlus, 2022, European Council on Foreign Relations Web Sitesi). Hazar bölgesi petrolü için de bir çıkış kapısı durumunda olan Doğu Akdeniz’in önemi, bölgedeki enerji kaynaklarının taşınmasını sağlayacak boru hatlarının kurulması ile daha da artmış durumdadır. Doğu Akdeniz’de yaklaşık olarak 1,5 trilyon dolar olan 30 milyar varil petrole eşdeğer hidrokarbon yatakları olduğu tahmin edilmekte ve 2010 verilerine göre bu yataklar, Türkiye’nin yaklaşık 572, Avrupa’nın ise 30 yıllık doğalgaz ihtiyacını karşılayabilecektir (Yaycı, 2012, 9). Bu veriler, Doğu Akdeniz’in hali hazırda oldukça yoğun olan deniz yolu ile yapılan enerji trafiğini, ileride daha da yoğun bir hale getireceğinin bir göstergesidir.

Doğu Akdeniz’deki hidrokarbon kaynakların sahiplenilerek işletilebilmesi amacıyla devletler deniz yetki alanları sınırlarını belirleme çabası içine girmişlerdir. Bu çerçevede ilk olarak GKRY (Türkiye’nin ve KKTC’nin Doğu Akdeniz’deki hakları göz ardı edilerek) Nisan 2004’te çıkardığı bir yasayla “24 mil genişliğinde bitişik bölge ve 200 mil genişliğinde MEB” ilan etmiş ve Mısır’la 17 Şubat 2003’te imzaladığı

Batı Akdeniz ile Doğu Akdeniz'i birbirinden ayıran Sicilya Boğazı ile Messina Boğazı, Adriyatik Denizi'ni İyon Denizi'ne bağlayan Otranto Boğazı, Çanakkale Boğazı ve Süveyş Kanalı Doğu Akdeniz'de deniz taşımacılığında kullanılan önemli geçiş güzergâhları (choke point)'dir. Doğu Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler; İtalya, Hırvatistan, Slovenya, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Karadağ, Yunanistan, Türkiye, Suriye, Lübnan, Filistin, İsrail, Mısır, Libya, Tunus, Malta, GKRY ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC)'dir. Bununla birlikte, Güney Kıbrıs'ta yer alan İngiltere'ye ait Ağrotur ve Dikelya askerî üslerinin İngiltere'nin egemen toprağı olmaları ve her iki üssün kıyı alanı ve buna mukabil karasularının belirlenmesi, İngiltere'yi de Doğu Akdeniz'de kıyısı bulunan ülkeler arasına sokmaktadır (Tamçelik, 2011, s. 1532).

Asya'da üretilen malların, Akdeniz üzerinden Avrupa'ya taşınmasında kullanılan tarihi İpek Yolu'nun önemli limanlarının bulunduğu Şekil 2'de gösterilen Levant'ın (Anadolu ile Mısır arasında kalan bölgedir ve 1497'den bu yana 'Levant' olarak tanımlanmaktadır. Bu tabir Batı Asya, Doğu Akdeniz ve Kuzeydoğu Afrika'nın kesişme noktası olarak da tanımlanır (Katman, 2013, s. 18).) Doğu ve Batı arasındaki önemli bir "köprü" olma özelliği (bazı değişiklikler geçirmesine rağmen) günümüze kadar korunmuştur (Ediger, Devlen ve Mcdonald, 2012, s. 74). 21'inci yüzyılın başlarından itibaren Doğu Akdeniz; Süveyş Kanalı, Türk Boğazlar Bölgesi ve Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı vasıtasıyla Orta Doğu, Hazar Havzası ve Rus hidrokarbon kaynaklarının uluslararası pazarlara ulaştırılmasında ana güzergâh olarak kullanılmasına bağlı olarak, yoğun bir deniz trafiğine de sahiptir. Bu nedenle Doğu Akdeniz; ABD, Çin ve Rusya gibi bölge dışı küresel aktörlerin de ilgi alanı içerisinde.

Bölgede yer alan toplumların, Akdeniz ve çevresindeki ekonomik ve askerî üstünlük mücadeleleri, bölgedeki doğal kaynaklar ve bu kaynakların dağıtım yollarının güvenliği için verilen mücadele, jeopolitik ile enerji arasındaki tamamlayıcı ilişkinin bu coğrafyada devam ettiğini göstermektedir (Özer, 2013, s. 71). Afrika ve Ortadoğu bölgesinden AB'ye; düzensiz göç, uyuşturucu kaçakçılığı ve terörizm gibi güvenlik sorunlarını taşıyan Akdeniz havzasının güvenlik ve istikrarı, Akdeniz'e kıyısı olan AB üyesi ülkeler açısından da önem arz etmektedir (Keser, 2012, s. 74).

Şekil 2. Levant Bölgesi
(U.S. Energy Information Administration Web Sitesi, 2013).

Malta, Girit ve Kıbrıs, bölgedeki deniz yolu ticaretinin kontrolü ve emniyeti açısından Doğu Akdeniz'de jeostratejik açıdan önemli adalardır. Özellikle Kıbrıs Adasının; Kızıldeniz, Basra Körfezi, Ege Denizi, Cebelitarık Boğazı, Süveyş Kanalı, Hürmüz Boğazı, Bab-el Mendep Boğazı gibi önemli bölge ve geçitler (choke point) ile bahse konu bölgelerdeki deniz trafiğini kontrol eden konumda bulunması nedeniyle geçmişten günümüze stratejik yerini korumaktadır. Kıbrıs Adası, Türkiye'nin güvenliği için önemli stratejik bir noktadadır. Ayrıca, Kıbrıs'ın Ortadoğu ve Afrika'ya olan yakınlığı, bu coğrafyalara yönelik yapılabilecek askerî ve istihbarat faaliyetlerinde kullanılabilir en uygun yer olması, Kıbrıs'ın stratejik önemini arttıran bir diğer faktördür.

Mackinder'in kara hâkimiyeti teorisine göre; Doğu Akdeniz, iç kenar kuşak içerisinde ve merkez bölgesine kalpgâha (heartland) giden deniz ticaretinin merkezi konumunda yer alan önemli bir bölgedir. Dünya egemenliğinin anahtarının stratejik öneme sahip dar suyollarının kontrol edilmesine bağlayan Amiral Mahan'ın deniz hâkimiyeti teorisi çerçevesinde Doğu Akdeniz; doğu ile batı arasındaki ticaret yolları üzerinde bulunmakta, Karadeniz ülkelerinin dünyaya açılan kapısı niteliğinde ve küresel ticarete çok önemli bir ağırlığa sahiptir (Tarakçı, 2013, s. 154-155). 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması ile Doğu Akdeniz'in jeostratejik önemi artmış, o zamana kadar Avrupa ile Asya arasında yapılan deniz ticaretinde süre ve maliyet olarak ciddi tasarruflar sağlanarak Asya, Afrika ve Avrupa pazarları birbirine bağlanmıştır. Yılda 220.000 geminin seyir ve taşımacılık faaliyetini yapması Akdeniz ve Doğu Akdeniz'in önemini bir kat daha artırmakla birlikte, dünyadaki deniz trafiğinin % 30'u ve petrol taşımacılığının da % 25'i, bu coğrafyada gerçekleşmektedir (Önder ve Akıncı, 18 - 20 Nisan 2019, s.1496). Dünyada giderek artan konteyner taşımacılığının, Kuzey Amerika-Uzak Doğu ve Avrupa-Uzak Doğu yönlü yük akışı ana konteyner gemileri vasıtasıyla yine Akdeniz koridoru üzerinden taşınmaktadır (Ateş, Karadeniz ve Esmer, 2010, s. 96). Bu çerçevede, Akdeniz'in dünya denizlerinin sadece % 1'ini kapsayan bir deniz alanı olmasına rağmen, dünya deniz trafiğinin 1/3'ü Akdeniz'de gerçekleşmekte, bu da dünya deniz ticaretinin yaklaşık üçte birlik bir kısmı oluşturmaktadır (Yaycı, 2012, s. 7).

Nicholas J. Spykman tarafından, Batı Avrupa'dan başlayarak; "Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin ve Kore'yi içine alan bölge Kenar Kuşak (Rimland) ülkeleri olarak tanımlanmıştır. Spykman, Kenar Kuşak bölgesine hâkim olanın Avrasya'ya hükmedeceğini, Avrasya'ya hükmedenin ise dünyanın kaderini kontrol edeceğini" belirtmektedir. Bu çerçevede bahse konu teoriye göre, Yunanistan ve Türkiye ile doğrudan, Ortadoğu ülkeleri olan Irak ve İran ile de dolaylı yoldan temas halinde bulunan Doğu Akdeniz, merkez bölgeyi çevreleyen kenar kuşağın önemli bir kısmını kontrol altında tutmaktadır (Yıldız, 2012, s. 42-43).

Dünya hâkimiyetinde hava gücünün etkinliğini ilk savunan kişi olan, Alexander P. De Seversky ve hava hâkimiyeti teorisini temellendiren General Giulio Douhet'in teorisi çerçevesinde Doğu Akdeniz, Balkanlar, Orta Doğu ve Kafkaslar ile merkez bölgesinin güneydoğu kanadına havadan müdahale etme imkânı vermektedir (Kedikli ve Çağlayan, 2017, s. 126). Nitekim, 1991 ve 2003 Körfez Savaşı, 2012 yılında Libya'da yaşanan olaylar ve en son Suriye iç savaşı ile başlayan süreçte, NATO'nun bölge/bölgelere Kıbrıs Adasını kullanarak havadan yaptığı müdahaleler, Doğu Akdeniz'in ve Kıbrıs'ın ne kadar stratejik bir öneme sahip olduğunu bir kez daha kanıtlamıştır.

Devletin Deniz Yetki Alanları: Kıt'a Sahanlılığı ve Münhasır Ekonomik Bölge

Denizlerde kıyısı olan devletler, kıyıdaş oldukları denizler üzerinde belirli hak ve yetkilere sahiptirler. Denizler üzerinde kıyı devletinin hakları; uluslararası teamül hukuku, çok taraflı antlaşmalar ve ikili sözleşmeler ile belirlenmektedir. Devletler, iç suları ile karasularında tam egemenlik yetkisine sahipken, üzerlerinde hak iddia ettikleri; kıt'a sahanlığı ve MEB söz konusu olduğunda bu su alanlarında uluslararası hukuk kuralları ile belirlenmiş sınırlar çerçevesinde egemenlik haklarını kullanabilirler. Uluslararası hukuk, açık deniz alanları olarak kabul edilen kıt'a sahanlığı ve MEB'de kıyı devletine belirli bir egemenlik hakkı verirken, diğer devletlerin de bu bölgelerden yararlanma haklarını korumayı gözetmekte ve haklarını saklı tutmaktadır (Pazarıcı, 2017, s. 255-295). Konunun daha iyi açıklanabilmesi amacıyla, kıt'a sahanlığı ile MEB tanımını ve devletin bu su alanlarındaki yetkilerinin neler olduğu kısaca belirtilecektir.

Kıt'a Sahanlığının uluslararası hukuk kavramı olarak ortaya çıkışı, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Harry S. Truman tarafından yayımlanan, 28 Eylül 1945 tarihli 2667 sayılı bildiri (The NOAA Office of the General Counsel Web Sitesi, 2022) ile olmuştur. Bahse konu bildiri de kıt'a sahanlığı kavramının tanımı ve hangi amaçla kullanılacağı, bu alan üzerinde bulunan suların açık deniz statüsünde olduğu ve seyrüsefer serbestisine herhangi bir değişiklik getirmeyeceği belirtilirken, kıyı çizgisinden itibaren nereye kadar uzayacağı konusunda bir tanımlamada bulunulmamıştır (UN, Laws and Regulations on The Regime of the High Seas, 1951, s. 38-39). Bahse konu bildirinin yayınlanması sonrasında ABD tarafından yapılan basın açıklamasında, kıt'a sahanlığının kıyından itibaren 200 metre (100 kulaç) derinliğe kadar olan deniz alanlarını kapsamakta olduğu belirtilmiştir (UN, Laws and Regulations on The Regime of the High Seas, 1951, s. 39). Kıt'a sahanlığı kavramının giderek uluslararası bir boyut alması ve devletlerin bu alandan yararlanma talep ve istekleri neticesinde, 1958 Cenevre Deniz Hukuku Konferansında kıt'a sahanlığı sözleşmesi ile bu alanın sınırları 200

metre derinlik ve işletilebilir derinlik ölçütü olarak belirlenmiştir. Kıt'a sahanlığı kavramı III'üncü Deniz Hukuku Konferansında da gündemdeki yerini korumuştur. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi (BMDHS)'nin 76'ncı maddesi, kıt'a sahanlığının (Pazarıcı, 2017, s. 283); kıyı devleti ülkesinin doğal uzantısı olduğunu, ilke olarak kıt'a kenarının uç noktasına kadar devam edeceğini, kıyı devletinin bu alan üzerinde fiilen (ipso facto) ve başlangıçtan beri (ab inito) hakları bulunduğunu, kıyı devletinin bu haklara sahip olması için bu su alanında birtakım eylemlerde bulunması veya ilan etmesi gibi bir uygulama içerisinde olmasının şart olmadığını, bu hakların münhasıran kıyı devletine ait olduğunu, belirtmektedir.

1982 BMDHS'de genişlik ölçütü kullanılarak, kıyı devletinin karasularının genişliğinin ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 deniz mili olarak belirtilmiştir. Bununla birlikte, kıt'a kenarının dış sınırı uzantısının 200 deniz milini aşması durumunda ise yine esas hatlardan itibaren 350 deniz milini aşmayacak şekilde veya 2500 metre eş derinlik eğrisinden itibaren 100 deniz milini geçmeyecek biçimde kıt'a sahanlığının sınırlarının tespit edilebileceği belirlenmiştir (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982, Article 7/5). Kıyı devletinin kıt'a sahanlığında sahip olduğu haklar sadece bu su alanı altında yer alan deniz tabanına yapışık ve sürekli olarak deniz tabanına dokunarak yaşayan canlı kaynaklar, deniz tabanı ile altında bulunan madenler ve öteki cansız kaynakları kapsamaktadır (Pazarıcı, 2017, s. 284). Bu alan üzerinde yer alan sular açık deniz rejimi içerisinde değerlendirilir ve açık denizler için oluşturulan uygulamalar geçerlidir. Fakat kıyı devleti bu su alanı üzerinde, MEB ilan etmiş ise o zaman MEB'de geçerli kılınan rejim, bu su alanı üzerinde de geçerli olacaktır. Bununla birlikte, kıyı devletinden izin alınması şartıyla üçüncü devletler kıyı devletine ait kıt'a sahanlığından kablo hatları, petrol veya doğal gaz boru hatları geçirebilme haklarına da sahiplerdir.

1982 BMDHS ile uluslararası hukuk kavramı haline giren MEB, sözleşmedeki tanımına göre; karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 mil genişlikteki deniz alanlarının deniz yatağı ve toprak altı ile üzerindeki suların canlı ve canlı olmayan kaynaklarını araştırma ve işletme hakkıdır (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982, Article 56). Kıyı devleti tarafından MEB'in ilan mükellefiyeti vardır ve kıyı devleti, MEB'nin coğrafi koordinatlarını belirleyerek deniz haritalarında yayınlamalı ve Birleşmiş Milletlere (BM) deklere etmesi gereklidir (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982, Article 75). Kıyı devletinin, kendi MEB'deki canlı kaynakları araştırma, işletme, muhafaza etme ve yönetme ile ilgili egemenlik haklarını nasıl kullanacağını gösteren kanun ve diğer ulusal düzenlemeleri yapması ve yürürlüğe sokması uluslararası bir yükümlülüktür (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982, Article 73). Kıyı devleti 1982 BMDHS'ne uygun şekilde kabul edilecek kanun ve düzenlemelere riayeti sağlamak için bölgede tespit ettiği uygunsuz eylemlere karşı kontrol, tutuklama ve yargılamada dâhil olmak üzere gerekli tedbirleri alabilir. Bununla birlikte denizlere kıyısı olsun veya olmasın, bütün devletler herhangi bir devletin ilanda bulunmuş olduğu MEB sahasında açık denizler serbestisinden; seyrüsefer, uçma, sualtı kabloları, boru hatları geçirme, canlı kaynaklar bakiyesinin uygun bir bölümünün avlanmasına ve denizin uluslararası diğer yasal amaçlarla kullanılması serbestliğinden yararlanabilir (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982, Article 58, Article 69).

Kapalı veya yarı kapalı denizlerde karşılıklı kıyıları arasındaki mesafenin 400 milden daha az olması durumunda, kıta sahanlığı ve MEB'in genişliği de 200 mil veya 200 milden daha az olacaktır. Bu çerçevede, karşılıklı kıyıları arasındaki mesafe, 400 milden az olan denizlerde ve bu denizlere kıyıdaş olup, kıyıları yan yana olan devletler arasında, 1982 BMDHS'nin 74'üncü ve 83'üncü maddelerinde, devletlerin MEB ile kıt'a sahanlığını belirlerken, hakça ilkeler çerçevesinde ikili veya çok taraflı anlaşmalarla sınırlandırma yapılmasını belirtmektedir.

Doğu Akdeniz'deki Deniz Yetki Alanları, Kıbrıs ve Bölgedeki Küresel Aktörler

1982 BMDHS'nin 121'inci maddesinde; adaların da karasuları, bitişik bölge, münhasır ekonomik bölge ve kıta sahanlığı, sınırlandırmalarının sözleşmenin diğer kara parçalarına uygulanan hükümlerine uygun olarak yapılacağı belirtilmiştir. Türkiye, bahse konu madde başta olmak üzere 1982 BMDHS'nin diğer bazı maddelerinin, Türkiye'nin deniz alaka ve menfaatlerini olumsuz etkileyeceği değerlendirildiğinden, Türkiye, 1982 tarihli BMDHS'ne baştan beri itirazlarını (persistent objector) dile getirerek taraf olmamıştır. Ancak bu, Türkiye'nin kıt'a sahanlığını sınırlandırmasını veya MEB'ni ilan etmesini engelleyecek bir durum değildir. Bu bağlamda, bir yarımada ülkesi olan Türkiye'de bu hakkını kullanarak, "05.12.1986 tarih ve 86/11264 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile Karadeniz'de 200 millik MEB ilan etmiş" (Resmi Gazete İnternet Sitesi,

2021) ve Karadeniz'e kıyıdaş diğer devletlerle yapılan karşılıklı anlaşmalarla MEB alanının sınırlarını diğer devletlerin hak ve menfaatlerini gözeterek belirlemiş, Ege ve Akdeniz'de MEB ilanında bulunmamıştır.

Türkiye'nin, Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile 27 Kasım 2019 tarihinde imzaladığı, "Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası", Akdeniz'de 21 Eylül 2011 tarihli KKTC ile yapılan deniz yetki sınırlarının belirlenmesi antlaşmasından sonra Türkiye'nin yaptığı ikinci deniz yetki sınırlandırma antlaşması olmuştur. Libya ile yapılan söz konusu sınırlandırma antlaşmasına uluslararası alanda resmiyet kazandırılması amacıyla BM'ye tescil için de gerekli girişim yapılmıştır (United Nations Digital Library, 2020 a). BM'nin tanıdığı, Libya Milli Mutabakat Hükümeti ile Türkiye arasında imzalanan anlaşma ile AB'nin desteklediği, 1920 Sevr Antlaşmasının bir uzantısı olarak Türkiye'ye dayatılmak istenen sözde Sevilla Haritası üzerinden, Türkiye'yi 41000 km²'lik bir deniz alanına kapatmak niyeti ile yapılan siyasi oyunların önüne geçilmiştir. Libya Devleti Milli Mutabakat Hükümeti ile yapılan bu antlaşma ile Türkiye; uluslararası arenada hukuki ve meşru bir zemin elde ederek müktesep (kazanılmış) bir hak elde etmiş ve siyasi alanda bir üstünlük sağlanarak, Türkiye'nin batı tarafındaki deniz yetki alanlarının sınırları uluslararası hukuka uygun bir şekilde belirlenmiştir.

Bu hat ile bölgede Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'deki yayılmacı politikalarına bir set çekilerek engellenmiştir. Ancak, gelişen süreçte Libya Milli Mutabakat Hükümetini devirmek amacıyla kendinden menkul oluşan "Libya Ulusal Ordusu" arasında ateşkes süreci başlamış ve 23 Ekim 2020 tarihinde, Libya Tam ve Kalıcı Ateşkes Andlaşması imzalanmıştır (Birleşmiş Milletler İnternet Sitesi, 2020 b). Libya'da ileriki dönemlerde olabilecek bir hükümet değişimi veya iki tarafın birleşerek yeni bir hükümet kurması, Türkiye'nin Libya Milli Mutabakat Hükümeti ile yapmış olduğu Akdeniz'de Deniz Yetki Alanlarının Sınırlandırılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası üzerinde herhangi bir olumsuz etki yaratmayacaktır. Çünkü bahse konu andlaşma, Viyana Antlaşmalar Hukuku'na göre her iki tarafın rızası ile yazılı olarak yapılmıştır. Bu nedenle uluslararası teamülü hukukuna göre hükümetlerin ya da yönetimlerin değişmesi durumunun antlaşmaların bağlayıcılığına etkisi bulunmamaktadır.

Doğu Akdeniz'e kıyıdaş devletler, Doğu Akdeniz'in açık deniz kısımlarındaki doğal kaynaklarından yararlanabilmek amacıyla, deniz yetki alanlarını belirleme çabası içerisindeyler. Ancak yukarıda da bahsedildiği üzere, 1982 BMDHS gereğince, kıyıdaş devletlerin sorunsuzca MEB ilan edebilmeleri için önlerinde açık deniz alanının karşılıklı kıyılar arası en az 400 millik bir mesafede bulunması gereklidir (United Nations Convention on the Law of the Sea, 1982, Article 57). Doğu Akdeniz'in coğrafi konumuna bakıldığında, bölgede karşılıklı kıyılar arasında 400 millik bir mesafe bulunmamaktadır. Doğu Akdeniz'e kıyıdaş devletler tarafından ilan edilecek MEB alanları bölgedeki diğer devletlerin deniz yetki alanları ile çakışacak biçimdedir. Bu nedenle, Doğu Akdeniz'e kıyıdaş devletler deniz yetki alanlarının sınırlarını, karşılıklı yapacakları anlaşmalar ile belirlemeleri gereklidir. Doğu Akdeniz'in kendine özgü coğrafyası ve uluslararası hukuk teamülleri, bölgedeki sahilgar ülkelerin birlikte hareket etmelerinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, Türkiye, bölgede kıyıdaş yönetim/devletler tarafından yapılan karşılıklı MEB antlaşmalarına daima itiraz eden devlet konumunda bulunmak yerine, karşılıklı sınırlandırma antlaşmaları yapmaya hazır olduğunu beyan etmeli ve Doğu Akdeniz'de MEB ilan etmelidir (Yaycı, 2019, s. 64).

Doğu Akdeniz'de Türkiye'nin deniz yetki alanlarını antlaşmalar yolu ile belirleyememesinin ve bölgede kıyıdaş devletlerle yaşanan sorunların temelinde; Kıbrıs sorununun devam etmesi yatmaktadır. Kıbrıs konusu bu alanda temel sorun olarak değerlendirilmekte birlikte, Yunanistan ve GKRY'nin Doğu Akdeniz'de uyguladığı yayılmacı politikaları ve Türkiye ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin Doğu Akdeniz deniz yetki alanlarında ki haklarının oldubittiye getirilerek gasp edilmeye çalışılması yaşanan sorunları daha da arttırmaktadır.

Küresel bir güç olan ABD, Rusya ve Çin'e karşı Akdeniz'de etkin varlığını göstermekle birlikte, bölgeyi güvenlik politikaları çerçevesinde şekillendirmek gayreti içerisindeydir. ABD'nin bölgede deniz ticaretini kontrol etmek ve bölge ülkeleri üzerinde kontrol sağlamak amacıyla güvenlik faktörü bağlamında bölgesel politika geliştirdiği görülmektedir. ABD, Doğu Akdeniz'de ve Basra Körfezi'ndeki ulusal çıkarlarını korumak ve 6'ncı Filo gemilerine lojistik destek sağlamak amacıyla, 28 Mayıs 1969 tarihinden itibaren Girit Adası kuzey batısında Yunanistan Hava Kuvvetleri ve Deniz Kuvvetleri üsleri ile aynı bölgede "The U. S. Naval

Support Activity Souda Bay” adıyla ileri üs tesisi konuşlandırmıştır. ABD tarafından bölgede icra edilen, hava ve deniz harekâtlarına ilişkin destek bu üs üzerinden verilmektedir. ABD’nin Yunanistan ile 2019 tarihinde yaptığı “Karşılıklı Savunma ve İşbirliği Anlaşması” ile Yunanistan’ın Girit adasında bulunan Suda Askerî Üssü ile Larissa Havalimanı’nın modernize edilmesi, Stefanovikeio Hava Üssü’nün askerî tahkimat açısından güçlendirilmesi ve Dedeağaç Limanı’nın genişletilerek modern hale getirilmesi kararlaştırılmıştır. Bu çerçevede 2019’dan bugüne hem Suda hem Dedeağaç limanında ABD yatırımı ile üslerin genişletilmesi ve modernize edilmesine öncelik verilmiştir. Bu kapsamda, ABD Kasım 2021 tarihinde Yunanistan’ın Dedeağaç bölgesinde kurduğu üsse büyük bir sevkiyat yaparak yerleşmiştir. Bu üssün kurulmasındaki amaç; öncelikle Rusya ile yapılan küresel çaptaki mücadeledir. Bununla birlikte, Türkiye’nin, Doğu Akdeniz bölgesinde ABD’nin itirazlarına rağmen; Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile yapılan deniz alanları sınır antlaşması, Kıbrıs Adası’nın etrafında bazı ABD kökenli firmalarının da yer aldığı doğal kaynak arama faaliyetlerinin engellemelerde bulunması (Yücel Acer, 2020, SETA internet sitesi) ve ABD’nin Ege Denizi ile Doğu Akdeniz’i kontrol etme isteğidir.

ABD, 01 Eylül 2020 tarihinde GKRY’ye 33 yıl süresince uyguladığı silah ambargosunu kısmi olarak kaldırma kararı almıştır. Buna karşılık olarak GKRY ve ABD, Rus savaş gemilerinin GKRY limanlarını kullanamayacağı yönünde ve kara para aklama denetimleri için de ABD’yle birlikte çalışacakları konusunda anlaşmışlardır. Ayrıca ABD’nin, GKRY üzerindeki Rus etkisini azaltmaya yönelik politikası gereği, ABD “insani yardım” için adada acil müdahale gücü bulundurmamak istemektedir. Bu nedenle ABD, GKRY’den, İngiliz’lerin Agratur ve Dikelya üslerine benzer bir yapıda askerî üs talebinde bulunmuştur (Barış Doster, 19.02.2020, Cumhuriyet Gazetesi İnternet Sitesi).

İngiltere için Doğu Akdeniz, geçmişte olduğu kadar bugün ve gelecekte de çok büyük öneme sahiptir. 1869 yılında Süveyş Kanalı’nın açılmasıyla birlikte, dünya ticareti ağırlıklı olarak Akdeniz havzasına yönelmiş ve bu durum aynı zamanda Kıbrıs Adasının stratejik ve politik değer kazanmasına yol açmıştır. (Tamçelik, 2011, s.1513). İngiltere Akdeniz’de; Cebelitarık, Malta ve Kıbrıs hattı boyunca bir kontrol zinciri oluşturarak hem bölgedeki deniz trafiğini hem de Orta Doğu’yu kontrol altında tutmak istemektedir. Bu amaçla İngiltere Birinci Dünya Savaşı sonrasında Süveyş Kanalı’na da yerleşmiştir. Ancak 1956 yılında, Arap milliyetçiliğinin yükselmesi ve “Nâsır Hareketi”, İngiltere’nin Mısır’a savaş açmasına ve sonucunda İngiltere’nin Süveyş’ten çekilmesine neden olmuştur. İngilizler tarafından Kıbrıs, ilk kez askerî açıdan Mısır’a yapılan bu harekâta kullanılmış ancak İngilizler, adayı askerî harekâta uygun olarak teçhiz etmediklerinden, adada yer alan deniz ve hava üslerinden tam anlamıyla yararlanamamışlardır. (Tamçelik, 2011, s.1516). İngiltere’nin Süveyş’ten çekilmesi ile Doğu Akdeniz ve Ortadoğu’nun kontrolünü sağlayabilmesi için elinde sadece Kıbrıs’ta bulunan üsleri kalmıştır. Esasında İngiltere’nin, Kıbrıs’la ilgili olarak stratejik kaygılarının ve çıkarlarının olduğu bir gerçektir. Ancak İngiltere’nin, doğrudan Kıbrıs’la ilgilenmekten çok bölgedeki genel dengeye ve konjonktüre dikkat ettiği bilinmektedir. Bu yüzden İngiltere’nin, bölgedeki diğer devletlerin çıkarları ile zaman zaman ters düştüğü de olmuştur (Tamçelik, 2011, s. 1517).

Doğu Akdeniz, Fransa’nın da ilgi sahası içerisindedir. Nitekim askerî iş birliği kapsamında GKRY, Fransa ile 28 Şubat 2007 yılında savunma iş birliği antlaşması imzalamış ve bu antlaşma 2010 yılında yürürlüğe girmiştir (Şahin, 2019, s.37). Türkiye tarafından, 1960 Anlaşmalarına aykırı olarak Doğu Akdeniz’de istikrar ve güvenliği tehdit edecek, GKRY ile Fransa arasında bu şekilde bir antlaşma imzalanmasının, BM çerçevesindeki kapsamlı çözüm çabalarını da olumsuz yönde etkileyeceğine dikkat çekilmiş, Türkiye’nin hak ve çıkarlarını yakından ilgilendiren bu şekildeki girişimlerden sarfınazar edilmesi istenmiştir (Türk Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2020 a, 39 No’lu açıklama). Doğu Akdeniz’de keşfedilen hidrokarbon kaynaklarından tamamından yararlanmak isteyen GKRY, Türkiye’nin kıt’a sahanlığı ile MEB’i içerisinde yer alan bir kısım alanlar ile KKTC’nin bölgedeki haklarını da gasp ederek sözde deniz yetki alanını belirlemiştir, Türkiye tarafından, GKRY’nin bu hak ihlallerine rıza gösterilmeyeceğini açıklaması, GKRY’yi uluslararası arenada kendisine destek arama yoluna itmiştir. Bu çerçevede GKRY, Fransa ile 2007 yılında yaptığı antlaşmanın; başta enerji güvenliği olmak üzere birçok alanda genişletilerek güncellenmesini talep etmiştir. İki taraf arasında yaklaşık üç yıl süren görüşmeler sonunda, antlaşmanın güncellenmiş hâli Fransa ve GKRY tarafından 04 Nisan 2017’de Paris’te imzalanmıştır (Avrasya İncelemeleri Merkezi İnternet Sitesi, 2019). İki taraf arasında imzalanan bu antlaşma, Rum Milli Muhafız Ordusu askerlerinin Fransa’da eğitilmesi, askerî, teknik destek verilmesi ve daha da önemlisi Baf Hava Üssünün Fransa’nın kullanımına açılmasını

çermektedir. Fransa'nın, GKRY ile yaptığı askerî konulardaki işbirliği antlaşmaları ve faaliyetler Kıbrıs'ta barışı tehlikeye sokmakta ve Fransa'yı da, Adada barışı tehlikeye sokan devlet konumuna getirmektedir. Bununla birlikte, Rum Savunma Bakanı Savvas Angelidis ile Fransa Savunma Bakanı Florence Parly tarafından, 15 Mayıs 2019'da deniz üssü ve savunma işbirliği antlaşması da imzalanmıştır (CNNTÜRK İnternet sayfası, 2019). Bahse konu antlaşma ile GKRY kesimindeki Mari bölgesinde Evangelos Florakis deniz üssünün Fransa Deniz Kuvvetlerine ait birlikler tarafından kullanımı sağlanmıştır. Antlaşmaya göre; Fransız Donanması, Türk kıt'a sahanlığı ve MEB'i içerisinde yer alan ve GKRY tarafından ruhsatlandırılan sözde parsellerde yapılacak hidrokarbon araştırma faaliyetlerinin güvenliğini sağlayacak ve Türkiye tarafından yapılacak engellemeleri önleyecektir. Bu çerçevede 25 Ocak 2022 tarihinde, Güney Kıbrıs Rum Kesimi ile Fransa tarafından Larnaka'nın güney deniz bölgesinde "CYP/FRA-1/2022" kod isimli deniz işbirliği tatbikatı icra edilmiştir (Deniz Haber İnternet Sitesi, 2022).

Rusya'da Doğu Akdeniz'de, varlık göstermekte ve bölgede söz sahibi olmak amacıyla bölge ülkeleri ile ikili ilişkiler geliştirme çabası içerisinde. Bu çerçevede, Güney Kıbrıs ve Rusya arasındaki politik-askerî ilişkiler Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası çerçevesinde Sovyetler Birliğinin var olduğu zamana kadar gitmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, devamı niteliğinde olan Rusya Federasyonu ile GKRY arasındaki ilişkiler oldukça sıkı bir biçimde devam etmiştir. Ocak 1997'de GKRY'nin Rusya'dan S-300 füzeleri alması ve Baf kentine yerleştirme niyeti, ancak sonrasında söz konusu füzelerinin alımından vazgeçilmesi, bunun üzerine Yunanistan aracılığıyla Rus yapımı TOR M-1 füzelerinin satın alınması, Şubat 2015'de GKRY lideri Nikos Anastasiadis'in GKRY'de Rus askerî üssüne izin verebileceğini açıklaması ve aynı tarihte GKRY limanlarının Rus gemilerine açılması amacıyla iki ülke arasında bir protokolün imzalanması, Rusya ile GKRY'nin yakın İş birliğinde bulduklarını göstermektedir. Bununla birlikte, 2014 yılında Rusya, İsrail ve GKRY ittifakı oluşmuş ve müşterek çok uluslu askerî tatbikatlar düzenlen(mektedir)miştir. Bu çerçevede, GKRY tarafından tek yanlı ilan edilen sözde MEB'in 1, 2, 8 ve 9'uncu parsellerinde Nemesis 2021 kod adlı büyük bir tatbikat, Kasım 2021 tarihinde GKRY, Yunanistan, ABD, Fransa, İtalya, İngiltere, İsrail ve Mısır'ın katılımı ile icra edilmiştir (CNNTÜRK İnternet Sitesi, 2021).

Akdeniz politikasına yön veren ülkeler; ABD, İngiltere, Fransa, İtalya ve Türkiye olmasına rağmen, Arap Baharı sonrası Ortadoğu ve Suriye'deki gelişmeler, bölgede keşfedilen enerji rezervleri, Rusya'nın da bölgeye olan ilgisini pekiştirmiştir. Bununla birlikte Rusya, bölgedeki aktif politikaları sonucu, Suriye'de bulunan Tartus Deniz Üssü ile Lazkiye yakınlarında inşa ettiği Hmeymim Hava Üssünü tahkim etme imkânı bulmuş (İnat, Kriter Dergi İnternet Sitesi, 2019) ve bölgedeki askerî varlığını arttırarak Doğu Akdeniz'deki denkleme değiştirmiştir. Ancak, ABD son dönemdeki Yunanistan ile yapmış olduğu savunma andlaşmaları bağlamında yapmış olduğu hamleleri ile Rusya'nın, GKRY, Yunanistan ve Bölge üzerindeki etkisini azaltma çabası içerisinde. Bölgesel bir güç konumunda olan Rusya ise Sovyetlerden beri; Karadeniz'i, Akdeniz'in (Tiran Denizi, Azov Denizi ve Kuzey Afrika, Güney ve Güney Doğu Avrupa ile Orta doğu sahillerine uzanan) uzak köşesi olarak kabul etmektedir (Ulunian, 2003, 40). Bu nedenle Rusya, Akdeniz'e kıyısı olmasa bile bu alanı coğrafyasının bir parçası olarak görmekte bu nedenle Akdeniz'de sürekli olarak askerî güç bulundurarak bölgeyi kontrol etme gayreti içerisinde.

Akdeniz havzasına sahip olmaya çalışan bütün egemen güçler, dış politika araçlarını, istisnasız iki temel üzerine inşa etmişlerdir. Bunlardan birincisi kendi güvenliklerini sürdürmek ve ikincisi ise bölgedeki ticarî ilişkilerini artırarak korumaktır (Tamçelik, 2011, s. 1512). Doğu Akdeniz'e sahil dar olmayan aktörlerin, kendi stratejik hedef ve çıkarları doğrultusunda bölgede kalma nedenlerine tarihsel süreçten bakıldığında konu ülkeden ülkeye değişmekle birlikte, hepsinin ortak paydada Kıbrıs Adası ve bölgeyi kontrol etme niyetlerinde buluştukları görülmektedir. Kıbrıs Adası; Cebelitarık Boğazı'ndan itibaren, Orta Akdeniz'i, Ege Denizini, Türk Boğazlarını, Süveyş Kanalını, Babülmendeb Boğazını, Hürmüz Boğazı ile Hint Okyanusuna kadar uzanan bir bölgeyi ve bu bölge içerisinde yer alan dünyanın en fazla deniz ticaretinin yapıldığı deniz yollarını kontrol etmektedir.

Kıbrıs hemen hemen bütün hâkimiyet teorileri içerisinde yer almakta ve birçok stratejik hedefi de kontrol edebilecek bir mevkedir. Nitekim "Kıbrıs'ta konuşlandırılan bir hava radarı; İngiltere, Norveç, Kırgızistan, Kuzey Hindistan, Hint Okyanusu ve Orta ve Kuzey Afrika'ya kadar olan yaklaşık 3600 deniz mili üzerinde bir bölge kapsayabilmekte, bölgede uçuş yapan tüm hava vasıtalarının tespit edilebilmesini sağlamaktadır (Leigh

ve Vukovic, Research Gate İnternet Sitesi, 2011, 7). Ayrıca, Kıbrıs'ta konuşlandırılacak 1400 km'lik harekât yarıçapına sahip Eurofighter Typhoon EF 2000 savaş uçağı; Ege Denizi, Karadeniz, İran'ın batısı, Orta Doğu ile Kuzey Afrika'nın bir bölümüne rahatlıkla harekât icra edebilecek ve ayrıca, havada ikmal yapması durumunda harekât alanını daha da arttırarak, 2800 km'lik bir harekât yarıçaplı bir bölgeye kadar uzanabilecektir (Leigh ve Vukovic, Research Gate İnternet Sitesi, 2011, 7).

Doğu Akdeniz'de Enerji ve Bölge Ülkeleri Arasındaki Birliktelikler

Teknolojik gelişmelere bağlı olarak her alanda artan enerji ihtiyacı, ülkelerin enerji kaynaklarına sahip olmalarının önemini de artırmıştır. Bununla birlikte dünyada kullanılmakta olan enerjinin en önemli kısmını fosil yakıtları olarak adlandırdığımız petrol ve doğal gaz oluşturmaktadır. Bahse konu kaynakların dünya üzerindeki dağılım oranlarına bakıldığında, sınırlı alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum, enerji kaynaklarından yoksun ülkeleri, enerji kaynaklarına sahip olan diğer ülkelere bağımlı hale getirmektedir. Bu çerçevede, söz konusu kaynakların işletilmesi ve ihtiyaç sahibi ülkelere sürekli ve kesintiye uğramadan güvenli bir şekilde aktarılması büyük önem arz etmektedir. Dünya genelinde çatışmaların ve istikrarsızlıkların genelde enerji kaynaklarının bulunduğu alanlarda görülmesinin temel nedeni de bu kaynakların paylaşım sorunudur. Ekonomik ve sosyal alanda gelişme yakalayan ve bu seviyelerini koruma gayretinde olan ülkelerin en temel gereksinimlerinden biri olan enerji, dünyada ki diğer ülkeler için de hayati öneme sahiptir. Ülkeler enerji ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla, egemenlikleri altında bulunan kara ve deniz alanlarında hidrokarbon kaynakları başta olmak üzere yenilenebilir enerji kaynakları dâhil her türlü enerji kaynağını tespit ederek kullanmak gayreti içerisindeyler. Günümüzde, teknolojik gelişmelerin katkısı ile hem karalarda hem de deniz tabanının çok derinlerinde bulunan hidrokarbon yatakları tespit edilerek işletilebilmektedir.

Karalar üzerinde bulunan hidrokarbon yataklarının da hemen hemen çoğunun azalması veya tükenmesi nedeniyle, ülkeler enerji taleplerini karşılamak için daha önce araştırılmayan derin deniz alanlarına doğru yönelmeye başlamışlardır. Denizde ilk petrol platformu, 1937 yılında ABD'nin Louisiana eyaletinde sahilden 1 deniz mili uzaklıkta kurulmuş ve o günün teknolojisi ile 4.24 m (14 feet) derinlikten petrol çıkarılmaya başlanmıştır (Diane Austin ve diğerleri, 2004, 9). Bugün ise deniz seviyesinden 2500 metre derinliklerdeki hidrokarbon yatakları tespit edilerek çıkarılabilmektedir (Offshore Energy İnternet Sitesi, 2010). 21'inci yüzyılın başlarına doğru, Doğu Akdeniz'de keşfedilmeye başlanan hidrokarbon kaynaklarının tespiti ile bölgede, enerjinin hâkimiyeti için mücadele dönemi de başlamıştır. Doğu Akdeniz'e kıyıdaş ülkeler, bölgede keşfedilen zengin hidrokarbon yataklarından pay almak amacıyla, deniz yetki alanları olarak ileri sürdükleri kıt'a sahanlığı ve MEB üzerinde ilan ettikleri parsellerde hak iddia etmeye başlamışlardır.

Bu kapsamda; Yunanistan, Ege Denizinde deniz yetki alanları sınırlarının belirlenmesinde savunduğu, Yunanistan'a ait adalar ile Anadolu yarım adası arasındaki ortay hat esasına dayanan savını, Doğu Akdeniz'de kıt'a sahanlığı ve MEB'nin sınırlarının belirlenmesi esnasında da tekrarlamaktadır. Yunanistan, Doğu Akdeniz'de bulunan adaları; Girit, Çoban, Kerpe, Rodos ve Meis'i bir bütün olarak ele almakta ve bir arşipel devlet gibi davranmaktadır. Yunanistan, Türkiye ve diğer bölge ülkeleri arasında yer alan deniz alanlarının belirlenmesinde, egemenliği altındaki adaları baz alarak ortay (her iki tarafın kıyılarından eşit uzaklıkta) hatlar metodu ile sınırların belirlenmesini talep etmektedir. Yunanistan, örf ve adet hukuku düzenlemelerinden "Hakkaniyet İlkesini", "Sahilleri Bitişik veya Karşı Karşıya Bulunan Devletler Arasında Kıt'a Sahanlığının Sınırlandırılması" hususunu düzenleyen 1982 BMDHS'nin 83'üncü maddesinde belirtilen hususlar ile ülkelerin deniz yetki alanlarını belirlenmesi konusundaki anlaşmazlıkların çözümünde uluslararası mahkeme kararlarında belirtilen hususları¹ dikkate almadan, Anadolu'ya yakın konumda bulunan Meis Adası gibi coğrafi oluşumları kullanarak (Ege Denizi'nde olduğu gibi) Akdeniz'de de, deniz yetki alanlarını sınırlandırmaya çalışmaktadır. Yunanistan, Şekil 3'de gösterilen ve Sevilla Üniversitesi tarafından hazırlandığı söylenen sözde haritayı göstererek bölgedeki deniz sınırlarını belirlediğini savunmaktadır. 1982 BMDHS'ne taraf olan Yunanistan'a göre, bölgedeki coğrafi özellikler ve diğer devletlerin hakları göz ardı edilerek her hâlükârda adalarının da kıt'a sahanlıkları ve MEB'nin olduğunu savunarak, Doğu Akdeniz'de ki deniz yetki alanları

¹ Uluslararası Mahkeme kararlarında yer alan ve Yunanistan ile yaşadığımız deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda benzerlik gösteren bazı durumlar şöyle sıralanabilir: Kapalı ve yarı kapalı denizlerdeki durumlar, adaların büyüklük ve coğrafi konumlarına göre değerlendirilmesi ve ters tarafta bulunan adalar ve bunların kıtasal kıyılara sahip devletlerin açık denizlere çıkışını engellemesi.

üzerinde sadece Türkiye'nin değil andlaşmalarda bulunduğu diğer devletlerin de haklarını gasp etmeye çalışmaktadır.

Şekil 3: Seville Haritası ve Yunanistan'ın ve GKRY'nin Sözde Deniz Alanları

(09 Haziran 2010 tarihinde “Paylaşılmalı Zenginlik Denizler” konulu panelde Prof. Dr. Sertaç Hami BAŞEREN tarafından sunulan tebliğden alınmıştır).

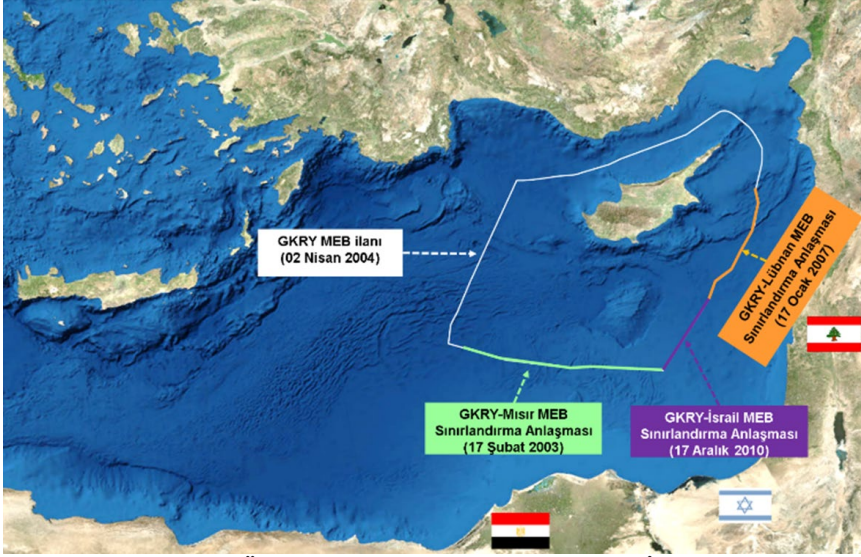
Yunanistan, Akdeniz Havzasında deniz yetki alanlarını belirlemek için; GKRY, Mısır ve Libya'daki resmi yönetime muhalif ulusal tanınırlığı bulunmayan Tobruk merkezli Temsilciler Meclisi ile müzakereler yapmaktadır. Bu çerçevede, Yunanistan ile Mısır 06 Ağustos 2020 tarihinde, Türkiye'nin Doğu Akdeniz'de ki deniz alanlarını da doğrudan ilgilendiren bir anlaşma imzalayarak karşılıklı MEB sınırlarını belirlemişlerdir (Acer, 2020, s.14). Yunanistan, Mısır ile yaptığı MEB anlaşması ile adalara da ana karalar kadar deniz yetki alanı tanınması gerekli olduğu tezi ile ters düşmüş, Girit ve Rodos adaları için öngördüğü MEB alanından vazgeçmiş görünmektedir. Ayrıca, Yunanistan-Mısır anlaşması ile sınırlandırılan sözde deniz alanı, Türkiye'nin 27 Kasım 2019 tarihinde Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti ile yapmış olduğu antlaşmayla sınırları belirlenen ve BM'ye de bildirilen Türkiye'ye ait deniz yetki alanları içerisinde kalmaktadır. Bu nedenle, Yunanistan ve Mısır arasında yapılan MEB anlaşmasının tanınmadığı ve Türkiye için yok hükmünde olduğu Türk Dış İşleri Bakanlığı tarafından da resmi bir şekilde duyurulmuştur (Türk Dış İşleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2020 b, 165 No'lu açıklama). Yunanistan bu aşamadan sonra GKRY ile deniz yetki alanlarını sınırlandırmak amacıyla uygun zamanı beklemektedir.

Doğu Akdeniz'de, deniz yetki alanlarını sınırlandırma konusunda girişimlerde bulunan diğer aktör, bölgede doğal gaz arama sürecini 1998 yılında başlatan GKRY'dir (Karagöl ve Özdemir, 2017, s. 17). KKTC' de yaşayan Kıbrıs Türk Halkının ve Türkiye'nin Doğu Akdeniz'deki haklarını görmezden gelen GKRY, izlediği politikalar çerçevesinde, Türkiye ile KKTC'nin yaptığı tüm itirazlara rağmen ve 1960 tarihli Kıbrıs Kurucu Anlaşmasına aykırı bir şekilde, sözde MEB'ni Doğu Akdeniz'de ilan etmiştir. Bu çerçevede GKRY; 17 Şubat 2003 tarihinde Mısır ile MEB sınırlandırma antlaşması imzalamış, 7 Mart 2004 tarihinde her iki devlet tarafından bu andlaşma onaylanmış ve BM'ye sınırlar deklere edilmiştir (Birleşmiş Milletler İnternet Sitesi, 2004 a). GKRY, kurucu antlaşmalara aykırı olarak Kıbrıs'ı tek başına temsil ediyormuşçasına, “Kıbrıs Cumhuriyeti” adına karasularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren kıt'a sahanlığı ile MEB sınırlarının belirlenmesi hususunda bir yasa çıkarmış 2 Nisan 2004 tarihinde ve BM'e deklere etmiştir (Birleşmiş Milletler İnternet Sitesi, 2004 b). GKRY, 21 Mart 2003 tarihinden itibaren geçerli olacağını bildirdiği bahse konu yasada; MEB sınır koordinatlarının başka bir devletin MEB sınırları ile çakışması durumunda, sınırlandırmanın antlaşma ile yapılmasını, antlaşma sağlanmadığı takdirde eşit uzaklık veya ortay hattın esas alınmasını belirtmektedir.

GKRY, 17 Ocak 2007 tarihinde de Lübnan ile MEB sınırını çizen bir antlaşma imzalamıştır. Ancak bahse konu antlaşma Lübnan Meclisi tarafından onaylanmamıştır. Fakat Lübnan Meclisi tarafından, 17 Ağustos 2010 tarihinde denizde petrol ve doğalgaz rezervlerinin araştırılması hakkında bir kanunu onaylamış ve 9 Kasım 2010 tarihinde deniz yetki alanları sınırlarını belirten bir bildirim de BM Genel Sekreterine sunmuştur

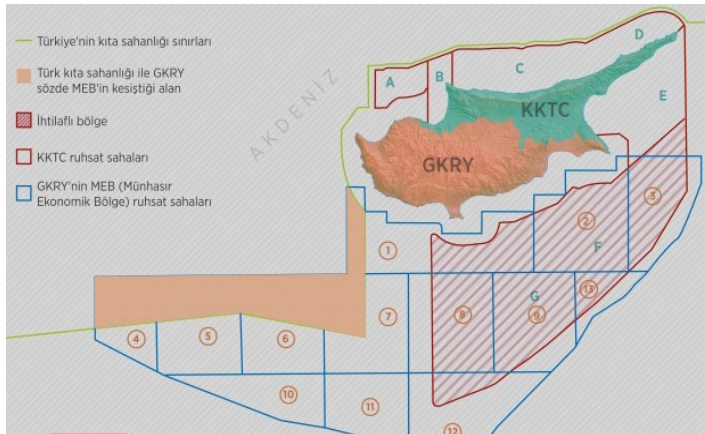
(Birleşmiş Milletler İnternet Sitesi, 2010 a). Bu bildirimle 2007 tarihinde GKRY ile imzalanan MEB sınırlandırma antlaşmasının Lübnan Meclisi'nde onaylanıp onaylanmamasının artık önemsiz bir hale geldiğini söylemek mümkündür (Yaycı, 2020, s.74).

GKRY, 17 Aralık 2010 yılında İsrail ile MEB adlaşması yaparak İsrail-GKRY sözde MEB sınırlarını belirlemiştir. Bahse konu antlaşma 25 Şubat 2011 tarihinde her iki devlet tarafından onaylanmıştır (Birleşmiş Milletler İnternet Sitesi, 2010 b).

Şekil 4. GKRY'nin Bölge Ülkeleri ile Yaptığı Antlaşmalarına İstinaden MEB Sınırları

GKRY, KKTC'yi ve KKTC'de yaşayan Türk halkının bölge üzerindeki hak ve çıkarlarını görmezden gelip, uluslararası kurucu antlaşmalara aykırı bir şekilde kendisini Kıbrıs'ın egemen tek ülkesi olarak görmektedir. GKRY, Kıbrıs Cumhuriyeti adına, Kıbrıs'ın çevresinde yer alan deniz alanlarında kıt'a sahanlığı ve MEB sınır koordinat noktalarını belirlediğini ve 06 Mayıs 2019 tarihinde ve GKRY Resmi Gazetesinde yayınladığını, Birleşmiş Milletlere deklare etmiş ve bu sınırlara ilişkin olarak hazırlanan, harita ile ortay hat esasına göre belirlenen coğrafi koordinatları da BM Genel Sekreterine sunmuştur (Birleşmiş Milletler Resmi İnternet Sitesi, 2019). GKRY, 26 Ocak 2007 tarihinde kabul ettiği yasa ile hak iddia ettiği Şekil 4'de gösterilen sözde MEB'i içerisinde, Türkiye'nin Kıt'a Sahanlığı ile çakışacak (1, 4, 5, 6 ve 7 nu.lu parseller) biçimde 13 adet sözde petrol arama ruhsat sahası belirlemiş, müteakiben bu sahalarda; Mayıs 2007, Aralık 2012, Mart 2017 tarihlerinde 3 tur ruhsat ihalesi yapmıştır (Yaycı, 2019, s.18).

Şekil 5. Türkiye'nin Kıt'a Sahanlığı ile Muhtemel MEB Sınırları ve GKRY Sözde Petrol, Doğal Gaz Arama Sahaları (TRT Haber İnternet Sitesi, 2019).

GKRY, KKTC'nin haklarını gasp ederek, Kıbrıs'ı çevreleyen denizlerde yaptığı hidrokarbon rezervlerinin araştırılmasında, 2011 yılında Limasol Limanı'na yaklaşık 160 kilometre mesafede, Afrodit Sahası olarak adlandırılan bölgede 198 milyar m³ doğal gaz rezervi keşfetmiştir (Delek Drilling Web Sitesi, 2021). GKRY'nin sözde MEB'de tespit ettiği Afrodit sahasındaki doğal gazın; Noble (ABD); Delek (İsrail), East Gas (Mısır) enerji şirketlerince çıkarılması, boru hattı ile Mısır'a taşınarak talebe sunulması için GKRY ve Mısır arasında yapılan antlaşma 19 Eylül 2018 tarihinde imzalanmıştır (Dünya Gazetesi İnternet Sitesi, 2018). Kıbrıs Adasında tek egemen devlet olma niyetinde olan GKRY tarafından MEB ilan ettiği ve parsellediği bölgelerde, 1960 Kıbrıs kurucu andlaşmasına göre KKTC'nin de kullanma ve araştırma yapma hakkı vardır. GKRY bölgeden elde edilen gazın Avrupa'ya ulaştırılmasına yönelik olarak AB, İsrail ve Yunanistan ile ortak EastMED'i gerçekleştirmeye çalışmaktadır. Bu kapsamda, İsrail, Yunanistan ve GKRY arasında 2 Ocak 2020 tarihinde imzalanan anlaşmayla Kıbrıs, Yunanistan ve İtalya'yı birbirine bağlayan boru hattı projesinin inşa edilmesi için mutabakata varılmıştır. Avrupa'nın doğal gaz temininde Rusya'ya bağımlı kalmayacağı bir alternatif çözüm olarak değerlendirilen bahse konu proje üç parçadan oluşmaktadır; Levant bölgesindeki gaz sahalarını Kıbrıs'a bağlayan 200 kilometre uzunluğundaki açık deniz boru hattı, Kıbrıs ve Girit'i bağlayan 700 kilometrelik açık deniz boru hattı, Girit ve Yunanistan ana kıt'asını bağlayan 400 kilometre uzunluğundaki boru hattıdır. Bu projenin; yaklaşık olarak 6 milyar dolar civarında yüksek bir maliyette olması, çıkarılacak gazın ise projenin maliyetini karşılayabilecek bir oranda olmaması, güzergâh olarak bir kısmının Türkiye'nin kıt'a sahanlığından geçmesi, mali ve hukuki engelleri beraberinde getirmekte ve pek uygulanabilir bir proje olarak görülmemektedir.

AB'nin Rus doğalgazına bağımlılığı, Rusya'nın da bu bağımlılığı bir silah olarak kullanabileceği varsayımından hareketle ABD, Doğu Akdeniz gazının EastMed projesi ile taşınmasını, Rusya-AB ilişkileri bakımından oldukça önemsiyordu. Ayrıca Doğu Akdeniz gazı üzerinden geliştirilecek yeni iş birliklerinin bölge ülkelerinin sınırlı olan ikili ilişkilerini genişletmesine yardımcı olacağını da varsaymaktaydı. Bununla birlikte ABD'nin, Doğu Akdeniz meselesine bu denli dâhil olmasının önemli bir nedenin de Türkiye'nin Rusya'dan S-400 alımından duyduğu rahatsızlık olduğunu belirtmek gerekir. Bu nedenle ABD, Doğu Akdeniz'de Türkiye karşıtı bir politika izleyerek bir nevi cezalandırma stratejisi izlemekteydi. Ancak, Ocak 2022 ayı içerisinde bahse konu projeyi destekleyen ABD, ekonomik uygulanabilirliğinin olmaması ve çevreye olabilecek etkileri gerekçe gösterilerek EastMed Projesinden; desteğini çektiğini açıklamıştır (Reuters Haber İnternet Sitesi, 2022). Bunun üzerine Exxon Mobil, Fransız Total ve Yunan Hellenic Petroleum şirketlerinin oluşturduğu konsorsiyumun da Girit adasının batısı ve güney batısında, enerji rezervleri için gerçekleştirecekleri sismik araştırmayı süresiz dondurma kararı almışlardır (Anadolu Ajansı İnternet Sitesi, 2022). ABD'nin EastMed projesinden desteğini çekmesindeki en önemli nedenin, Türkiye'nin artan bölgesel askerî üstünlüğü ve buna eşlik eden caydırıcılığı olduğu açıktır (İsmail Şahin, Anadolu Ajansı İnternet Sitesi, 2022).

Hâlihazırda Kıbrıs'ta, Kıbrıs'ı hukuken ve fiilen bir bütün olarak her iki toplumu temsil etme yetkisinde bir oluşum bulunmamaktadır. 1960 tarihli Kıbrıs kurucu andlaşmaları gereği, Kıbrıs'ı bir bütün olarak ele aldığımızda Ada'nın deniz alanlarında KKTC'nin de hak ve yetkileri bulunmaktadır. Bu açıdan konuya bakıldığında GKRY'nin, Kıbrıs'ın tamamını temsil etmemesi nedeniyle, Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarının belirlenmesi ile ilgili yapmış olduğu anlaşmalar ve çıkardığı yasaların da bir hükmünün bulunmadığını belirtmek gereklidir. Bu nedenle GKRY'nin bölgede icra ettiği/etmekte olduğu faaliyetlerin uluslararası hukuk ve kurucu antlaşmalara uygun olmadığı görülmektedir. Bu kapsamda, Kıbrıs'ta her iki toplumun katılacağı kapsamlı bir çözüm sürecinin tamamlanması sonrasında, Kıbrıs çevresinde bulunan bahse konu hidrokarbon zenginliklerinin çıkartılması faaliyetlerinin, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin de hak ve menfaatleri çerçevesinde yapılmasının mümkün olduğu değerlendirilmektedir.

Doğu Akdeniz havzasında petrol ve doğal gaz arama çalışmalarında bulunan diğer bir devlet İsrail'dir. İsrail, kendi MEB içerisinde yürüttüğü hidrokarbon arama çalışmalarında, ilk doğal gaz yatağını 1999 yılında Ashkelon açıklarındaki Noa sahasında tespit etmiştir. 2000 yılında ise ABD'li Noble Energy tarafından, 42 milyar m³'lük Mari-B adlı doğalgaz sahası, ardından 2009 yılında 318 milyar m³ doğalgaz rezervine sahip

Tamar sahası, 2010 yılında 605 milyar m³'lük Leviathan sahası keşfedilmiştir. İsrail'in MEB'i içerisinde bu sahalar haricinde de keşfedilmiş hidrokarbon yatakları vardır. Ancak bahse konu sahalarda mevcut rezerv miktarı düşük seviyededir. İsrail'e ait söz konusu sahalarda ile bölgedeki diğer ülkelere ait saha ve rezerv miktarları Tablo 1'de gösterilmiştir.

Ülkeler	Tespit Tarihi	Sahanın İsmi	Rezerv Miktarı (Milyar M ³)
İsrail	1999	Noa	1.1
	2000	Mari-B	42
	2009	Dalit	14.2
	2009	Tamar	283
	2010	Leviathan	509
	2011	Dolphin	2.3
	2012	Shimshon	8.4
	2012	Tanin	33.9
	2013	Karish	50.9
GKRY	2011	Afrodith	198
Mısır	2015	Zhor	850
	2015	AToll	42.5
Filistin	2000	Gaza Marine	28.3

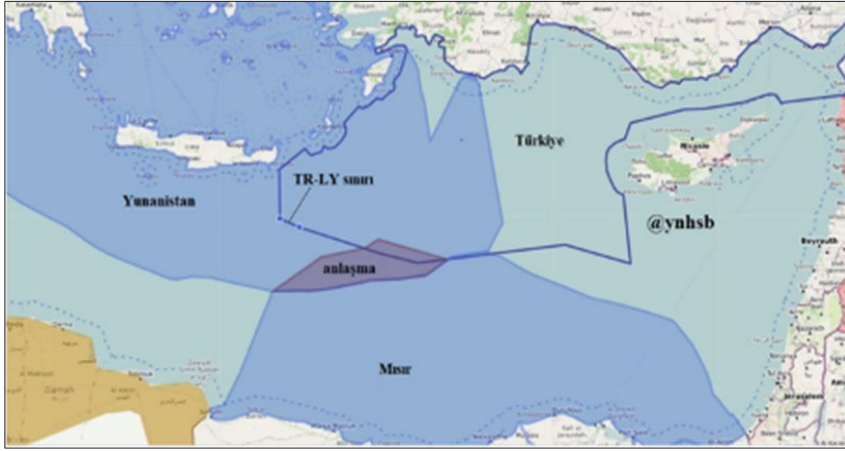
Tablo 1. Doğu Akdeniz'de Tespit Edilen Doğalgaz Sahaları ve Rezerv Miktarları
(Önder ve Akıncı, Nisan 2019).

Bölgedeki diğer aktörlerden Mısır'ın 1970'li yıllarda Nil Delta Havzası'nda keşfettiği doğal gaz rezervleri kendi iç piyasasındaki talebi karşılamaktadır. Mısır, Ağustos 2015 yılında Akdeniz'in en büyük doğalgaz yatağı olduğu varsayılan Zhor sahasında 850 milyar m³'lük bir rezervin keşfini gerçekleştirdiğini açıklamıştır (Karagöl ve Özdemir, 2017, s. 33). Mısır'ın yaklaşık 15 yıllık enerji ihtiyacını karşılayabilecek kapasitede olduğu tahmin edilen Zhor sahasında yer alan rezervin, bölgedeki Afrodit, Tamar ve Leviathan sahalarının toplam kapasitelerine eşit miktarda olması, Mısır'ın 2013 yılında bıraktığı gaz ihracatçısı ülke profilini yeniden kazanabileceğini açıkça göstermektedir (Telci, 2016, s. 64). Türkiye ile Mısır arasında ilişkiler, 2013 yılından itibaren maslahatgüzar seviyesinde sürdürülmekte ve iki ülke arasında gergin bir siyasi politika izlenmektedir. Bu gergin politika Doğu Akdeniz'de yaşanan hidrokarbon zenginlikler ile deniz yetki alanlarının paylaşımı sorunlarında da yerini korumuştur. Mısır, Doğu Akdeniz politikasında Yunanistan ve GKRY'nin yanında yer alarak Türkiye karşıtı bir politika izlemiştir. Mısır, 17 Şubat 2003 tarihinde GKRY ve 06 Ağustos 2020 tarihinde Yunanistan ile MEB sınırlandırma antlaşmaları imzalamıştır. Ancak Mısır, Yunanistan ile 06 Ağustos 2020 tarihinde imzaladığı andlaşmayı Mısır Meclisi'nden geçirmemiştir.

Bahse konu antlaşma ile belirlenen Mısır-Yunanistan sözde MEB sınırının Kuzey tarafında yer alan belli bir kesim, Türkiye'nin BM'e deklere ettiği Türk kıt'a sahanlığı içerisinde kalmakta ve Türkiye tarafından tanınmamaktadır. Devletler arasında deniz alanlarının sınırlandırılması yapılırken, uluslararası deniz hukuku gereği ana karaların esas alınması usuldendir. Bu nedenle, Mısır deniz yetki alanlarını belirlerken karşı kıyıda yer alan Türkiye'yi muhatap alması gerekirdi. Bu bağlamda Mısır'ın MEB'ini belirlemesi hususunda, GKRY

ve Yunanistan ile yaptığı anlaşmaları Şekil 6' da görüleceği üzere Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip Türkiye ile ortay hat ilkesine uygun olarak yapsaydı daha fazla bir alanda (yaklaşık olarak 11.500 km²) hak sahibi olacaktı.

2013 tarihinden beri Türkiye-Mısır ilişkilerinde yaşanan gerginlik yakın zamanda Türkiye ve Mısır'ın attığı adımlarla başlayan ilişkilerdeki normalleşme çabaları çerçevesinde yumuşamaya başlamıştır. 05 Mayıs 2021 tarihinde Türkiye'den, Dışişleri Bakan Yardımcısı seviyesinde bir heyet görüşmelerde bulunmak üzere Mısır'ın başkenti Kahire'ye gitmiştir. Mısır'la 2013'ten bu yana yaşanan gerilimi sona erdirmek üzere atılan bu ilk adım, Doğu Akdeniz'deki enerji işbirlikleri için de dönüm noktası olabilecek bir adım niteliğinde de değerlendirilebilir.

Şekil 6. Türk Kıta'sa Sahanlığı, Türkiye-Libya Deniz Sınırı ve Yunanistan-Mısır Sözde MEB Sınırı

(Bahçeşehir Üniversitesi İnternet Sayfası, 2021).

Levant bölgesinde yer alan bir diğer ülke olan Lübnan, 2004 yılında MEB'i içerisindeki hidrokarbon potansiyelini belirlemek amacıyla bir jeofizik ve jeolojik çalışma gerçekleştirmiştir. Yapılan çalışmanın amacı; potansiyel kaynak alanlarının saptanması, hidrokarbon çıkarılması ve üretim zamanlamasının hesaplanmasıdır. Ancak yapılan çalışmalar sonucunda bölgede herhangi bir hidrokarbon yatağı tespit edilememiştir (Karagöl ve Özdemir, 2017, s.39). Siyasi, bürokratik ve ekonomik nedenlerden ötürü kesintiye uğrayan çalışmalar, 2012 yılında Norveçli enerji şirketi Spectrum tarafından yeniden başlatılmış ve Lübnan Hükümeti, Lübnan kıyılarından uzakta bulunan sahalarında yaklaşık 719 milyar m³ doğalgaz bulunduğunu tahmin ettiklerini açıklamıştır (Karagöl ve Özdemir, 2017, s.39). Lübnan MEB'nin sınırlarını belirlerken ve Lübnan-İsrail sınırına oldukça yakın olan Karish sahası üzerinde, güney yan sınır komşusu İsrail ile sorunlar yaşanmıştır. Söz konusu bölgenin doğalgaz rezervine sahip olması sebebiyle, Lübnan ile İsrail arasında yan sınırın belirlenmesi hususunda henüz bir antlaşmaya gidilememiştir. İsrail Bakanlar Kurulu'nun BM'nin değerlendirmesine sunmak üzere hazırladığı haritada gösterilen sınırlar ile Lübnan tarafından ilan edilen MEB'in yaklaşık 9 km.'lik kesimde çakışması, bu gerginliğin temel nedenini oluşturmaktadır (Yaycı, 2020, s.74-75).

Aynı kıyı şeridinde bulunan devletlerden biri olan Filistin'de, Doğu Akdeniz'deki haklarından yararlanmak amacıyla, 1999 yılında MEB'i içerisinde bulunan alanı parselleyerek ruhsatlandırmıştır. Yapılan araştırmalar sonrası Gazze sahillerinden 20 deniz mili açıktaki, Gaza Marine olarak adlandırılan sahada yaklaşık olarak 1 trilyon kübik feet (TCF) (yaklaşık olarak 28.3 milyar m³ doğalgaz rezervi tespit edilmiştir (Massader Company İnternet Sitesi, 2021). Filistin'de şu an için siyasi bağımsızlığını kazanmış bir otoritenin bulunmaması ve İsrail tarafından yapılan ambargo uygulamaları nedeniyle, Gaza Marine sahasında tespit edilen mevcut doğalgaz rezervleri işletilememektedir.

Yukarıda belirtilen işbirlikleri yanında Yunanistan-GKRY-Mısır, Yunanistan-GKRY-İsrail, Yunanistan-GKRY-Lübnan, Yunanistan-GKRY-Ürdün, Yunanistan-GKRY-Filistin üçlü zirveleri yapılmıştır. Bu üçlü zirveler sonunda yayımlanan ortak sonuç bildirgelerinde; Yunanistan ve GKRY'nin tezlerini destekleyici ifadelere yer verilmiş, Türkiye aleyhine Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarında hukuk dışı faaliyetlerine son vermesi, eğitim/kültür/turizm/enerji/ticaret ve askerî alanlarda iş birlikleri ve stratejik ortaklıklar geliştirilmesi gibi hususlara yer verilmiştir. Bu birliktelikler aynı zamanda söz konusu ülkelerin stratejik bir plan dahilinde uyumlu bir siyaset izlemelerini sağlamıştır. Ayrıca bu uyum dâhilinde; Yunanistan-İsrail, Yunanistan-Mısır, GKRY-İsrail ve GKRY-Mısır arasında savunma ve güvenlik işbirliği antlaşmaları akdedilerek ortak askerî tatbikatlar yapılmaya başlanmıştır (Yaycı, 2020, s.36). Türkiye ise bu birlikteliklere; politik düzeyin yanı sıra, ekonomik düzeyde Doğu Akdeniz'de sondaj faaliyetleri başlatmış, askerî düzeyde Ege Denizi başta olmak üzere mutad donanma faaliyetlerine ek olarak, 27 Şubat-5 Mart 2019 tarihleri arasında tüm denizlerde eş zamanlı "Mavi Vatan-2019 Tatbikatı"nı gerçekleştirerek yanıt verilmiştir (Yeşiltaş M ve Pirinççi F. 2020, s.114).

Doğu Akdeniz'e kıyıdaş bölge ülkeleri arasında, Doğu Akdeniz'in paylaşılması sorunu 2003 yılında GKRY'nin girişimleri ile büyüyerek bugün için hemen hemen içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Türkiye, Doğu Akdeniz'de deniz yetki alanlarını sınırlandırma konusunda, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ile 21 Eylül 2011 tarihinde kıta sahanlığı sınırlandırma antlaşması haricinde diğer bölge ülkeleri ile deniz yetki alanları hususunda bir antlaşma yapmamıştır. Ancak Türkiye 32°16'18'' D Boylamı Batısı ile 33°40' K enlemi Kuzeyi arasında kalan bölgenin Türk kıt'a sahanlığı olduğunu, bu nedenle söz konusu bölgede uluslararası hukuktan doğan hak ve menfaatleri bulunduğunu her platformda dile getirmektedir.

Doğu Akdeniz'de Güvenlik ve Alınan Önlemler

Akdeniz, dünya denizlerinin çok küçük bir bölümünü oluşturmasına rağmen, dünya deniz ticaretinin %20'si Akdeniz üzerinden yapılmaktadır (Mediterranean Quality Status Report, 2017). Ayrıca, silah ve askerî maksatla kullanılacak diğer malzeme akışının kontrol altında bulundurulması, kitle imha silahları ve benzer materyalin yayılımının önlenmesinin askerî anlamda önemi, bu havzada kendini daha çok hissettirmektedir (Yaycı, 2020, s.26). Bu çerçevede, Akdeniz'de güvenliğin sağlanmasına yönelik olarak alınan önlemler ilk defa NATO'nun 11 Eylül 2001 tarihinde uluslararası terörizmle mücadele kararlılığının gösterilmesi kapsamında, Washington Antlaşması'nın 5'inci maddesine göre 24 Ekim 2001 tarihinde Akdeniz'de başlatılan NATO Etkin Çaba Harekâtı (Operation Active Endeavour (OAE)) ile olmuştur (NATO Resmi Web Sitesi, 2016).

18 Şubat 2003 tarihi itibarı ile söz konusu harekâta destek veren NATO savaş gemilerine, Cebelitarık boğazından geçen sivil ticaret gemilerine eşlik edilmesi görevi ilave edilmiştir. Mart 2004 tarihinden itibaren, bahse konu harekât tüm Akdeniz'i kapsayacak şekilde genişletilmiş ve NATO üyesi olmayan ülkeler de (Rusya Federasyonu-2004, Ukrayna-2005, İsrail-2006, Gürcistan ve Fas-2008) bu tarihten itibaren yapılan harekâta destek vermişlerdir; 2006 yılında Rusya Federasyonu ilk gemisini NATO Etkin Çaba Harekâtında görevlendirmiştir. Harekât; 2009 yılında platform tabanlı harekâttan network tabanlı bir harekâta evrilmiş ve Ekim 2016 tarihinde NATO Etkin Çaba Harekâtı, Deniz Muhafızı Harekâtı ((Sea Guardian) (DMH)) adını almıştır (NATO Resmi Web Sitesi, 2016). Deniz Muhafızı Harekâtı, harekât sahası tüm Akdeniz olup, ilgi sahası içerisinde Karadeniz, Kızıldeniz, Kuzey Afrika ülkeleri ile Somali ve Yemen bölgeleri de yer almaktadır. Deniz Muhafızı Harekâtı içerisinde 7 adet Deniz Güvenlik Harekâtı görevi belirlenmiştir. Bu görevlerden denizde durumsal farkındalık, denizde terörizmle mücadelenin desteklenmesi, bölgesel deniz güvenlik kapasitesinin geliştirilmesine katkı sağlanması görevleri daimi görev olarak belirlenmişken, geri kalan 4 adedi (KİS yayılmasının önlenmesi, kritik alt yapıların korunması, seyir serbestisinin desteklenmesi, denizde denetim harekâtı) ihtiyaç duyulduğunda NATO'nun siyasi bacağı olan Kuzey Atlantik Konseyi (NAC) kararı ile yürürlüğe girmesi planlanmıştır.

Bununla birlikte, Doğu Akdeniz'de Ceyhan terminali çıkışlı deniz yolu petrol hattının güvenliğinin sağlanması, bölgedeki muhtemel risk ve tehditlere (insan/uyuşturucu/silah kaçakçılığı, kitle imha silahlarının yayılması faaliyetleri ve terörizm bağlantılı diğer yasadışı faaliyetler) karşı caydırıcılık ve bölgede NATO'nun icra ettiği deniz güvenliğine desteklemek ve katkı sağlamak amacıyla, 1 Nisan 2006 tarihinde Türkiye tarafından Akdeniz Kalkanı Harekâtı başlatılmıştır. GKRY'nin sözde MEB'indeki devam eden arama ve sondaj faaliyetleri,

Yunanistan'ın öncülüğünde Yunanistan, GKRY ve Mısır arasında son dönemde giderek artan deniz yetki alanlarına yönelik iş birliği gayretleri, Suriye'deki istikrarsız ortamdan kaynaklanan kriz, bölge dışı aktörlerin Doğu Akdeniz'deki artan faaliyetleri nedeniyle Akdeniz Kalkanı Harekatı'nın amacı ve kapsamı genişletilmiştir (Deniz Kuvvetleri Komutanlığı İnternet Sitesi, 2022). Ayrıca Türkiye; ittifak yükümlülüklerinin yerine getirilmesi, Akdeniz'de deniz güvenliğine katkı sağlanması, NATO nezdinde milli menfaatlerin korunması ve Türkiye'nin NATO'daki görünürlüğünün artırılması maksadıyla NATO'nun Akdeniz'de veya NAC onayı ile genişleyebilecek harekât alanlarında Deniz Kuvvetlerinin unsurlarıyla Deniz Muhafızı Harekâtına destek sağlamaktadır.

Sonuç

Dünya deniz ticaretinin üçte ikisinin gerçekleştiği bölgeyi kontrol eden Doğu Akdeniz'in jeopolitik önemi, hidrokarbon kaynaklarının varlığının anlaşılmasından sonra daha da artmıştır. Doğu Akdeniz'de yaşanan gelişmelerin, devletler arasında yaşanan küresel ve bölgesel çatışmaların etkisi olduğu da açıkça görülmektedir. Bölgede stratejik bir mevkide bulunan Kıbrıs ve yaşanan Kıbrıs sorunu, GKRY'nin ve Yunanistan'ın Doğu Akdeniz'de yaptığı faaliyetler ile denize de taşınmaktadır.

GKRY ve Yunanistan'ın AB üyesi olması, AB'nin de buradaki sorunlara müdahil olmasını sağlamıştır. GKRY ile Yunanistan başta AB ve ABD olmak üzere, Doğu Akdeniz'de kıyısı bulunan; İsrail, Mısır ve Lübnan ile yaptığı ikili ve üçlü zirveler ile siyasi ve ekonomik bir birliktelik oluşturma yoluna gitmiştir. Aynı zamanda, GKRY ve Yunanistan'ın, özellikle ABD ve Fransa ile yaptıkları antlaşmalar çerçevesinde, kullanıma açtıkları askerî üs ve limanlarla, ikili ve çok uluslu askerî tatbikat/egitimlerle bu birlikteliklerini güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Ayrıca, GKRY ve Yunanistan, söz konusu antlaşmalarla, hidrokarbon araştırma faaliyetlerine üçüncü tarafları müdahil etmeyi amaçlamakta ve bölgede, Türkiye'yi yalnızlaştırarak mevcut durumu daha kötü bir pozisyona sokmaya çalışmaktadırlar.

Doğu Akdeniz'deki enerji keşifleri ve özellikle GKRY ve Yunanistan tarafından yapılan hukuk dışı deniz yetki alanları belirleme konusunda yaptıkları uygulamalar, bölgenin daha fazla askerleşmesine sebebiyet vermiştir. GKRY tarafından, deniz yetki alanlarında tespit edilen enerji rezervlerinin, KKTC'yi ilgilendirmediklerini ve çıkarılacak zenginliklerden KKTC'de yaşayan Kıbrıs Türk halkının hakkı olmadığını savunmaktadır. GKRY belirlediği parseller üzerinde yeni ihaleler başlatarak, bölgede küresel ve bölgesel ölçekli aktörler ile iş birliğine yönelmiştir. Türkiye, GKRY'nin yaptığı bu girişimleri kınamış ve ardından hakkı olan sahalarda petrol arama faaliyetleri ile askerî hareketliliğini artırmıştır. Ardından, Libya Devleti Milli Mutabakat Hükümeti ile Akdeniz'de deniz yetki alanlarını sınırlandırma antlaşmasını, 27 Kasım 2019 tarihinde imzalamış ve uluslararası alanda resmîyet kazandırılması amacıyla BM'ye de göndermiştir. Bu faaliyet ile AB'nin de desteklediği, 1920 Sevr Antlaşmasının bir uzantısı olarak nitelendirilebileceğimiz sözde Sevilla Haritası üzerinden, Türkiye'yi 41000 km²'lik bir deniz alanına kapatmak niyeti ile yapılan siyasi oyunların önüne geçilmiştir.

Deniz yetki alanlarının belirlenmesi konusunda KKTC'den sonra, Libya Milli Mutabakat Hükümeti ile yapılan bu antlaşma ile Türkiye; uluslararası arenada hukuki ve meşru bir zemin elde ederek müktesep (kazanılmış) bir hak elde etmiştir. Ayrıca, siyasi alanda bir üstünlük sağlanarak, Türkiye'nin batı tarafındaki deniz yetki alanlarının sınırları uluslararası hukuka uygun bir şekilde belirlenmiştir. Sınırları belirlenen bu hat ile bölgede; Yunanistan-GKRY, Yunanistan-Mısır ve GKRY-Mısır arasına bir kama gibi girilmiş, bahse konu devletlerin Türkiye'yi görmezden gelerek aralarında yaptıkları veya yapabilecekleri deniz yetki alanları anlaşmalarına da bir set çekilerek engellenmiştir.

Türkiye'nin Libya Devleti Ulusal Mutabakat Hükümeti ile yaptığı sınırlandırma antlaşmasına karşılık olarak 06 Ağustos 2020 tarihinde Yunanistan, Mısır ile MEB antlaşması imzalamış ve Türkiye'nin yaptığı bu hamleyle karşılık vermiştir. Aslında, Yunanistan'ın Mısır'la deniz yetki alanları belirlemesine yönelik çabaları 2005 yılında başlamış fakat sınırlandırmada Türkiye gibi üçüncü devletlerin muhtemel haklarının varlığının yarattığı hukuki ve siyasi faktörler, iki ülke arasında bir antlaşmanın yapılmasını engellemiştir. Yunanistan, 27 Kasım 2019 tarihli Türkiye-Libya sınırlandırma antlaşmasına “adalarının kıta sahanlığı alanlarını ihlal ettiği” temel gerekçesi ile itiraz ederken, Mısır, Türkiye'nin Libya Milli Mutabakat Hükümeti ile olan yakın ilişkisinden duyduğu rahatsızlık temelinde bazı hukuki gerekçelerle itirazda bulunmuştur. Yukarıda bahsedilen gerekçeler

ve ikili ilişkilerin oldukça gerilimli olduğu bir dönemde, yıllardır Yunanistan'ın Mısır ile yapmaya çalıştığı deniz yetki alanı sınırlandırma andlaşmasının şartları oluşmuştur.

Yunanistan, Mısır ile yaptığı MEB andlaşması ile baştan beri savunduğu adalara da ana kararlar kadar deniz yetki alanı tanınması olduğu tezi ile ters düşmüş, Girit ve Rodos adaları için öngördüğü MEB alanından vazgeçmiş görünmektedir. Yunanistan-Mısır andlaşması ile sınırlandırılan alan Türkiye'nin, Libya Milli Mutabakat Hükümeti ile 27 Kasım 2019 tarihinde yapmış olduğu, Akdeniz'de deniz yetki alanları andlaşmasıyla sınırları belirlenen ve BM'ye de bildirilen MEB sınırları içerisinde kalmaktadır. Bu nedenle, Yunanistan ve Mısır arasında yapılan MEB andlaşmasının tanınmadığı ve Türkiye için yok hükmünde olduğu Türk Dış İşleri Bakanlığı tarafından da resmi bir şekilde duyurulmuştur. Yunanistan'ın bu aşamadan sonra GKRY ile MEB sınırlandırma antlaşması yapmak için girişimlerde bulunacağı değerlendirilmektedir. Türkiye, bölgede kıyıdaş yönetim/devletler ile karşılıklı sınırlandırma andlaşmaları yapmaya hazır olduğunu beyan ederek, Doğu Akdeniz'de MEB ilanında bulunmalıdır.

ABD'nin orta doğu ve deniz havzası olan Doğu Akdeniz'e yönelik tarihsel çıkarları ile İngiltere ve Fransa'nın tarihsel Kıbrıs Adası politikaları ve söz konusu ülkelerin Deniz Kuvvetleri imkân ve kabiliyetleri ile adadaki üs imkânları/talepleri açısından değerlendirildiğinde, zaman zaman AB üzerinden zaman zaman da ikili ilişkiler açısından tarihsel emellerini sürdürecekleri aşikardır.

Ortadoğu'daki gelişmeler kapsamında, Rusya Suriye'de Tartus Limanını 49 yıllığına askerî üs olarak kiralamış, şimdilik tarihsel stratejik hedefleri bağlamında sıcak denizlere inmiş ve elde ettiği bu avantajını Doğu Akdeniz'deki donanması ve Hazar Denizindeki donanma unsurları üzerindeki seyir füzeleri ile bölgeyi kontrol edebileceğini ve caydırıcılığını devam ettireceğini göstermiştir. Mersin Akkuyu nükleer tesisinin Rusya Federasyonu kaynaklı şirketlerce kurulması, Türkiye ile yapılan; S-400 Hava Savunma Sistemi anlaşması, doğal gaz boru hatları ile enerji nakilleri kapsamında düşünüldüğünde, Rusya Federasyonu ve Türkiye'nin ekonomik ve güvenlik çıkarları geri dönülemez bir noktaya gelmiştir. Rusya'nın, Ukrayna krizi öncesi, NATO Aktif Çaba Harekâtına aktif desteği ve GKRY ile tarihsel bağlarının da olduğu unutulmamalıdır.

Bununla birlikte, Yunanistan-GKRY ve İsrail tarafından oluşturulan EastMED boru hattı projesi de hayata geçirilmek istenenlerden en önemlisidir. Bahse konu proje maliyeti nedeniyle sıkıntılı bir süreç içindedir. Nitekim 2022'nin Ocak ayı içerisinde, ABD'nin, "EastMed" Projesinden desteğini çektiğini açıklaması ile birlikte, ABD enerji şirketi Exxon Mobil, Fransız Total ve Yunan Hellenic Petroleum şirketlerinin oluşturduğu konsorsiyumda, bölgedeki enerji rezervleri için gerçekleştirecekleri sismik araştırma faaliyetlerini dondurma kararı almışlardır. Bu bağlamda, Doğu Akdeniz'de Türkiye tarafından aktif bir politika güdülerek, bölge ülkeleri ile temaslar artırılmalı ve bölgeden çıkarılacak gazın, Türkiye üzerinden batı pazarlarına taşınması amacıyla gerekli politik ve siyasi girişimlerde bulunulmalı, GKRY yönetimi yalnızlaştırılmalıdır.

Askerî kapsamda, bölgesel deniz güvenliği ve enerji güvenliği, Magosa Deniz Üssü bağlantılı olarak Akdeniz Kalkanı Harekâtı üzerinden çok uluslu çerçevede yönetilmeli (Karadeniz'deki Karadeniz Uyumu Harekâtı benzeri), söz konusu harekâta KKTC'yi tanıyabilecek ülkeler üzerinden politik-askerî bir strateji izlenmelidir.

Doğu Akdeniz Enerji Güvenliği Politikalarının sıklet merkezinin "Egemenlik ve Paylaşım" bağlamında Kıbrıs Adası olduğu ekonomik ve askerî açıdan güçlü bir KKTC ile yola devam edilebilmesinin akılcı ve gerçekçi stratejik ortak seçimine bağlı olduğu, bu nedenle Mersin Akkuyu'da kurulan nükleer santralden sağlanacak enerjinin Ortadoğu'ya satılması gündeme geldiğinde, enerjinin KKTC üzerinden Ortadoğu'ya dağıtımı içinde gerekli alt yapı çalışmalarının yapılarak projelendirilmesi ve bu çerçevede politik girişimlerde bulunulması uygun bir hal tarzı olacaktır.

Doğu Akdeniz, Türkiye Cumhuriyeti'nin arka bahçesidir. Realist bakış açısı ile bu bölgede ve bu bölge ile ilgili her türlü stratejik deniz yolu üzerinde bulunan ülkeler, uluslararası kuruluşlar ve aktörler, ulusal çıkarları doğrultusunda tarihten günümüze politikalar geliştirerek uygulamakta ve sonuçlarından çıkardığı dersler çerçevesinde yeniden politikalarını güncelleyerek uygulamalarına devam etmektedirler. Türkiye'de bu uygulamaların her aşamasına etkinlikle müdahale edebilecek şekilde gelişmeleri takip etmeli ve bölgedeki hak ve menfaatleri doğrultusunda, diplomatik kanallara ve askerî caydırıcılığa sahip bir ülke olarak bu bölgede

kalıcı barışı ve BM standartlarında çözümünü savunmalıdır. Doğu Akdeniz’de ekonomik değeri olan herhangi bir hidrokarbon kaynağı bulunmasa bile, Türkiye tarafından Doğu Akdeniz’de belirlenen deniz yetki alanlarında gösterilen kararlı politikanın devam ettirilmesi son derece önemlidir. Çünkü bu alanlarda verilecek en ufak bir tavizin sonun başlangıcını oluşturacağı unutulmamalıdır.

Ayrıca, Doğu Akdeniz Sahildar Ülkeleri ile başta deniz alanlarının sınırlandırılması, deniz güvenliği, enerji güvenliği, besin kaynaklarının korunması ile su ürünleri avcılığı, kirliliğin kontrolü ve turizm gibi konularda “Doğu Akdeniz İşbirliği” girişiminin Türkiye’nin liderliğinde başlatılmasının bölgede gerginliği azaltacağı ve yaşanan/yaşanacak sorunlara müzakereler yolu ile çözüm bulunabileceği değerlendirilmektedir. Akdeniz Kalkanı Harekâtı, Türk Deniz Kuvvetleri Unsurlarınca bölgede icra edilen ve icra edilecek her türlü harekâtın sürdürülebilir ana omurgasıdır.

Kaynakça

Kitaplar

- Pazarıcı, H. (2017). *Uluslararası Hukuk*. 11. Bs. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Tarakçı, N. (2013). *Devlet Adamlığı Bilimi*. İstanbul: TASAM Yayınları.
- Yaycı, C. (2019). *Sorular ve Cevaplar ile Münhasır Ekonomik Bölge (MEB) Kavramı*, 1. Baskı. İstanbul: Deniz Basım Evi.
- Yaycı, C. (2019). *Libya Türkiye’nin Denizden Komşusudur*, 3. Baskı, İstanbul: ASAM Yayınları.
- Yaycı, C. (2020). *Doğu Akdeniz’in Paylaşım Mücadelesi ve Türkiye*, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Yıldız D. ve Yaşar D. (2012). *Doğu Akdeniz’de Küresel Satranç*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Yeşiltaş M. ve Pirinççi F. (2020). *Türkiye’nin Büyük Stratejisi*, İstanbul: SETA Yayınları.

Makale, Bildiri ve Raporlar

- Acer, Y. (2020). Doğu Akdeniz’de Yunanistan-Mısır Deniz Sınırı Antlaşması ve Türkiye, *Adalet Dergisi*, 65, 13-26.
- Ateş A., Karadeniz Ş., Esmer S., (2010). Dünya Konteyner Taşımacılığı Pazarında Türkiye’nin Yeri, *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 2(2), 83-98.
- Ediger, V.Ş., Devlen B. ve McDonald D. B. (2012). Levant’ta Büyük Oyun: Doğu Akdeniz’in Enerji Jeopolitiği. *Uluslararası İlişkiler*, 9(33), 73-92.
- Doster, B. (2020). Kıbrıs, Doğu Akdeniz ve ittifaklar, *Cumhuriyet Gazetesi İnternet Sitesi*, <https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/baris-doster/kibris-dogu-akdeniz-ve-ittifaklar-1721707>
- İnat, K. (2109). Rusya’nın Suriye Politikası ve İkilemleri, <https://kriterdergi.com/dis-politika/rusyanin-suriye-politikasi-ve-ikilemleri> (Erişim Tarihi: 15.04.2021)
- Karagöl, E.T. ve Özdemir, B. Z. (2017). Türkiye’nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz’in Rolü, *Papor*, SETA Yayınları 92.
- Katman, F. (2013). Levant-Doğu Akdeniz ve Enerji Satranç. *Anadolu Bil Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, 8 (29-30), 17-26.
- Kedikli, U. ve Çalağan Ö. (2017), Enerji Alanında Bir Rekabet Sahası Olarak Doğu Akdeniz’in Önemi, *Sosyal Bilimler Metinleri*, C. 2017, S.1, 120-138.
- Keser, U. (2012). Doğu Akdeniz’de Güvenlik ve Kıbrıs Adası’nın Stratejik Pozisyonu. *Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 57-80.
- Leigh J. and Vukovic P. (2011). A Geopolitics of Cyprus, *MERIA (Middle East Review of International Affairs)*, https://www.researchgate.net/publication/274643815_A_Geopolitics_of_Cyprus <httpwwwrubincenterorg201112a-geopolitics-of-cyprus> (Erişim Tarihi: 19.04.2021).
- Önder M. ve Akıncı N. (18-20 Nisan 2019) Akdeniz’de Petrol ve Doğalgaz Aramalarının Bölge Enerji ve Güvenlik Politikalarına Etkisi, 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu: Uluslararası Siyaset ve Güvenlik Stratejileri, Kamu Yönetimi Politikaları, Gaziantep, 1492-1519.
- Özer, S. (2013). Doğu Akdeniz’de Enerji Güvenliği ve Savaşları. *Orta Doğu Analiz*, 5(60), 68-79.
- Tamçelik, S. (2011). Kıbrıs’taki İngiliz Üslerinin Stratejik Önemi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(1), 1510-1539.
- Şahin, İ. (2019). Doğu Akdeniz’de Enerji Çatışması ve İşbirliği, Ortadoğu Araştırmaları Merkezi, Rapor.

- Tanas, K.E. ve Özdemir Z.B. (2017). Türkiye'nin Enerji Ticaret Merkezi Olmasında Doğu Akdeniz'in Rolü. *Seta Yayınları 92*, I. Baskı, İstanbul.
- Telci İ.N. (2016). İstikrarı Arayan Mısır'ın 'Enerji' Siyaseti. *Ortadoğu Analiz*, (72), 62-64.
- Ulunian A.A. (2003). Soviet Cold War Perceptions of Turkey and Greece (1945-58). *Cold War History*, 3(2), 35-52. DOI: 10.1080/713999982.
- Yaycı, C. (2012). Doğu Akdeniz'de Yetki Alanlarının Paylaşılması Sorunu ve Türkiye. *Bilge Strateji*, 4(6), 1-70.
- Mediterranean Quality Status Report (2017), <https://www.medqsr.org/maritime-transport> (Erişim Tarihi: 21.04.2021)

Resmi Belgeler

- Laws and Regulations on The Regime of the High Seas, United Nations. (1952). Legislative Series, (1), New York, 38-39. <http://legal.un.org/legislative/documents/untlegs0001.pdf>, (Erişim Tarihi: 08.04.2021).
- United Nations Convention on the Law of the Sea. (1982). https://www.un.org/Depts/los/convention_agreements/texts/unclos/unclos_e.pdf. (Erişim Tarihi:09.04.2021)
- Diane Austin ve diğerleri (2004), History of the Offshore Oil and Gas Industry in Southern Louisiana, Interim Report, Volume I: Papers on the Evolving Offshore Industry, Center for Energy Studies, Louisiana State University, Baton Rouge, Louisiana.

İnternet Kaynakları

- International Hydrographic Organisation İnternet Sitesi (2002) https://legacy.iho.int/mtg_docs/com_wg/S-23WG/S-23WG_Misc/Draft_2002/Draft_2002.htm, Chapter 3. (Erişim Tarihi: 14.03.2021)
- Statistical Review of World Energy (2021), <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-middle-east-insights.pdf> (Erişim Tarihi: 27.01.2022)
- The NOAA Office of the General Counsel Web Sitesi, (2022), https://www.gc.noaa.gov/documents/gcil_proc_2667.pdf.
- John V. Bowlus, , Eastern Mediterranean gas: Testing the field, (2022) European Council on Foreign Relations Web Sitesi, https://ecfr.eu/special/eastern_med/gas_fields (Erişim Tarihi: 27.01.2022)
- U.S. Energy Information Web Sitesi (2013) https://www.eia.gov/international/content/analysis/regions_of_interest/Eastern_Mediterranean/eastern-mediterranean.pdf (Erişim Tarihi: 16 Mart 2021)
- Resmi Gazete İnternet Sitesi (2022), <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/19314.pdf>
- Türk Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, (2020 a). http://www.mfa.gov.tr/no_39---fransa-ile-gkry-arasinda-imzalan-an-savunma-isbirlii-anlasmasi-hk_.tr.mfa (Erişim tarihi: 11.04.2021)
- Türk Dışişleri Bakanlığı İnternet Sitesi (2020 b). https://www.mfa.gov.tr/no_-165-yunanistan-ile-misir-arasinda-sozde-deniz-yetki-alanlari-anlasmasi-imzalanmasi-hk.tr.mfa (Erişim Tarihi: 15.05.2021)
- Birleşmiş Milletler İnternet Sitesi (2020 a), <https://digitallibrary.un.org/record/3856643?ln=en> (Letter Dated 18 March 2020 from the Permanent Representative of Turkey to the United Nations addressed to the Secretary General) (Erişim Tarihi: 17.04.2021)
- Birleşmiş Milletler İnternet Sitesi (2020 b), <https://news.un.org/en/story/2020/10/1076012> (Erişim Tarihi: 19.04.2021)
- Birleşmiş Milletler İnternet Sitesi (2004 a). https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/mzn_s/mzn47.pdf (Erişim Tarihi: 06.05.2021)
- Birleşmiş Milletler İnternet Sitesi (2004 b) https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/cyp_2004_eez_proclamation.pdf (Erişim Tarihi: 06.05.2021)
- Birleşmiş Milletler İnternet Sitesi (2010 a) https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/mzn_s/mzn79add1ef.pdf (Erişim Tarihi: 06.05.2021)
- Birleşmiş Milletler İnternet Sitesi (2010 b) https://www.un.org/Depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/TREATIES/cyp_isr_eez_2010.pdf (Erişim Tarihi: 19.05.2021)

- Birleşmiş Milletler Resmi İnternet Sitesi (2019). https://www.un.org/depts/los/LEGISLATIONANDTREATIES/PDFFILES/mzn_s/MZN.144.2019.LOS-Cyprus.pdf
- Avrasya İncelemeleri Merkezi İnternet Sitesi (2019), <https://avim.org.tr/tr/Bulten/FRANSA-DOGU-AKDENIZ-E-YERLESIYOR> (Erişim Tarihi: 18.05.2021)
- CNNTÜRK Resmi İnternet Sayfası (2019). <https://www.cnnturk.com/dunya/guney-kibris-rum-yonetimi-fransaya-deniz-ussu-veriyor> (Erişim Tarihi: 18.05.2021)
- CNNTÜRK Resmi İnternet Sayfası (2021). <https://www.cnnturk.com/video/dunya/dogu-akdenizde-tepki-cekken-tatbikat> (Erişim Tarihi: 30.01.2022)
- İsmail Şahin (2022), Doğu Akdeniz'de gerçeğe doğru: EastMed çıkmazı, <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/dogu-akdenizde-gercege-dogru-eastmed-cikmazi/2481386>
- TRT Haber İnternet Sitesi (2019). Doğu Akdeniz Bilmecesi, <https://www.trthaber.com/haber/gundem/dogu-akdeniz-bilmecesi-423599.html.s.pdf> (Erişim Tarihi: 17.05.2021)
- Yücel Acer, SETA İnternet Sitesi (2020), 5 Soru: ABD'nin Dedeoğaç (Yunanistan)'ta Askerî Üs Kurmasının Anlamı ve Türkiye'ye Etkisi, <https://www.setav.org/5-soru-abdnin-dedeogac-yunanistanta-askeri-us-kurmasının-anlami-ve-turkiyeye-etkisi/>
- Delek Drilling Resmi İnternet Sitesi (2021), <https://www.delekdrilling.com/project/aphrodite-gas-field>
- Dünya Gazetesi Resmi İnternet Sitesi (2018) <https://www.dunya.com/dunya/gkry-ile-misir-arasinda-boru-hatti-anlasmasi-haberi-428064> (Erişim Tarihi: 16.05.2021)
- Deniz Haber İnternet Sitesi (2022), <https://www.denizhaber.net/gkry-ile-fransa-lamaka-aciklarinda-tatbikat-gerceklestirdi-haber-106565.htm>
- Bahçeşehir Üniversitesi İnternet Sayfası (2021), <https://bau.edu.tr/haber/15958-dogu-akdeniz%E2%80%99deki-son-durum-hakkında-gorus-ve-degerlendirmeler>.
- Anadolu Ajansı İnternet Sitesi (2022), <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/girit-cevresindeki-sismik-arastirmalar-askiya-alinacak/2472352>
- Massader Company İnternet Sitesi (2021), <http://www.massader.ps/en/project/1518343423> (Erişim Tarihi: 04.06.2021)
- Mediterranean Quality Status Report (2017), <https://www.medqsr.org/maritime-transport>. (Erişim Tarihi: 01.05.2021)
- NATO Resmi Web Sitesi (2016). Active Endaouver Archived https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_7932.htm (Erişim Tarihi: 01.05.2021).
- DW Haber Kanalı İnternet Sitesi (2014), <https://www.dw.com/tr/t%C3%BCrkiyeye-tatbikat-misillemesi/a-18008306> (Erişim Tarihi: 18.05.2021).
- TRT Haber İnternet Sitesi (2019) <https://www.trthaber.com/haber/gundem/tbmmde-libya-tezkeresi-mesaisi-450294.html> (Erişim tarihi: 30.12.2021).
- Reuters Haber İnternet Sitesi (2022), U.S. voices misgivings on EastMed gas pipeline -Greek officials, <https://www.reuters.com/business/energy/us-voices-misgivings-eastmed-gas-pipeline-greek-officials-2022-01-11/>
- Offshore Energy İnternet Sitesi (2010). <https://www.offshoreenergytoday.com/offshore-drilling-history-and-overview/> (Erişim Tarihi: 26.05.2021).
- Delek Drilling İnternet Sitesi (2022), <https://www.delekdrilling.com/project/aphrodite-gas-field> (Erişim Tarihi: 04.06.2019).
- ABD Enerji Bilgi Yönetimi İnternet Sitesi (2013), <https://www.eia.gov/beta/international/regions-topics.php?RegionTopicID=EM> (Erişim Tarihi: 01.06.2021).
- ABD Enerji Bilgi Yönetimi İnternet Sitesi (2014), www.eia.gov/beta/international/analysis.php?iso=LBN (Erişim Tarihi: 04.06.2021)
- Birleşmiş Milletler İnternet Sitesi, <https://news.un.org/en/story/2020/10/1076012> (Erişim Tarihi: 01.11.2020).
- Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı Resmi İnternet Sitesi, <https://www.dzkk.tsk.tr/Harekat/icerik/akdeniz-kalkani-harekati> (Erişim Tarihi: 31.01.2022).

Temel Bir İnsan Hakkı Olan Gıdaya Erişim: Covid-19 Krizinde Kent Gıda İlişisini 30 Büyükşehir Üzerinden Yeniden Düşünmek

Access To Food, A Fundamental Human Right: Rethinking The City-Food Relationship In The Covid-19 Crisis through 30 Metropolitans

Ayşe KAŞIKIRIK *
Melek TOPRAK *

Başvuru Tarihi: 21.05.2021

Kabul Tarihi: 05.02.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Özet

Kimsenin geride kalmadığı, sürdürülebilir, eşitlikçi ve kapsayıcı bir dünya için yeterli düzeyde gıdaya erişim temel bir insan hakkıdır. Başta dar gelirli ve kırılgan gruplar olmak üzere herkesin gıdaya erişimi güvence altına alınmalıdır. Birleşmiş Milletlerin 2030 Sürdürülebilir Küresel Amaçlarından ikincisi olan "Açlığa Son" hedefi ile ülkeler açlığı bitirmeyi, gıda güvenliğine ve iyi beslenmeye ulaşmayı, sürdürülebilir tarımı desteklenmeyi taahhüt etmişlerdir. Bu hedefin gerçekleştirilmesinde merkezi ve yerel yönetimlere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Yerel yönetimler insanların gündelik hayat deneyimlerine en yakın kamu kurumları olarak gıdaya erişim, gıda güvencesinin sağlanması ve iyi beslenmenin temin edilmesinde kritik aktörlerin başında gelmektedir. Çalışmanın amacı, Türkiye nüfusunun %78'ini barındıran 30 büyükşehir belediyesinin gıda yönetimi ve tarım politikalarını karşılaştırmalı perspektifle analiz etmektir. Bu amaca yönelik olarak, büyükşehir belediyelerinin 2020-2024 Stratejik Planları ve 2020 yılı Faaliyet Raporları gıdaya erişim, gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarım odağında taranmıştır. Bununla birlikte, kentlerin Covid-19 gibi küresel krizler karşısında kendi kendini besleyebilmesine ve dirençliliğinin artmasına yönelik somut öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Gıda Hakkı, Gıdaya Erişim, Büyükşehir Belediyeleri, Stratejik Plan, Faaliyet Raporu.

Abstract

Access to adequate food is a fundamental human right for a sustainable, equitable and inclusive world where no one is left behind. Access to food for everyone, especially low-income and vulnerable groups, should be guaranteed. With the "EndHunger" goal, which is the second of the United Nations' 2030 Sustainable Global Goals, countries have committed to ending hunger, achieving food security and good nutrition, and supporting sustainable agriculture. Central and local governments have important duties and responsibilities in achieving this goal. Local governments, as the closest public institutions to people's daily life experiences, are among the critical actors in ensuring access to food, ensuring food security and good nutrition. The aim of the study is to analyze the food management and agricultural policies of 30 metropolitan municipalities, which have 78% of Turkey's population, with a comparative perspective. For this purpose, the 2020-2024 Strategic Plans and 2020 Annual Reports of metropolitan municipalities were scanned with the focus of Access to food, food security and sustainable agriculture. In addition, concrete suggestions have been presented for cities to feed themselves and increase the resilience in the face of global crises such as Covid-19.

¹ İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD Doktora Öğrencisi, aysekasirik@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-0624-1107

² İstanbul Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD Doktora Öğrencisi, melek@toprakarastirma.com, ORCID: 0000-0003-1763-407X

Keywords: Right to food, Access to food, Metropolitan municipalities, Strategic plan, Annual report.

Giriş

Bu çalışmamız temel insan hakkı olan gıdaya erişim ve gıda konusunda yaşanan krizler üzerinedir. Tarihsel süreç boyunca kentler küresel krizlerin merkez üssü olmuştur. Özellikle 1980 sonrası neo-liberal politikaların uygulanması ile kentler sermaye birikim sürecinin ana aktörü haline gelmiştir. Bunun sonucunda kentler eşitsizliklerin de başat unsuru olmuştur. Başta gıda olmak üzere temel yaşam unsuruna erişimde yaşanan problemler çok boyutlu toplumsal krizlerinin de müsebbibidir. 2020 yılından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan Covid 19 pandemisi ciddi gıda krizlerini bir kez daha gün yüzüne çıkartmıştır.

Pandemi sürecinde dünya genelinde insanların panik halinde marketlere koştuğu, gıda kuyruklarına girdikleri ve rafları komple boşaltmaları gibi süreçlere sıklıkla medyadan da tanık olunmuştur. Bu durumda sosyo-ekonomik olarak daha zengin grupta yer alanlar fazladan stok yapabilirken, ekonomik eşitsizliklerin arttığı toplumlarda, alım gücü yeterli olmayan kırılan gruplarda ise gıdaya erişimde yaşanan sorunlar daha da riskli, yıkıcı bir duruma dönüşmüştür (Power, Doherty, Pybus, & Pickett, 2020, s. 1-7). Günümüzde yaşanan iktisadi, ekonomik, sağlık (Covid 19 pandemisi), kuraklık, afet gibi krizlerde ortaya çıkan pek çok sorun nedeniyle temel bir insan hakkı olan gıdaya erişim de gün geçtikçe zorlaşmaktadır.

Kentsel alanlarda kırsala nazaran tarım daha az yapılıyor olsa da kentler gıdaya erişim, tarımsal üretim ve gıda temini, insan sağlığı gibi konularla doğrudan ilgilidir. Yerel idare olan belediyelerinde gıda ve tarım konusunda hukuki anlamda yasal olarak sorumlulukları bulunmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nde gıdaya erişim konusunda uygulamalara 1930'da çıkartılan ilk belediye yasası olan "1580 Sayılı Belediye Yasası"nda rastlanmaktadır. Yine aynı yıl içerisinde bir başka yasal uygulama ise "1593 Sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu" ile birlikte gıda güvenliği konusunda uyulması gerekenler açıklanmıştır. 1942'de "Gıda Nizamnamesi" ve ardından 1952'de "Gıda Maddeleri Tüzüğü çıkartılmıştır (Gökçe & Ergezer, 2016, s. 226-227). Dünyanın farklı bölgelerinde gıda güvenliğiyle ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Aynı ülke içinde farklı belediyelerin bile farklı uygulamaları olduğu gibi, dünyada da gıda güvencesi konusunda farklı birimlerin yasal sorumlulukları ve çeşitli çalışmaları bulunmaktadır. Örneğin "Finlandiya'da gıda güvenliği konusunda hem merkezi hükümet hem de belediyeler gıda güvenliği konusunda sorumludurlar"(Atik & Atik, 2019, s. 457).

Bu çalışmada, temel insan hakkı olan gıdaya erişim sorununa yönelik, Covid 19 Pandemisi sürecinde büyükşehir belediyelerinin tarım ve gıda alanında yaptığı faaliyetler araştırılacaktır. Bu vesileyle belediyelerin ne gibi faaliyetler gerçekleştirdikleri ve büyükşehir belediyelerinin tarımsal faaliyetleri ve gıdaya erişim yönünde çalışma yapıp yapmadıkları da keşfedilmiş olacaktır.

Türkiye'de tarımdaki değişiklikler ve gıda sektöründeki değişimler aynı bütünün birbirini tamamlayan bir parçası gibidir (Yenal, 2001, s. 32-55). Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de kentler tarımsal üretim, gıda güvenliği, gıdaya erişim konusunda faaliyetler ve stratejiler belirlemektedirler. Belirledikleri bu politikaların neler olduğu ve pandemi sürecinde ne kadarının gerçekleştirildiği ve pandemide yeni tarımsal faaliyet, gıda politikaları olup olmadığı bu çalışmada ele alınacaktır.

Çalışmada temel insan hakkı olan gıdaya erişim konusu gerek kavramsal açıdan insan hakları yaklaşımıyla değerlendirilmiştir. Dünya genelindeki son gelişmelerin dikkate alınması ve saha araştırması kapsamında 30 büyükşehir belediyesinin incelenmesi açısından özgün bir değer taşımaktadır.

Bu araştırma, desen olarak durum çalışması şeklinde tasarlanmıştır. Araştırma modeli olarak nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analiz yöntemi seçilmiştir (Creswell, 2017, s. 256-259). Büyük kentlerde pandemi dolayısıyla oluşan ve bundan sonraki kriz süreçlerinin yaratacağı gıdaya erişimde yaşanacak riski azaltmak ve bu süreci yönetmekte farklı düzeyde sorumluluğu olan kamu politikası aktörlerinden biri de büyükşehir belediyeleri olduğu gözlemlenmiştir (Bilgiç, 2020, s. 2089). Bu bağlamda belediyelerinin stratejik planları, faaliyet raporları, politika metinleri tematik olarak ele alınarak, içerik analizine tabi tutulmuş ve performans planlarında gıda üretimi, tarımsal faaliyetler ve gıdaya erişim gibi konularda belediye yönetiminin yeri ve çalışmaları ortaya konulmuştur. İçerik analizi sırasında bu aktörlerin bütününe kriz süreçlerine bağlı olarak ortaya çıkabilecek gıdaya erişim krizinin yönetimiyle ilgili hazırlıkları tematik olarak sınıflandırılıp ve

nitel veri analizine tabi tutularak, gıda krizine yönelik büyükşehir belediyelerinin kamu politikası hazırlıklarının mevcut durumu incelenmiştir.

Makalenin giriş bölümünde gıdaya erişim konusunda yapılan literatür çalışmaları ele alınmış, birinci bölümünde insan hakları ve gıda meselesi, ikinci bölümde ise kriz ve afet sürecinde gıdaya erişim konusu teorik olarak tartışılmıştır. Makalenin üçüncü bölümünde örnek saha incelemesine yer verilmiştir. Bulgular bölümünde araştırma bulguları ortaya konulmuş, tartışma ve sonuç bölümünde ise kuramsal araçlar ile saha incelemesi tartışılmıştır.

Araştırmanın Kavramsal Soruları

Ulusal devletlerin ve yerel yönetimlerin gıda konusundaki faaliyetleri yıllara göre azalmakta mı ya da faaliyetleri yok denecek kadar az mı? Bu gerçekten böyle midir araştırmada kesin istatistiksel bir sonuç sunulmasa da 30 büyükşehir belediyesinin faaliyetleri, Covid 19 sürecindeki eylem planları incelenmekte ve teorik olarak tartışılması yapılmaktadır.

İnsan hakları ve Gıda Meselesi

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi 10 Aralık 1948'de Birleşmiş Milletler (BM) Genel Kurulu tarafından uygulamaya konulan bir belgedir (Galtung, 2013, s. 132). İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne (İHEB) göre Gıda hakkı temel bir insan hakkı olarak tanımlanmıştır. Herkesin yaşamını devam ettirmek ve standart yaşam hakkı olarak gıdaya erişim hakkı vardır. Ancak buna rağmen 1948'den bu yana gıdaya erişimde tüm insanlar ve uluslar tarafından eşitlik sağlanamamıştır. Bu da "İnsan Haklarının henüz pek eksik bir şekilde anlaşılması olduğunu gösterir" (Paine, 2017, s. 141).

Gıdaya erişim insan hakları sorunu olmasına rağmen neden hala çözülemez bir sorun olarak devam etmektedir? Galtung'un İnsan Hakları kitabında belirttiği gibi insan hakları tartışması esasında Batı toplumları için mi bir nitelik taşımaktadır? Öyleyse bile artık bu dönem kapanmaktadır (Galtung, 2013, s. 129). Evrensel olan kendi kültürümüz üzerinden gıdaya erişim ve yoksulluğu önleme nasıl gerçekleştirilebilir, bunun için yöneticiler, yerel yönetimler ne yapabilir üzerine düşünülebilir.

Diğer taraftan 1948 İHEB ve diğer bildiri ve beyannamelerde tartışma yürütürken bu tartışmalarda, beslenmeye mi yoksa yeterli düzeyde gıda üretimine mi odaklanmak gerekmektedir? Burada gıda tartışmasının evrensel beyannamelerde tartışılıyor olmasından ziyade yerel kültürün ihtiyaçlarına odaklanması gerektiği, özel insan haklarının tanımlanması, evrensel insan hakları kadar önemlidir (Galtung, 2013, s. 145).

1996 yılında yapılan BM gıda zirvesinde herkesin gıdaya ulaşmasının insan hakkı olduğu, 1948'de İHEB vurgulandığı gibi yine vurgulanmış; o tarihte dünya nüfusunun 840 milyonu açlıkla boğuşurken bugün sayının 854 milyonu aştığını görülmektedir (Güzeloğlu, 2009, s. 302). Dünya Gıda Programı'na ayrılan payın silahlanmaya ayrılan payın yarısı olduğu gerçeği bilinmesine rağmen, zirvede alınan kararlardan biri 2015 yılına kadar yoksulluk oranını yarıya düşürmektir, ancak 2021 yılına gelindiğinde 4 milyon insan daha eklenmiştir.

Diğer taraftan gıdaya erişimde endişe verici olan durum gıdanın kapitalizmin kısıcında kalmış olmasıdır. Örneğin bizi karamsarlığa iten nokta "gıda fiyatlarının son bir yılda Dünya genelinde ortalama %40 civarında son üç yılda ise toplam %80" oranında yükselmiş olmasıdır. Gıda fiyatlarında yaşanan bu yükselişin dünyadaki aç nüfusun da doğru orantıda artmasına neden olmaktadır. Ne yazık ki bu süreçte sosyal devlet mantığının ve sosyal yardımların ters oranda azaldığı görülmektedir (Güzeloğlu, 2009, s. 302).

Gıdanın metalaşması ile artan doğrultuda gıda fiyatları da artmaya devam etmektedir. Gıda fiyatları son 10 yıla göre kıyaslandığında Pandemi sürecinin ikinci yılı olan 2021 yılı en hızlı yükseliş kaydetmiştir. Gıda fiyatlarındaki bu artış, tahıl üretimi ve verimlilik rekor seviyeye gelmek üzereyken bile yaşandığı, bilhassa ticareti yapılan ürünlerde olduğu da dikkat çekicidir (FAO Türkiye, 2021). BM Gıda ve Tarım Teşkilatı (FAO) 2007 yılı rakamlarına göre 854 milyon insan açlık çekmektedir (Güzeloğlu, 2009, s. 312). Yine FAO'nun 2020 raporuna göre günümüzde sadece Orta Asya'da 2 milyon açlıkla baş eden insan vardır (Regional Overview of Food Security and Nutrition Europe and Central Asia, 2021)

Bu durumda gıdaya erişimde ve gıdanın herkesin beslenme ihtiyacını sağlamasında çözüm olarak sadece yeterli tarım yapılmasıyla bağlantısının olmadığı sonucu çıkarılabilir. Yeterli oranda ve kalitede bir gıdaya tüm insanların ulaştığından emin olmanın yolu, üretilen ve dağıtılan gıdaya meta olarak değil, temel bir insan hakkı olarak kabul edecek bir yaklaşım ve yerel yapılanma ile mümkündür.

Yukarıdaki bölümde gıdaya erişim konusu insan hakları perspektifinden ele alınarak tartışma yapılmış olup, aşağıdaki bölümde de kriz süreçlerinde gıdaya erişim konusu ele alınacaktır.

1. Kriz ve Afet Süreçlerinde Gıdaya Erişim

Jeolojik, iklimik, biyolojik, sosyal ve teknolojik afetler genel olarak tarımsal üretimi ve gıda yoksunluğunu olumsuz anlamda etkilemektedir. Covid 19 sonrası da gıda yoksunluğu ve kıtlık odaklanılması gereken konuların başındadır (Kapıkıran, 2021, s. 104-108).

Gıda güvencesi ve gıdaya erişim konusunda yukarıda bölümde de ele alındığı üzere yıllarca uluslararası politikalar ve toplantı gündemleri oluşturulmuştur. 1948'de BM İnsan Hakları Evrensel Beyanname'sinde gıdaya erişim yani gıda güvencesi hakkının insanın en temel hakkı olduğu noktasında uluslararası ilk önemli belgedir (Gedik, 2020, s. 188).

Evrensel bildirgelerde ve uluslararası gündemlerde gıdanın temel bir insan hakkı olduğu gerçeği ele alınmakta, gıda zirvelerinde pek çok yıl tartışılmaktadır, ancak halen gıdaya erişim sorunu da gün geçtikçe artmaya devam etmektedir. Bu durumda "Küresel düşün, yerel davran" sloganı önem taşımakta, devletin ve yerelin uluslararası kapitalizmin ya da evrensel beyanların yarattığı çelişkili durumu aşmaya yönelik çabası önemli hale gelmektedir (Galtung, 2013, s. 148).

Küresel düşünerek yerel davranılması gerektiği pandemi krizi sürecinde sağlık ve aşıyla ilgili çok büyük uluslararası politikalar üretmek zorunda kalan merkezin çalışmaları devam ederken, kentlerin kendi içinde bile sınırlarının kapatılması ile yerel hareket eylem planı ve kentlerin kendi içinde dirençliliğinin artırılması gerektiği bir kez daha ortaya çıktı (Bayraktar, 2020).

Konsept olarak gıda güvencesi, bütün insanların yaşamsal faaliyetlerini devam ettirebilmek için fiziki ve sosyo-ekonomik olarak yeterli, sağlıklı ve güvenilir gıdaya erişim haklarıdır (Peng & Berry, 2019). Gıda güvencesi ve gıda güvenliği konusu; gıda arzının yeterli olması, güvenli gıdalar üretilmesi ve üretilen bu gıdaların eşit derecede paylaşılması gibi çeşitli dinamiklerle ilgilidir (Koç & Uzman, 2015, s. 39-48).

Dünyada insanlar en çok açlığa karşı duyarlı ve endişelidir. İnsanlar gıda yoksunluğu çekmekten diğer bir anlamda kıtlık afeti yaşamaktan aşırı derece de tedirginlik duymaktadırlar. Dünya Gıda Programı adına Nobel Barış Ödülü'nü alan WFP'nin Amerikalı İcra Direktörü David Beasley, BM Güvenlik Konseyine (BMGK) bildirisinde 2021'de kıtlığın ve gıda konusunda yaşanacak sorunların çok büyük bir boyut kazanacağını altını çizmiştir. Bunun sebebinin gıda konusunda verilen parasal yardımların giderek azalacak olmasına ve gelişmekte olan ülkelerin borçlarının ödeme sürecinde girilmesine bağlı olduğunu belirtmiştir (Kapıkıran, 2021, s. 104-108).

Kentlerin kendi kendini besleyebilmesi için klasik kalkınma yaklaşımı sorgulanmaktadır. Hannah Arendt'in 1969'larda söylediği üzere, sanayileşme ve kalkınma sürecinde ortaya çıkan vahşi durumlar ilerleme ya da kalkınma olarak tarif edilemez artık (Tully, 2016, s. 183-203). Kalkınma yaklaşımı yerine sürdürülebilir kalkınma yaklaşımının kentlerde uygulamaya geçilmesi ve tarım ile kentin bileşkesi benimsenmesi gereken bir yoldur.

Gıdaya erişim ve gıda güvencesi sorunu, kaynaklarının sabit ve tükenbilir olduğu, kaynakların dünya nüfusunun artış hızıyla orantılı olarak artmayacağı için, gıda kaynaklarında yetersizlik olacağı üzerine kurulu olan Malthus'un nüfus teorisi çalışmasına dayanmaktadır (Rosegrant & Cline, 2003, s. 117-119).

Uluslararası Gıda Güvenliği Bilgi Ağı'nın yayımlamış olduğu '2018 Gıda Krizleri Küresel Raporu'nda, şunlar vurgulanmaktadır; 2017'de dünyadaki 51 ülkede- alt bölgelerinde gıda güvenliği tehlikesinin olduğu ve bunun haricinde 125 milyona yaklaşan insanın acil olarak yardıma ihtiyaçları belirtilmektedir (Batı, 2018). Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri'nin; yoksulluğa son, açlığa son, sağlıklı ve kaliteli yaşam gibi ilk 3 hedefi de temelde eşit bir şekilde gıdaya erişim üzerinedir. (UNDP, 2021) Tek başına ekonomik kalkınmanın sürdürülebilir olmadığını, insanların büyük çoğunluğunun ihtiyaçlarının karşılanmamasıyla kalkınma politikalarının sürdürülebilir olamayacağı fark edilmiştir (Harris, 2009). Bununla birlikte doğal kaynakların sınırlı ancak insan nüfus artışının hızlı olduğu ve ilerleme ve kalkınmanın felaketleri doğurduğu gerçeğiyle yüzleşen dünya toplumu, savaşlardan bir süre sonra 1987'de Brundtland Raporu'yla sürdürülebilir kalkınma' yaklaşımını öne sürmüştür. Bunu takip eden süreçte gerçekleşen konferanslar Rio Zirvesi ve Gündem 21 (1992), BM İnsan Yerleşimleri Konferansı-Habitat II (1996), BM Milenyum Zirvesi (2010), Rio+20 Zirvesi (2012) ile tek başına ekonomik büyüme odaklı kalkınma yerine, doğal kaynakların korunması ve toplumsal gelişme arasında dengeyi sağlayacak olan sürdürülebilirlik yaklaşımı benimsenmeye çalışılmıştır. Uluslararası politikanın ajandasında yer alan gündem konuları ise hala önem taşıyan Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (2015), Gündem 2030 (2016) ile Habitat III-Yeni Kentsel Gündem (2016), gibi konulardır. Bütün dünyada hızla artan kentleşmenin doğa ve insanlar üzerindeki olumsuz etkileri sebebiyle, kentsel alanlara, kentsel arazi, tarım alanları, tarımsal üretime ve gıda konusuna dikkat çekilmektedir. Bu gündemlere rağmen hızla artan tarımsal üretim, gıdaya erişim, temiz su gibi sorunlar artık insanlığı tehdit eder noktaya gelmiştir (Kaya & Susan, 2020, s. 912).

Araştırmada buraya kadar olan kısımda insan hakları kuramı üzerinden gıda konusu, sürdürülebilirlik, kriz süreçlerinde gıdaya erişim konuları teorik olarak tartışılmıştır. Aşağıdaki bölümde de araştırmanın yöntemi ele alınacaktır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmada Türkiye'deki 30 büyükşehir belediyesinin Covid-19 salgını döneminde kent sakinlerinin gıdaya erişimine yönelik politikaları analiz edilecektir. Bu kapsamda büyükşehir belediyelerinin 2020-2024 Stratejik Planlarının ve 2020 yılı Faaliyet Raporlarının gıdaya erişim, gıda güvenliği ve sürdürülebilir tarım odağında analizi yapılacaktır. Analiz kapsamında belediye yönetiminin bu konulardaki yaklaşımı ortaya konulacaktır. İçerik analizi sırasında bu aktörlerin bütününe kriz süreçlerine bağlı olarak ortaya çıkabilecek gıdaya erişim krizi yönetimiyle ilgili hazırlıkları tematik olarak sınıflanacak ve nitel veri analizine tabi tutulacak, gıda krizine yönelik büyükşehir belediyelerinin kamu politikası hazırlıklarının mevcut durumu incelenecektir.

Sonuçlar karşılaştırmalı olarak sunulacaktır. Bundan sonraki krizler karşısında nüfusun büyük çoğunluğunu barındıran büyükşehirlerin gıdaya erişimde kendi kendine yeterli olabilmesi ve dirençli hale gelmesi için somut öneriler paylaşılacaktır.

Kentler (30)	İçerik Analizi	Zaman
Büyükşehir Belediyeleri	Stratejik Planlar Faaliyet Raporları	2020

Şekil 1. Saha Örnekleme

Araştırmanın yöntemi yukarıda aktarılmış olup, saha çalışmasının yer alacağı aşağıdaki bölümde Türkiye nüfusunun adrese dayalı nüfus kayıt sistemi sonuçlarına göre, %78'ini (TUİK, 2020) barındıran 30 büyükşehir belediyesinin gıda ve tarımsal politikaları incelenecek ve karşılaştırmalı perspektifle analiz edilecektir.

Saha Araştırması: 30 Büyükşehir Belediyesinin Analizi

Yerel yönetimlerin insanların gündelik hayat pratiklerine en yakın kamu kurumları olarak çok boyutlu sorumlulukları ve görevleri bulunmaktadır. Bunların başında hemşerilerinin gıdaya erişimini sağlamak, gıda güvenmesini temin etmek, sürdürülebilir gıda ve tarım politikasını geliştirmek yer almaktadır. 5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 13. Maddesine göre, "Herkes ikamet ettiği beldenin hemşerisidir. Hemşerilerin, belediye karar ve hizmetlerine katılma, belediye faaliyetleri hakkında bilgilendirme ve belediye idaresinin yardımlarından yararlanma hakları vardır." hükmü bulunmaktadır. 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanununun 7. Maddesine göre, Büyükşehir Belediyeleri "Gıda ile ilgili olanlar dâhil birinci sınıf gayrisihhî müesseseleri ruhsatlandırmak ve denetlemek, yiyecek ve içecek maddelerinin tahlillerini yapmak üzere laboratuvarlar kurmak ve işletmek"

ile yükümlüdür. 6360 sayılı Kanun'un 7. Maddesinde yer alan düzenlemeye göre, "Büyükşehir ve ilçe belediyeleri tarım ve hayvancılığı desteklemek amacıyla her türlü faaliyet ve hizmette bulunabilirler" ve "Sürdürülebilir kalkınma ilkesine uygun olarak çevrenin, tarım alanlarının ve su havzalarının korunmasını sağlamak" zorundadır.

Covid-19 gibi küresel krizler karşısında nüfusun yaklaşık %80'ini barındıran büyükşehirlerin gıdaya erişimde kendi kendine yeterli olabilmesi bir kez daha önem kazanmıştır. Bu özgün çalışma kapsamında, 2020 yılından itibaren yoğun bir şekilde Covid-19 salgını ile mücadele eden belediyelerin bu olağanüstü durum karşısında gıdaya erişim ve gıda güvenliği alanlarındaki uygulamaları derlenmiştir. Çalışma kapsamında araştırılan büyükşehir belediyeleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Çalışma kapsamında araştırılan büyükşehir belediyeleri listesi (Alfabetik Sıralama)

	Büyükşehir Belediyeleri		
1	Adana Büyükşehir Belediyesi	16	Kayseri Büyükşehir Belediyesi
2	Ankara Büyükşehir Belediyesi	17	Kocaeli Büyükşehir Belediyesi
3	Antalya Büyükşehir Belediyesi	18	Konya Büyükşehir Belediyesi
4	Aydın Büyükşehir Belediyesi	19	Malatya Büyükşehir Belediyesi
5	Balıkesir Büyükşehir Belediyesi	20	Manisa Büyükşehir Belediyesi
6	Bursa Büyükşehir Belediyesi	21	Mardin Büyükşehir Belediyesi
7	Denizli Büyükşehir Belediyesi	22	Mersin Büyükşehir Belediyesi
8	Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi	23	Muğla Büyükşehir Belediyesi
9	Erzurum Büyükşehir Belediyesi	24	Ordu Büyükşehir Belediyesi
10	Eskişehir Büyükşehir Belediyesi	25	Sakarya Büyükşehir Belediyesi
11	Gaziantep Büyükşehir Belediyesi	26	Samsun Büyükşehir Belediyesi
12	Hatay Büyükşehir Belediyesi	27	Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi
13	İstanbul Büyükşehir Belediyesi	28	Tekirdağ Büyükşehir Belediyesi
14	İzmir Büyükşehir Belediyesi	29	Trabzon Büyükşehir Belediyesi
15	Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi	30	Van Büyükşehir Belediyesi

Stratejik plan bir belediyenin hazırlandığı dönemi kapsayan 5 yıllık yol haritasıdır. Bir başka ifadeyle, belediyenin önceliklerini, hedeflerini ve faaliyetlerini içeren en önemli politik dokümandır. 5216 sayılı Kanunu'nun 7. maddesine göre, Büyükşehir Belediyesi "İlçe belediyelerinin görüşlerini alarak büyükşehir belediyesinin stratejik plânını, yıllık hedeflerini, yatırım programlarını ve bunlara uygun olarak bütçesini hazırlamak" ile yükümlüdür. Aynı Kanun'un 18. maddesine göre Büyükşehir Belediye Başkanı "Belediyeyi stratejik plâna uygun olarak yönetmek, belediye idaresinin kurumsal stratejilerini oluşturmak, bu stratejilere uygun olarak bütçeyi hazırlamak ve uygulamak, belediye faaliyetlerinin ve personelinin performans ölçütlerini belirlemek, izlemek ve değerlendirmek, bunlarla ilgili raporları meclise sunmak" ile görevlidir.

Araştırma kapsamında 30 büyükşehir belediyesinin 2020-2024 stratejik planları "Kamuda Stratejik Yönetim" web sitesi üzerinden indirilmiş(Kamuda Stratejik Yönetim, 2014) gıda ve tarım politikaları odağında analiz edilmiştir.Büyükşehir belediyelerinin gıda ve tarım alanındaki ağırlıklı hizmet sunum alanlarına göre 8 tematik kategori belirlenmiş. Bu kategoriler;

- Fide, fidan, organik sıvı, gübre vb. almak ve dağıtımını yapmak
- Üreticilere bilinçlendirici eğitimler, farkındalık çalışmaları ve danışmanlık desteği verilmesi
- Tarımsal AR-GE Çalışmaları
- Kooperatifçiliği destekleyen ve teşvik eden projeler
- Seracılık faaliyetleri desteği
- Modern sulama tesislerinin yapılması
- Yeni tarım alanlarının açılması
- Akıllı, organik veya iyi tarım uygulamalarıdır.

Toplanan veriler “kategorisel içerik analizi” yöntemi kullanılarak çözümlenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Büyükşehir Belediyelerinin 2020-2024 Stratejik Planlarında Gıda ve Tarım Politikaları ¹

#	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
Adana	✓	✓	✓	✓		✓	✓	✓
Ankara		✓		✓	✓			
Antalya								✓
Aydın			✓					
Balıkesir	✓							
Bursa								
Denizli								
Diyarbakır				✓	✓	✓		
Erzurum		✓	✓		✓	✓		✓
Eskişehir				✓				✓
Gaziantep		✓					✓	
Hatay						✓		
İstanbul		✓						
İzmir						✓		
Kahramanmaraş						✓		
Kayseri	✓	✓				✓		
Kocaeli						✓		
Konya	✓	✓						
Malatya		✓						
Manisa		✓		✓		✓		
Mardin				✓	✓			
Mersin	✓	✓	✓	✓		✓		
Muğla	✓	✓				✓		✓
Ordu								
Sakarya		✓	✓		✓		✓	
Samsun	✓				✓	✓		
Şanlıurfa								
Tekirdağ	✓					✓		
Trabzon		✓	✓				✓	
Van		✓	✓	✓		✓		✓

¹Şeklin başında yer alan göstergelerin açıklamaları sunulmuştur.

- I: Fide, fidan, organik sıvı, gübre vb. almak ve dağıtımını yapmak
- II: Üreticilere bilinçlendirici eğitimler, farkındalık çalışmaları ve danışmanlık desteği verilmesi
- III: Tarımsal AR-GE çalışmaları
- IV: Kooperatifçiliği destekleyen ve teşvik eden projeler
- V: Seracılık faaliyetleri desteği
- VI: Modern sulama tesislerinin yapılması
- VII: Yeni tarım alanlarının açılması
- VIII: Akıllı, organik veya iyi tarım uygulamaları Stratejik Planlarında yer alan bilgiler doğrultusunda Büyükşehir Belediyelerinin beslenmeyi ağırlıklı olarak dar gelirli ve/veya kırılgan grupların temel gıda maddelerine erişimi olarak ele aldığı tespit edilmiştir.

Genel olarak belediyelerin insanların gıdaya erişimine yönelik hizmetleri aşağıdaki başlıklar altında toplanmaktadır:

- Aşevi hizmetleri
- Gıda kolisi
- Aile destek paketi
- Hemşeri kart, sosyal kart vb. (aynı veya nakdi yardım kartları)
- Ekmek, süt, patates, soğan vb. gıda maddelerinin dağıtımı

Belediyeler sosyal yardımlarını iştirakçi şirketleri aracılığıyla da yapmakta ve bunlar bazen stratejik planda yer almamaktadır. Araştırma kapsamımız stratejik planlar üzerinden gıdaya erişim olduğu için belediyelerin iştirakçileri bu araştırmada araştırılmamıştır.

Bulgular

Araştırma sonucuna göre belediyelerin çoğunluğunun sürdürülebilir gıda ve gıdaya erişim için yönetim modelleri ve politikalarının olmadığı tespit edilmiştir. Gıda ve tarım yönetimindeki geleneksel bakış açıları bu yöndeki politikalarına da yansımaktadır. Bursa, Denizli, Ordu ve Şanlıurfa Büyükşehir Belediyeleri'nin Stratejik Planları'nda gıda ve tarım politikalarına pek değinilmediği tespit edilmiştir. Araştırma kapsamındaki 8 kategoriye ait hiçbir bilgiye rastlanılmamıştır. Bazı Büyükşehir belediyelerinin 2020-2024 Stratejik Plan dönemine ilişkin gıda yönetimi ve tarım politikaları aşağıda yer almaktadır:

- Kahramanmaraş Büyükşehir Belediyesi'nde tarım borsası kurulması ve yöresel ürünlerine coğrafi işaret alınması
- Malatya Büyükşehir Belediyesi'nde demonstrasyon alanları oluşturulmasının desteklenmesi
- Antalya Büyükşehir Belediyesi'nde meyve bahçelerinin budama, ilaçlama, gübreleme gibi bakımlarının uzmanlarca yaptırılması
- Muğla Büyükşehir Belediyesi'nde alternatif ve yerel tarım ürünlerinin köy/bölge bazında belirlenmesi
- Şanlıurfa Büyükşehir Belediyesi'nde tarımsal etüt proje çalışmalarının yapılması (Geofit, peyzaj, tıbbi aromatik, süs bitkileri, çim vb.)
- Erzurum Büyükşehir Belediyesi'nde pazar odaklı tarımsal danışmanlık modelinin geliştirilmesi
- Eskişehir Büyükşehir Belediyesi'nde üretici market faaliyetleri yapılması
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi'nde toprak analizi laboratuvarının işletilmesi
- Van Büyükşehir Belediyesi'nde toprak işlemez tarımın yaygınlaştırılması
- Konya Büyükşehir Belediyesi'nde sulama sistemleri, bitkisel üretim ve hayvancılık konusunda çiftçilere eğitimler verilmesi ve çiftçi danışma hattının kurulması
- Malatya Büyükşehir Belediyesi'nde demonstrasyon alanları oluşturulmasının desteklenmesi
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi'nde uygulamalı tarım eğitimi verilmesi
- Trabzon Büyükşehir Belediyesi'nde tarıma uygun toprakların hafriyat depolama alanlarına dökülmesini engelleyerek tarım arazilerine yönlendirilmesi
- Gaziantep Büyükşehir Belediyesi'nde yerel çeşitleri geliştirme projesinin hayata geçirilmesi

Stratejik Plan'da yer almayan bir faaliyet/proje için kaynak tahsis edilmesi mümkün değildir. Dolayısıyla, stratejik planda yer alan her bir faaliyet/proje performans programında gösterilmekte ve faaliyet raporunda sonuçları kamuoyu ile paylaşılmaktadır. Büyükşehir Belediyeleri'nin 2020 Faaliyet Raporları gıda ve tarım politikaları odağında taranmış ve 2020-2024 Stratejik Planlarında vaat ettikleri faaliyetlerin birçoğunu Covid-19 nedeniyle gerçekleştiremedikleri tespit edilmiştir. Aşağıda bazı Büyükşehir Belediyelerinin 2020 Faaliyet Raporlarında yer alan hizmetleri bulunmaktadır:

- Manisa Büyükşehir Belediyesi 17 ilçede yeraltı ve yerüstü sularını kullanarak 24 kırsal mahallede tarıma sulama tesisleri ile sulu tarıma geçmiştir, 104 adet seranın anahtar teslim montajı tamamlayarak üreticilere teslim etmiştir (Manisa Büyükşehir Belediyesi 2020 Faaliyet Raporu., 2020).
- İzmir Büyükşehir Belediyesi üreticilere eğitimler düzenlemiş, üretim koşullarının iyileştirilmesine yönelik ortak makine parkı kurulması kapsamında köylerde yaşayan üreticilere hizmet vermiş, iyi tarım ve organik tarım uygulamalarının yaygınlaştırılmasına yönelik üreticilere teknik destek sağlamış ve üreticilere ait topraklara toprak analizi yapılarak gübreleme tavsiyelerinde bulunmuştur (İzmir Büyükşehir Belediyesi, 2020).
- Hatay Büyükşehir Belediyesi kuru tarımdan sulu tarıma geçilmesi amacıyla kurak olan 815 hektar alanı sulama tesisleri ile tarıma açmıştır (Hatay Büyükşehir Belediyesi, 2021).
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi 200 çiftçiye %50 hibeli, 36 ay ömrü olan 353 top sera naylonu desteği vermiş, 250 çiftçiye yaklaşık 1.000 dekar tarım arazisine dikilmek üzere %50 hibeli 22.750 adet fidan desteği sağlamıştır. Dolu, sel gibi afetlerden dolayı ürünleri zarar gören yaklaşık 100 çiftçiye tohum desteği vermiştir (Kocaeli Büyükşehir Belediyesi, 2021).
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi sözleşmeli sebze üretim projesi kapsamında 40.000 adet yemeklik domates, 59.000 adet muhtelif biber, 29.000 adet patlıcan fidesi ve 301 kg çeşitli sebze tohumları hibe etmiştir (Balıkesir Büyükşehir Belediyesi, 2021). Adana Büyükşehir Belediyesi Covid-19 pandemisi nedeni ile Meclis kararı ile belirlenen koşullarda 2.340 çiftçiye toplamda 1.141.351,13 nakdi yardım desteği vermiş, 98 üreticiye 600.000 adet çilek fidesi dağıtmış, "Tarlada Bereket Servis" lansmanını yapmıştır. Bu uygulama ile çiftçiye ekim, sulama, ilaçlama, gübreleme, hasta, zararlılarla etkin mücadele, hava afet erken uyarı, gelişmiş hava durumu gibi 50 civarında konuda SMS ile bilgilendirme yapılması hedeflenmiştir (Adana Büyükşehir Belediyesi, 2021). Samsun Büyükşehir Belediyesi çiftçiye 25.000 ₺'lik kuluçka çıkım ve gelişim makinası desteği sağlamıştır (Samsun Büyükşehir Belediyesi , 2021).

Araştırmanın bulgularına göre büyükşehir belediyelerinin temel bir insan hakkı odağında gıda ve tarım politikalarını belirlemediği tespit edilmiştir. Belediyelerin sosyal devlet yaklaşımı ile hizmet sundukları ve sürdürülebilir tarım politikalarının olmadığı saptanmıştır. Genel olarak, büyükşehir belediyelerinin Covid-19 gibi küresel krizler karşısında iyi beslenmeye, kırılgan grupların güvenli, besleyici ve yeterli miktarda besine erişiminin güvence altına alınmasına ve tarımsal verimliliğin artırılmasına yönelik yaklaşımlarının sürdürülebilir olmadığı gözlemlenmiştir.

Aynı zamanda, stratejik planda belediyelerin genel olarak gıdaya erişimi sosyal yardım boyutunda ele alındığı tespit edilmiştir. Gıda yardımı, yiyecek ve giyecek dağıtımı yapılması sosyal yardım başlığında işlenmiştir. Yoksulluğun azaltılmasına, gıdaya erişime ve beslenmeye yönelik özel bütçe ayrılmadığı görülmektedir. Özellikle Covid-19 pandemi döneminde artan gıda kolisi yardımları dikkat çekmektedir. Temel insan hakkı olan gıdaya erişime belediyelerin stratejik planlarında yer vermedikleri sadece geleneksel yöntemlerle ele aldığı; aylık gıda yardım kartları ya da aşevinde yemek dağıtımı, gıda yardım kolileri yaptıkları saptanmıştır.

Bütün bu uygulamalarında başlı başına çok kıymetli olduğu yadsınamaz. Ancak BM ve insan hakları bağlamında gıdaya erişim değerlendirildiğinde ise sosyal yardım ve hayırseverlik anlayışı üzerinden değerlendirilmemektedir. Büyükşehirlerin gıdayı tüm kent sakinleri için ucuz, erişilebilir bir şekilde sunmaya çalışması için politikalar geliştirip, bu politikalara da stratejik planda yer verilmesi için politika geliştirilebilir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Dünya genelinde gıda kıtlığı ve açlık her geçen gün artış göstermektedir. 2019 Aralık ayından itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 küresel salgını gıda kıtlığını daha da derinleştirmektedir. Özellikle kadınlar

ve çocuklar olmak üzere, toplumun tüm kırılğan kesimleri bu durumdan daha fazla etkilenmekte ve gıda yoksunluğuna sürüklenmektedir. İnsanlara yeterli düzeyde gıda temin edilebilmesi için geleneksel yöntemlerin ötesinde sürdürülebilir tarım sistemine geçiş elzemdir.

BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarından ikincisi olan “Açlığa Son” hedefi ile merkezi ve yerel yönetimlere açlığın bitirilmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, iyi beslenmeye ulaşılması ve sürdürülebilir tarımın uygulanması konusunda önemli görevler düşmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de nüfusun yaklaşık %80’ini kapsayan büyükşehir belediyelerinin kritik yükümlülükleri bulunmaktadır.

Çalışma kapsamında Covid-19 gibi küresel krizlere karşı Büyükşehir Belediyelerinin kentin dayanıklılığını artıracak bütüncül gıda politikalarının ve gıda yönetim modellerinin yeterli düzeyde olmadığı belirlenmiştir. Bu bağlamda, Büyükşehir Belediyelerinin sürdürülebilir gıda üretimlerinin ve tarım yönetimlerinin güvence altına alınmasının önceliklendirilmesigerektiği tespit edilmiştir. Aynı zamanda, üreticilere yönelik hizmetlerin belirlenmesinde ve uygulanmasında ihtiyaç analizi yapılmadan politikaların belirlendiği saptanmıştır.

Sonuç olarak; Covid-19 gibi küresel krizler karşısında kentlerin gıda ve tarım yönetimi konusunda dirençliliğini arttırmak amacıyla bütüncül politikalara ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanların gündelik yaşamlarına en yakın kamu kurumları olarak belediyeler gıdaya erişimi ve gıda güvencesini temel bir insan hakkı olarak ele almalı ve bu doğrultuda hizmetler sunmalıdır. Ayrıca, belediyelerin katılımcı bir yöntemle özel sektör, akademi ve sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içerisinde politikalar belirlemeli ve hizmetler sunmalıdır. Mevcut tarım alanlarının korunması, katma değeri yüksek ürün yetiştiriciliğinin yapılabilmesi, afetlere dayanıklı tarım uygulamalarının hayata geçirilebilmesi ve sürdürülebilir gıda sistemlerinin güvence altına alınabilmesi için kolektif dayanışma kültürüne ihtiyaç bulunmaktadır.

Kaynakça

- Adana Büyükşehir Belediyesi.* (2021). 05 20, 2021 tarihinde 2020 Faaliyet Raporu: https://www.adana.bel.tr/panel/uploads/yillikfaaliyetraporlari_v/files/abb-yillik-faaliyet-2020.pdf adresinden alındı
- Atik, İ., & Atik, A. (2019). Merkezi ve Yerel Yönetimlerin Gıda Güvenliğindeki Etkileri: Dünyadan ve Türkiye’den Örnekler. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(2), 453-465.
- Balikesir Büyükşehir Belediyesi.* (2021). 2020 Faaliyet Raporu: http://www.sp.gov.tr/upload/xSPRapor/files/qzTyi+Balikesir_BBB_20_FR.pdf adresinden alındı
- Batı, G. F. (2018, 07 22). *Uluslararası politika Akademisi (UPA)*. Küreselleşme Olgusunun Problemi: Gıda Krizi Ve Açlık Sorunu: <http://politikaakademisi.org/2018/07/22/kuresellesme-olgusunun-problemi-gida-krizi-ve-aclik-sorunu/> adresinden alındı
- Bayraktar, U. (2020, 06 23). *Pandemide ve sonrasında yerel yönetimler için politika önerileri*. 03 04, 2021 tarihinde İstanbul Politika Araştırmaları Enstitüsü: <https://www.istanpol.org/post/pandemide-ve-sonras%C4%B1nda-yerel-y%C3%B6netimler-i%C3%A7in-politika-%C3%B6nerileri> adresinden alındı
- Bilgiç, A. K. (2020). COVID-19 ile Mücadele Sürecinde Yerel Yönetimlerin Genel Görünümü. *Kent Araştırmaları Dergisi*, 11(31), 2602-2133. 02 18, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/pub/idealkent/issue/58572/817322> adresinden alındı
- Creswell, J. W. (2017). *Research Desing (Araştırma Deseni)*. (S. B. Demir, Çev.) Ankara: Eğiten Kitap.
- FAO Türkiye.* (2021). 06 05, 2021 tarihinde <http://www.fao.org/turkey/news/detail-news/tr/c/1403536/> adresinden alındı
- Galtung, J. (2013). *İnsan Hakları Başka Bir Açından Bakış* (2. b.). (M. Sözen, Dü.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Gedik, M. A. (2020). Küresel Kamusal Mal Olarak Gıda Güvencesi: OECD Ülkeleri İçin Bir Değerlendirme. *Sosyoekonomi*, 28(46), 187-210. doi:DOI: 10.17233
- Gökçe, R., & Ergezer, H. (2016). Gıda Mevzuatımız; Nereden, Nereye? *Akademik Gıda*, 14(2), 225-229. 04 02, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1186246> adresinden alındı
- Güzeloğlu, T. (2009). Küresel Gıda Krizi Ve Beslenme Hakkı. *TBB Dergisi*(80), 299-314. 12 21, 2020 tarihinde <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr/m2009-80-485> adresinden alındı
- Harris, J. M. (2009). Basic Principles of Sustainable Development. K. S. Seidler içinde, *Dimensions of Sustainable Development* (s. 20-40). Oxford: EOLSS Publications.

- Hatay Büyükşehir Belediyesi.* (2021). 2020 Faaliyet Raporu.:
<https://www.hatay.bel.tr/upload/files/2020%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Raporu.pdf>
 adresinden alındı
- İzmir Büyükşehir Belediyesi.* (2020). 2020 Faaliyet Raporu:
https://www.izmir.bel.tr/YuklenenDosyalar/Dokumanlar/43_30042021_044242_2020_faaliyet-raporu.pdf.pdf adresinden alındı
- Kamuda Stratejik Yönetim.* (2014). 02 20, 2021 tarihinde T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: <http://www.sp.gov.tr/tr/> adresinden alındı
- Kapıkıran, M. (2021). Tarım ve Afet: Kıtık. *ÖLÇÜ*, 104-108. 05 02, 2021 tarihinde http://olcuistanbul.org/_html/2021_nisan.pdf adresinden alındı
- Kaya, H. E., & Susan, A. T. (2020, 08 31). Sürdürülebilir Bir Kentleşme Yaklaşımı Olarak, Ekolojik Planlama ve Eko-Kentler. *İdeal Kent*, 11(30), 909 - 937. 03 02, 2021 tarihinde <https://dergipark.org.tr/tr/pub/idealkent/issue/54964/533730> adresinden alındı
- Kocaeli Büyükşehir Belediyesi.* (2021). 2020 Faaliyet Raporu:
<https://www.kocaeli.bel.tr/webfiles/userfiles/files/faaliyet-raporlari/2020%20Y%C4%B1%C4%B1%20Faaliyet%20Rapor.pdf.pdf> adresinden alındı
- Koç, G., & Uzmay, A. (2015). Gıda Güvencesi ve Gıda Güvenliği: Kavramsal Çerçeve, Gelişmeler ve Türkiye. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 21(1), 39-48. 05 2021, 02 tarihinde <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/253329> adresinden alındı
- Manisa Büyükşehir Belediyesi 2020 Faaliyet Raporu.* (2020).
<https://www.manisa.bel.tr/upload/teskilat/dosya/beb3d05d92ac45c2ab227d473a2c5b89.pdf>
 adresinden alındı
- Paine, T. (2017). *İnsan Hakları* (1. b.). (M. O. Dostel, Çev.) İstanbul: İletişim.
- Peng, W., & Berry, E. M. (2019). The Concept of Food Security. *Encyclopedia of Food Security and Sustainability*(2), 1-7. 01 16, 2021 tarihinde <https://reader.elsevier.com/reader/sd/pii/B9780081005965223147?token=2BA92F68B4E322178D5B27946653AEF2B3B9C40C5DCFE646526E2535E67F2AB91547912B7D49DB2A25BD08269AA865F7&originRegion=eu-west-1&originCreation=20210907154338> adresinden alındı
- Power, M., Doherty, B., Pybus, K., & Pickett, K. (2020). How COVID-19 has exposed inequalities in the UK food system: The case of UK food and poverty. *Emerald Open Research*, 2(11). doi:10.35241/emeraldopenres.13539.1
- (2021). *Regional Overview of Food Security and Nutrition Europe and Central Asia*. FAO. 03 21, 2021 tarihinde <http://www.fao.org/3/cb3849en/cb3849en.pdf> adresinden alındı
- Rosegrant, M. W., & Cline, S. A. (2003). Global Food Security: Challenges and Policies. *SCIENCE*, 302, 117-119. doi:10.1126/science.1092958
- Samsun Büyükşehir Belediyesi .* (2021). 2020 Faaliyet Raporu:
<https://samsun.bel.tr/uploads/dokumanlar/a3c367ee5c9c12b69a72678d7587ddc607.pdf> adresinden alındı
- TUİK.* (2020). 05 30, 2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210>: <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2020-37210> adresinden alındı
- Tully, J. (2016). İnsan Hakları Geleneği. M. Lutz-Bachmann, & A. Nascimento içinde, *İnsan Hakları, İnsan Haysiyeti ve Kozmopolit İdealler* (s. 183-203). İstanbul: Koç Üniversitesi.
- Yenal, Z. (2001). Türkiye'de Gıda Üretimimin Yeniden Yapılanması. *Toplum ve Bilim*, 32-55.

Anadolu Strateji Dergisi

Journal of Anadolu Strategy

ANASAM

Anadolu Üniversitesi Stratejik Araştırmalar Merkezi